

NAPKELET

SZERKESZTI TORMAY CECILE

ARTALOM: GELLÉRT MÁRIA: *A szerelem rejtélyei.* • RÉDEY TIVADAR:

Péterffy Jenő és a történelírás. • GYALLAY DOMOKOS: *Stefancsik veszedelme és megmaradása.* • REXA

DEZSŐ: *Az első királylátogatás magyar színielőadá-*

sor. • DR. PRAHÁCS MARGIT: *A cigányzene és a magyar népzene.* •

VITNYÉDY PÁL: *Nikotinológia.* • THURY LAJOS: *A két asszony.* •

TÖRÖK SÁNDOR: *Az idegen város.* (Regény.) • REMENYIK SANDOR.

FALU TAMÁS, GULYÁS PÁL, SZEGEDI ISTVÁN: *Versek.* • **Elvek és**

művek: Magyarok a kultúráért. • *Mihályty Ákos beszédei.* • *Er-*

délyi csillagok. • *A riportregény.* • *Képek az angliai jamboreeról.* •

Dóczy Jenő Arany Janos-a. • *En, Ady Endre.* • *Mécs László.* • *Forró*

mezők. • *Kaszinózó táblabírák.* • *A lyukas moggoró.* • *Emlékkönyv*

a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára. • *Szatomea.* •

A napsugár diadala. • *Szemle.*

1930. ÉV

JANUÁR 1.

1. SZÁM

3995
FSZEK Központi Könyvtár

0 010002 714669

VIII. ÉVFOLYAM

ÁRA 2.50 PENGŐ

A MAGYAR IRODALMI TÁRSASÁG KIADÁSA
BUDAPEST

NAPKELET

IRODALMI ÉS KRITIKAI FOLYÓIRAT.

Megjelenik minden hó 1-én, számonként 100—112 oldal terjedelemben.

Előfizetési ár:

Negyedévre 7 pengő.

Tisztviselőknék 5 pengő.

Külföldre egész évre 32 pengő.

A NAPKELET szerkesztősége és kiadóhivatala:

Budapest, I., Döbrentei-utca 12. • Telefon: Aut. 534—32.

Postatakarékpénztári számla: Magyar Irodalmi Társaság, szám: 52.901.

Főbizományos PFEIFER FERDINÁND (Zeidler Testvérek) nemzeti könyvkereskedése
Budapest, IV. ker., Kossuth Lajos-utca 7. sz. * Telefon: Aut. 857—30.

TARTALOM:

	Lap		Lap
Reményik Sándor: Versek	1	Rexa Dezső: Az első királylátogatás magyar színelőadáson	43
Gellért Mária: A szerelem rejtélyei	5	Dr. Prahács Margit: A cigányzene és a magyar népzene	47
Falu Tamás: Uti por. (Vers)	25	Vitnyédy Pál: Nikotinológia	53
Rédey Tivadar: Péterfy Jenő és a történetírás	26	Gulyás Pál: Őszi séta Debrecenben. (Vers)	57
Gulyás Pál: Kis körök kis karikái. (Vers)	35	Thury Lajos: A két asszony	58
Gyallay Domokos: Stefancsik vesze- delme és megmaradása	36	Szegedi István: Bál után. (Vers)	66
Falu Tamás: Ólfa. (Vers)	42	Török Sándor: Az idegen város. (Reg.)	67

ELVEK ÉS MŰVEK:

—i.: Magyarok a kultúráért	81	Németh László: Móricz Zsigmond: Forró mezők	91
ss: Mihályfi Akos beszédei	82	Cál János: Darnay Kálmán: Kaszi- nózó táblalibrák	93
Németh László: Tamási Áron: Erdélyi csillagok	83	—r.m.—: B. Czeke Vilma: A lyukas mogyoró	94
Fábián István: A riportregény	84	Gaal István: Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubi- leumára	94
F. J.: Dr. Pohl Sándor: Képek az angliai jamboreeról	86	M. Gy.: Pécsi László: Szalomea	96
V. M.: Dóczy Jenő Arany János-a	87	(Th.): Cholnoky Jenő dr.: A napsugár diadala	96
Marót Károly: Én, Ady Endre	88		
E. Huszár Irén: Semetkay József: Mécs László	90		

SZEMLE:

Brisis Frigyes: Szent Imre herceg... ..	97	Genthon István-Ágoston Gézané: Kép- zóművészeti szemle... ..	105
Fekete Lajos: Irodalmi élet a Vajda- ságban	99	Prahács Margit-Edvin v. der Nüll- Péché Zoltán: Zenei szemle	107
Eckhardt Sándor: Tudományos élet	102	K. B. O.: Magyar folyóiratszemle	110
Rédey Tivadar: Színházi szemle	103		

REMÉNYIK SANDOR:

SZEMBEN AZ ÖRÖKMÉCCSEL

című legújabb verskötete megjelent.

Ára 280 P. ~ STUDIUM könyvkiadó,
Budapest, IV., Múzeum-körút 21.

Nagyon kérjük t. Olvasóinkat,
hogy új előfizetési rendszerünkre,
a NAPKELET olcsóbbá tett előfize-
tésére ismeretségük körében a figyel-
met felhívni és folyóiratunkat meg-
rendelésre ajánlani szíveskedjenek.

A NAPKELET szerkesztősége.

Jelen számunkhoz befizető lapot mellékelünk s kérjük t. Olvasóinkat,
hogy a január 1-én esedékes megújítás iránt intézkedni szíveskedjenek.

REMÉNYIK SÁNDOR: VERSEK.

«I S T E N E M.»

Pap volt. Tiszteletesnek titulálja,
 S vigyázza lépteit az ápoló.
 Az arca: végzelbarázdálta föld,
 A szeme: két nagy, hullámtalan tó.
 Kőd úszkál rajtuk s borong tétován,
 Mint hajnalban a tengerszemeken, —
 Hervadt, igéllen, öntudatlan ajka
 Csak egy szót morzsol folyton: Istenem.

«Istenem, Istenem, Istenem . . .»
 Ölvenszer egyvégtiben: Istenem, —
 Hogy a hallgatót hideg futja át,
 Figyelve e szívtellen, szárnytalan,
 S dadogva mégis dübörgő imát.
 E lélek infernókat járhatott be,
 Amíg a téboly partján kikötött, —
 A csendes téboly árnyai alá:
 Az Isten még oda is vele jött.

«Istenem, Istenem, Istenem . . .»
 Ölvenszer egyvégtiben: Istenem.
 Ha szólnak hozzá, ez a felelet,
 Minden kérdésre ez a felelet.
 E száj az együgyűség kapuja,
 S az örökkévalóság malma lett.
 Csak jár, csak jár, örülten öröli
 A Mindenható egyellen nevet,
 És közelében félve halkul el
 És megdermed az emberi beszéd.

«Istenem, Istenem, Istenem . . .»
 Hogy zakatol a megbomlott malom!
 Az Isten neve: óriás malomkö,
 Benne a világzúzós-hatalom.
 Csak jár, csak jár, örülten öröli
 Hulló hóvá az élet rongyait . . .
 Ó, szent és szabadító örület:
 A legnagyobbra mégis meglantl.

* Mutatvány «Szemben az örök méccsel» című verskötetéből. (Studium.)

A SÍRTÓL A BÖLCSŐIG.

A kiskőrösi magyaroknak.

A bölcsőjéhez invitáltatok.
 Eljöttem, vezelt a csillaga,
 De én se bölcs, se király nem vagyok.
 Se aranyom, se myrrhám, se tömjénem,
 Se hangom már, hogy fenszóval dicsérjem,
 A lábam véres, üres a kezem,
 Sosem élt életemet keresem,
 Nyomomban rabföld sóhajlása rezdül,
 Nyögő erdőkön loholtam keresztül,
 Lelkemben Erdély avarja zizeg,
 Én ott nem bölcsőt, de sírt őrizek.

A bölcsőjéhez invitáltatok,
 A sírja tájékaról jöttem én,
 Sirtól bölcsőig be hosszú az út,
 Én elfáradtam már az elején.
 Mit adjak nektek? Mit adjak Neki?
 Mögöttem még az erdő rémei,
 Nem csalogány szól, — csak bagoly huhog...
 A bölcső előtt most leborulok.
 Bár bölcső-jelkép szokatlan nekem,
 Temetők vándorának: idegen.

A bölcsőjéhez invitáltatok.
 Engedjétek, hadd nézzek bele hát,
 Hadd lássam benne beleg szemmel is
 A magyar tavaszt, a csuda-csírát,
 Az égigcsapó hármass csuda-lángot:
 Ifjúságot, szerelmet, szabadságot.
 Hadd merengjek a bölcsője jelet,
 S nézzem benne nagy ellen-képemet.

Az ifjúság? Én öregen születtem,
 Erdélyben ősz volt, — őszült a világ,
 A nagy lombhullás poétája lettem.

A szerelem? Az övé roppant rózsza,
 Az enyém kicsi, dérütölte bimbó:
 Lehullt, mielőtt kinyílhatott volna.

S a szabadság? Ő letört minden gátat,
 Gátszakadásként jött rá a halál.
 Én: mint a lassan fogyó gyertyaszál.

A bölcsőjéhez invitáltak.
 Ti őriztétek a bölcsőt tovább.
 Én visszamegyek, és tüzet viszek,
 Lopott tüzet a Királyhágón át.

A bölcsőjéből loptam a tüzet,
 De nekem ez a tűz csak arra kell,
 Hogy hűnyó fáklyám rajta gyujtsam fel,
 És ott, a strja felett égjek el.

A N O N Y M A.

Nem rég jöttem haza.
 Az otthonomban rózsákat találtam.
 Akkor-nap küldte nekem valaki.
 Alakja, arca, neve ismerellen,
 A lényje rózsailleszté Titok:
 A n o n y m a.
 Keresni lehet akár mindenütt,
 De megtalálni nem lehet sehol,
 Selyem-jelkendőt ágra nem akasztott,
 Amerre járt, gondosan ellörölte
 Minden lépés után a lábnyomát,
 Még sejtetni sem akarta magát.
 Az ősz függönye mögötte lement.

Anonyma, ki nem akartál lenni
 Más, csak a költő névtelen jegyzője,
 Anonyma, ki rózsaszírom-tollal
 Lelkembe írtál egy fejezetet:
 Hálából neked szobrot emelek,
 Úgy állsz majd lelkem őszi ligetében,
 Márványcuklyádban, akár ama má s i k,
 Márványcuklyád alól nagymessziről
 Csak örökfényű mély szemed világlik,
 Míg körül hullanak a levelek.

De vigyázz Anonyma, jól vigyázz!
 Ha találkoznánk véletlenül ketten:
 Akkor se, sose áruld el magad!
 Vigyázz: villám a szemed rebbenése,
 Szobrodba sisteregve belecsap.

Amíg a titkos rózsailleszté illan,
 Leomlik mennydörögve az Alak, —
 S én elmondhatom: elvesztettelek
 Anonyma — mert megtaláltalak.

JÖN...

Magányos út, november, éjszaka,
 Koromsötét.
 Valaki jön mögöttem,
 Súlyosan jön:
 Hallom léptei döngő ütemét.
 Eremben lassan hűlni kezd a vér, —
 De nem sielek, már nem sielek,
 Tudom, hogy úgyis mindjárt utólér.

Lehajtom a fejem.
 Ez már nem félelem,
 Ez már az Ámen halk mozdulata:
 Az irgalmatlan léptű idegen
 Hadd jöjjön hát. —
 Ollson el minden kis-ablaknyi fényt,
 Csalóka fényt, —
 Tegye teljessé ezt az éjszakát.

Jön.
 Nagy, mérföldnyelő léptekkel halad,
 Most, itt, itt lesz a nagy találkozás,
 Ahol megállam,
 E haldokló támpavilág alatt.

Most! — Elment.
 Elment, és szóba sem állott velem,
 Csak megnézelt a kalapja alól
 Akár az élet és a szerelem.

A SZERELEM REJTÉLYEI.

I.

EZERKILENC SZÁZTIZENHÉTBEN a fiúknak is menniök kellett. Bélának és Jancsinak. Egyelőre nem a harctérre, csak kiképzésre a legközelebb eső katonakörzetbe. Kis város volt ez is, de elég távol az erdős falucskától.

Nyár forrószkodott. Augusztus. Ebédre libasültet, almáslepényt és dinnyét tálaltak. A hangulat kicsit ünnepies volt, de inkább mosolygós, nem komor. A fiúk tréfálkoztak s ezzel kissé enyhíteni próbálták, hogy annyira fontosak, hogy egyszerre úgy megnőttek — húszesztendősek . . . Anyai szem nem aggodalmaskodott fölöttük. Jancsi, a vendég, teljesen árva volt, Bélának az édesanyja pedig három éve halott. Űlt ugyan egy komoly fiatal hölgy az asztalnál, de ő — Izabella — máskor is komoly volt, állandóan elég gondja akadt, ő ügyelt fel anyja távozására óta a háztartásra.

Azonkívül ott fehérlett ősz feje egy öregúrnak is. Béla és Izabella olyan különös házasságból származott, ahol az apa pontosan harminc évvel volt idősebb az édesanyjánál. Azért a szülők bizonyára nagyon szerethették egymást, mert a fiú is, a lány is, elsőrendű emberpéldányok voltak.

Izabella aggodalmaskodó homlokkal vizsgálta az almáspitét, hogy talán nem eléggé omlós? . . . «Pedig mindig mondja Piroskának. . .»

— Ugyan, fiam — szólt türelmetlenül az öregúr, bizonyára azt akarva jelezni, hogy ez most igazán nem fontos.

Persze, Izabella is csak azért említette, hogy mondjon valamit, valami köznapit, rendeset, semmiséget, mert az jutott eszébe, hogy vajjon a halott édesanyák látják-e a fiúkat, akik a Veszedelemben mennek s vajjon úgy fáj-e nekik, mint az élőknek?

S Jancsi megérezhette, mit gondolt Izabella, mert segítón és mosolygón tréfált: — Nagyon jó . . . Sohasem ettem még ilyen finomat!

Ez a megértés most nagyon jól esett a komoly fiatal hölgynek, aki egyébként nagyon keveset törődött a fiúval. Fivérének barátja volt, gyakori vendég a háznál, szinte rokon. Szálas, napos, sok levegőn nőtt gyerek, mint az öccse, talán még valamivel magasabb, de kicsit szögletes. A vidéki úrfiak túlzottan kifeszített vállal járnak, az öccse is, ez a Jancsi meg különösen . . .

Izabella a nagyvárosokért rajongott. Pár évig Bécsben élt, igaz, hogy csak egy intézet elzártágában, de szinte lopva váltott találkozásai

a közös kirándulásokon, múzeumlátogatásokon, még vágyakozóbbá tették fölületesen megismert szépségei felé. Aztán az édesanyja betegsége hazahívta s a halála itthon marasztalta.

Két évig álmodott itt egy ismeretlen bécsi gavallérról, akit egyszer — futólag — az utcán látott. Később egy képes lapból véletlenül megtudta, hogy közismert és tehetséges színész. Ez kissé elhalványította lassankint az ügyet.

Ebben a pillanatban váratlanul és szinte logikátlanul eszébe ötlött az elegáns férfi. Ő, az tudott nagyvilági könnyedséggel menni, fesztelesen ejtett vállal és hanyagul . . .

De ugyané pillanatban a hanyagul elegáns gavallér emlékképe valami nevetséges árnyalatot kapott. Mintha élettelen ruhafogast látott volna, amelyen szürke zakkó lóg . . . Míg ez a két szép barnára napozott fiú itt . . . mennyire él . . . De meddig? A színész az csak bábu és majd tovább szavalgat . . .

Senki sem hitte volna, hogy Izabella ilyen összetett lélek, látszatra maga volt a józanság és nyugalom. De ez a nyugalom a leghidegebb, legakartabb önuralom volt. Nem csupán a többiek számára, a saját számára is.

És már vége is volt az ebédnek és már ott várt a terrasz-feljárattal mellett a kocsi . . . A két fekete paripa türelmetlenül és idegesen feszegette remegő nyakát. Piroska is kint állt, hogy elköszönjön a fiatalúrtól, Rozika, a szobalány, az udvaros ember, a nyitott kapun gyerekek bámészkodtak be.

Ők bent a hűvös előszobában búcsúzkodtak. Béla megölelte az édesapját, megcsókolta néniét. Jancsi köszönetet mondott a házigazdának a vendéglátásért, ép úgy Izabellának is. Aztán valaki kivitte a csomagjaikat. Bélának az utolsó percben eszébe jutott, hogy a töltőtöltőt bent felejtette a szobájukban, besietett, s mikor ismét kijött, újra megölelte az apját és a nővérét. Jancsi is udvariasan hajlongott ismét, a feléje nyújtott kéz után kapott, az öregúr magához ölelte őt is, akár a fiát, csak egy kicsit fölületesebben.

Ekkor Jancsi megint a háziasszony elé állt s épen azt kezdte, hogy «kezét csókolom . . .», amikor Izabella egészen váratlanul odanyújtotta neki az arcát. Senki sem lepődött meg rajta. Az öregúr lopva a fiát nézte, Béla pedig halkán, nevetve odaszólt:

— Na, Jancsi . . .

Kicsit csúfondárosan, mert Jancsi félszegül állt ott, még a «kezét-csókolomat» is sután fejezte be. Aztán zavarában a karját fogta át Izabellának, a ruhátlan karját, mert Izabella a nagy melegben rövid ujjat viselt s tisztelettel és hálával, nagyon futólag megérintette ajkával az arcát. Annyira villámgyors tempóban történt az egész, mintha nem is történt volna.

Ekkor elváltak.

A két fekete röpült a napon, Béla valami viccet mesélt Jancsinak,

hogy az egésznek a színezete annál katonásabb legyen, de folyton az apja elkapott, aggódó-búcsúzó tekintete úszkált előtte, amelyen akkor kapta rajta, amikor Jancsit a csókra biztatta. Ki tudja, látja-e még az öreget? Igaz, hogy nem a frontra megy, viszont megtörténhet, hogy pár hét múlva váratlanul odaparancsolják, mielőtt mégegyszer egymáshoz jutnának.

Jancsinak pedig az a különös érzése volt — miközben a viccen nevetett —, mintha valamit a kezében hozna. Mintha hozzányúlt volna valami dísz tárgyhoz, egy szoborhoz, a szobornak letört a karja, egy darab hűvös-meleg márvány és ő állandóan a kezében tartja...

Szerelmes Izabellába? Tetszett neki. De ettől azért egészen jól aludt. S ahogy a leányt a nagyváros színes álmképei vonzották, neki viszont erős becsvágyat adott a teremtő, komoly, tanult, nagy tettekre készült, híres férfi akart lenni, nagy ember... A szerelem pedig elhomályosítja az agyat és különben is ráér. Kicsit büszke volt a fiatalására — amelyet tudatosan becsült — s örült, hogy még előtte áll az élet... Most ugyan meghalhat, de ha esetleg nem hal meg, akkor mégis csak előtte áll. Majd a harctéren is tanulni fog...

A vonaton kicsit elfelejtkezett az egészről. De harmadnap, amikor hólyagosra tört tenyeréből letette a puskát, újból érezte annak az érintésnek végtelen gyöngéd voltát, amellyel egyszer egy élő karhoz ért. Furcsa, hogy a nőknek ilyen hűvös tud lenni a karjuk nyári hőségben? Vagy csak az Izabelláé ilyen? Ám a hűvösség alatt meleg élet ütött át és a selymes bőr játékos rugalmasságon simult ki, amely siklott az ujjai alatt, mint valami labda...

Mindig jókedvű boldogsággal emlékezett erre az érintésre, de érzéki hangulat ép olyan kevésbé volt ebben, mint szentimentális vágyakozás Izabella után. Szinte önmagában élt az egész, röviden: megmagyarázhatatlan volt. De nem is akarta még magának sem megmagyarázni. Olyan volt, mintha lett volna valami értéktárgya, amelyet nem mutathat meg másnak, sőt önmaga sem láthat, de nem is kell, az a pusztá tudat jó, hogy megvan, hogy létezik...

Izabella még kevésbé álmodott Jancsiról. Szomorú és csendes lett a ház, hogy a fiúk elmentek, de hát ez érthető volt, azért, amikor az asztalt leszedték, megmondta Piroskának, hogy máskor legalább öt dekával több vajot kell tenni a tésztába...

Mikor az első levelet kapták a fiúktól, egy pillanatra a Jancsi kezét látta Izabella a boríték fölött, szép, karcsú, hosszú, finom körmű kezét, bár ha valaki a fiúra gondolt, szinte lehetetlen volt, hogy ez az intelligens, nagyon úri kéz, mint valami hozzátartozó, jellemző vonás, ne villanjon rögtön előtérbe. Nem rejtett benne semmi különösebb, hogy a Jancsi kezére emlékezett.

Közben úgy volt, hogy a fiúk hazalátogatnak. Izabella pedig egy szeptemberi napon fájdalmas torokgyulladással ágyba került. Az öregúr eltitkolta előtte, hogy ugyanakkor, amikor kihozta fogatán az orvost,

a városkában a fiúktól is elbúcsúzkodott. Béla és Jancsi, anélkül, hogy hazanézhettek volna — talán utoljára — kiment a harctérre.

Izabella csak akkor tudta meg ezt, amikor az első tábori lapjuk megérkezett.

— Jó, hogy együtt vannak — mondta az apjának. — Talán segíhetnek egymáson és egymás előtt nem mernek gyávák lenni, s ha az ember a másik előtt hősködik, talán könnyebben hal meg...

Ezért az apja megneheztelt. — Hogyan lehet mindjárt a halált emlegetni? Ott se hal meg mindenki és még ha úgy volna is, gyöngédtelenség ilyesmit ő előtte...

Dehát Izabella pesszimista volt és őszinte.

És minden rosszat előre megérezett. S mikor egy hideg és reménytelen, de lázas izgalmű napon menekülniök kellett a régi udvarházból az ellenség elől, senki sem tudott intézkedni, csak ő.

Igaz, hogy Izabellát megint megróttá volna az édesapja, ha a lelkébe lát. Egy nagyváros fénylő villanysora ragyogott ott bent, a sötét veszedelem, kapkodás, döbbenet, búcsúzó szomorúság és fájdalom megzavartság mellett. Izabella nyugodtságának köszönhatték azt a keveset, amit magukkal mentettek s ez a lelkiemelő, szinte: nyugalom — már majdnem természetellenes volt. Nagy házórző komondorukat, amelyet nem akart ott hagyni éhségre, bizonytalan sorsra, megettette friss pecsenyével, megveregette a tenyerével, aztán lelövette egyik biztos kezű erdőőrükkel.

És hasztalan érkezett egyetlen jajgató, bomlott, didergő, fevesztett embermasszával a megrakottságtól szinte hörgő vonaton, amikor a pályaudvar előtt megpillantotta a fényt, felsóhajtott. Egy nagyon rövid pillanatra boldog volt. Mintha a feketeség, amely őt itt egy vérző lelkű és gyötrött tömeggel magából kilökte... hozzátartoznék valamihez, nem tudta mihez, ami most kezdet, de valamikor egész lesz...

A fiúk levelei már Pestre jöttek. «Jancsinak kicsit megfagyott a keze — írta Béla. — Úgy kell neki, mindig nagyon finom kezét viselt.» S ekkor Izabellának eszébe jutott, hogy jártak ők itt egyszer együtt Pesten és egy pillanatra látta a Jancsi peckes gyerekvállát, amely egyébként széles volt, mint kevés férfié...

De csak egy futó pillanatra látta, mert sok dolga volt. Most ott-hon majdnem mindent maga végzett el. Szegények lettek. A diktatura alatt néha Piroska lepte meg őket egy tál süteménnyel, aki velük menekült s most egy étteremben szakácsnéskodott. Később, mikor az élénk tőzsdekorszak kezdődött, az apjának sikerült egy régebbi bankár ismerősüknél valami névleges állást kialázkodnia, amelyért dolgozni az öregúr bizony már alig hogy tudott. Aztán meg is betegedett s bár később felgyógyult, közben az a változás történt, hogy helyette Izabella járt be a bankba. Kiderült, hogy szinte számoló-zseni. Igaz, hogy hajdani nevelőnőjük már kislány korában dicsérte: «Ahogy ez a kislány számolni tud...» és produkáltatták.

Folyton javult Izabella rangja és fizetése — igaz, hogy a direktor, a pártfogó is szerelmes lett belé. Egyre azt fontolgatta magában, hogyan tehetné a kedvesévé, valaminő zseniális módon, mert hűvös lány, okos és úri. Fölényes.

Izabella pedig szemrebbenés nélkül dolgozott és komolyan tárgyalta — holott magában mosolygott — mert tudta, hogy a férfi rövid időn belül feleségül kéri. Nem volt szerelmes belé. De valami fény vetődött az erős, elegáns alakra a nagyvárosok ragyogásából, Izellát pedig vonzotta ez és különben is türelmetlen volt. Úgy vélte, ha nem történik egyre valami, nem halad az idő.

Az apja szanatóriumi ápolásra került a fényes, bár csöndes esküvő után, ők pedig külföldre utaztak. Izabella máról-holnapra nagyvilági dáma lett, aki nemzetközi divatnagyságoktól leste el az öltözködés és mozgás titkait s aki maga is, veszedelmesen kezdett költekezni. Volt is miből. Mikor hazakerültek, még vadabb hossz lett — igaz viszont, hogy a fiúk nem írtak . . . Ezért az apja állapota a szanatóriumi kezelés megszerülte ellenére is egyre rosszabbodott.

Izabella ura kutatni kezdte aztán a fiatal katonák nyomát. Sok időbe került és sok pénz emésztett fel, amíg megtudták — hogy Béla halott, Jancsi pedig . . . róla nem tudtak semmit.

Ott ült Izabella a fényűző szobában, a drága perzsával letakart heverőn és hulltak a könnyei. Most, mintha egyszerre tört volna ki belőle minden bánat, amit eddig nagy önuralmával elfojtott: amiatt, hogy idegen lény mellette az ura, hogy oda a ház, amelyben felnőttek, nincs már testvére sem s ebbe aztán az apja is belepusztul . . . Milyen rettenetesen egyedül marad majd.

Az urával tárgyalgatták, hogy szóljanak-e az apjának a gyászos hírről? De az öregúr egyre gyöngült s egyszer a leánya kutató szeme alatt őszintére törve bevallotta: hogy még a bizonyosságot is inkább elbírná, mint ezt a tépelődést, várakozást, bizonytalanságot, hétről-hétre, hónapról-hónapra.

Ekkor Izabella megmondta neki a «bizonyosat».

Mikor az öregúr bizonyosat tudott, valóban különös változás történt. Most kezdett el hinni. Kezdett bízni. Hányszor tévednek . . . Mily gyakran jelentenek valakit a háborúban halottnak, holott az illető él . . .

Ennek ellenére egy különösen hideg téli napon végleg eltávozott a tanakodásokkal teli földi világból.

Izellának pedig ezen a tavaszon kisgyermek született. Mikor a gyerek — szerinte, önző csecsemő-sírásait beszüntette és nem adott már okot semmi aggodalomra, Izabella a régi komoly lényből vidám, szeszélyes, rövidhajú nő lett. A kicsit egy értelmes gyerek gondozóra bízta, maga pedig egyre többet költve, báros, jazzos, furcsa röpködésbe kezdett.

S ugyanakkor tudomásul vette, hogy most ép oly kevésé önmaga, vagy ép oly hamisan az, mint amikor túlságosan komoly, kicsit fontos-

kodó fiatal lány volt. Akkor valami belső remegés fagyasztott rá hazug, idegen külsőt — most pedig, mintha csupa külsőség volna, Isten tudja, hol a lelke, fél tőle, hova tette?

De nem ért rá. Nem akart ráérni. Emellett nyomasztó álmak voltak, rosszat várt, földrengést, árvizet, anyagi összeomlást, tüzet, új háborút s most már nem tudott volna olyan nyugalommal intézkedni, mint egykor odahaza. Ha a szülőföld, az otthoni ház eszébe jutott, irtózatosszerű szomorúság gyötörte. Csupa halott volt ebben a házban és mind az övé. Ha nincs mellette a gyerek, talán öngyilkos lesz . . . Viszont még a gondolatától is félt annak, hogy egy másik kicsi is jöjjön, mert hátha mégse bírja, ki tudja, meddig bírja és akkor ezzel is, szegénykével, mi lesz?

S mindezt ugyanakkor érezte, amikor ragyogó külső életet élt, mulatott, szépségét ápolta és egy operaénekes udvarolt neki.

Ez megint különös dolog volt. Néha arra gondolt, hogy az ura meg fog halni . . . Erről megint nem tehetett, ez megint csak úgy «jött...» S az énekes szépen keres, ha arra kerül a sor, hogy elvegye, a gyerekek biztos jövője lesz. De volt más árnyalat is. Mikor a férfi énekelt, sokszor csodálatos boldogságot, valami felszabadulást, valami sóhajosszerű gyönyört érzett. Még sem lett szerelem belőle, mert — amíg élt — ki akart tartani az uránál, másrészt azt is belátta, hogy az énekes sem énekel mindig.

Akkoriban egy éjszaka azt álmodta, hogy fiatal lány megint, otthon ül a kertben, Jancsi mellette van s a karját gyöngéden végigsimítja. Olyan testetlen gyönyör volt ez, mint mikor a kis fia simogatta meg néha. Csak egy édes gyermek érintésében lehet meg. Vagy . . . Nem akarta tovább gondolni. Szenvedett. De nem értette, mi köze ehhez az egészhez Jancsinak.

Ideges és rosszkedvű volt egész nap. S most egy levelet kapott Oroszországból, amelyben Jancsi arról értesítette, hogy él. És — közel tíz év után — megkérdezte, hogyan vannak otthon?

Izabella egyszerre megváltozott. Lázasan válaszolt neki, hogy szegény Béla halott — ne tudna róla? — az apja is elment, ő asszony és van egy kis fia.

Ha Jancsi lépett volna be a levél helyett, bizonyára a nyakába borul, annyira a hajdani gyerekkori ismerőst jelentette volna neki, minden egyéb nélkül. Vagyis: minden egyébbel, mintha Jancsi még élőn testesítette volna meg mindazt, ami ő benne multtá halmozódott.

S milyen halottan . . .

II.

Jancsi sohasem válaszolt erre a levélre.

Egy orosz folyó partján olvasta el, ahol élt, ahol lazacot és kaviárt plombáltak bádoggokba s ahol vezetőállása volt.

Ahelyett, hogy válaszolt volna, bement a gyártulajdonoshoz és bejelentette, hogy elveszi a lányát. Tudta, hogy ezzel régi vágyát tölti

be az oroszoknak, aki nagyon respektálta őt. A «konzervgyár» bizonytalan bódéból nőtt komoly épületté és sok része volt benne a Jancsi élelmes-ségének, eszének és akarátának. Nem volt módja hozzá, hogy nagy emberré legyen, megpróbált hát hasznos ember lenni.

Tudta, hogy Natasa nem szereti, de ez nem érdekelte. Nem szerette ő se. Izabella bizonyára szereti az urát. Bár az is lehet, hogy nem szereti. Ebben az esetben megcsalja és akkor az egész még csúnyább . . .

Aztán megróttta magát, hogy ilyen lovagiatlanságot gondol. Milyen eldurvult ember lett. Kívül és belül. Szakállt és bajuszt visel . . . a lelkén is. Izabella bizonyára nem ismerné meg. Szerencsére nem is fognak találkozni az életben többé, így hát nem fontos . . .

Este balalajkán játszott — minden olyasmit megtanult, aminek nem volt semmi értelme —, amikor Natasa csöndesen mellé telepedett. Szőke és fehér volt ő is, mint Izabella és finom szemöldökű. Csak az ajka duzzadt kicsit szélesen és együgyűn — mégis csak Natasa volt.

— Janosh — mondta idegenszerű kiejtéssel, reszketve — apám azt állítja, hogy el akarsz venni . . .

— Igaz — hagyta abba a zenét Jancsi. Azaz : János.

Natasa megragadta a kezét.

— Ne kívánd . . . Nem szeretlek . . .

— Én se téged — nézett fel János.

— Akkor nem értem . . .

— Nagyon kevés ember veszi el ép azt, akit szeret . . .

— Hát te is szeretsz valakit? — csodálkozott reménykedően a lány.

Itt volt az a pont, ahol Jancsi önmagával szemben is mindig megakadt. Kit szeret? Sok borzalmat élt át, sok förtelmet látott. De a lét örök bája, ragyogása, amely aztán a lecsöndesült jajok és kitisztult harcmezők fölött szétáradt, mégis csak valami összhangot, valami értelmet teremtett. Jancsinak egészen rövid kifejezhető filozófiája az volt : hogy az életben mindenért fizetni kell. S meghalni valószínűen azért olyan kellemetlen, mert élni kellemes. Igaz, hogy az életben sok minden másképp történik, mint ahogyan az ember szeretné, de itt sincs baj. A világ változatos. A harctéren egy ideig magával hurcolta a könyveit, amelyekből tanulni akart. Aztán valahogyan elmaradtak tőle. Ehelyett az élettől kapott egy pár alapos leckét . . . ez is valami. Végül hasznát vette. Ha valaki nyolcvan évig él, jól felelt — akár írástudatlan paraszt, akár mindent értő tudós. Ennyi az egész.

— Én is úgy szeretem Szergejt — kezdett könnyezni Natasa. — Ha te is szeretsz valakit, akkor megérted.

— Itt legalább van egy biztos név — gondolta János. — Néhány orosz női név pattant fel az agyában neki is : arcélek, szemek, haj, láb, könny, kacaj . . . néhol majdnem úgy volt, hogy ez az . . . és nem volt az mégsem. Sőt : egy barna nőbe már szerelmes is lett egyszer János, néhány év előtt. De nagyon hamar jóbarátokká hültek. A nő később messzi vidékre utazott s ő soha többé nem gondolt arra, vajjon hol jár?

Hallatlanul komplikált ügy volt ez, fájó kielégületlenség és tépő vágyakozás, túlságosan összezilált semmi. János úgy segített magán, hogy nem igen úszott bele ebbe a hinárba. Dolgozott — néha udvarolt — és nem gondolkozott.

Csak mikor muszáj volt. És most muszáj volt. Kit szeret?

— Az a baj, Natasa. — mondta tréfás mosollyal a leánynak —, hogy én egy fantomot szeretek...

— Fantom, mi az?

— Szellemet, Natasa... Valaminek a szellemét.

— Valakinek a szellemét? — Natasa azt hitte, a magyar megbolondult. Hiszen, hogy is jutott ép most eszébe, hogy feleségül kérje, mikor idáig sosem emlegette? Aztán felriadt babonás szláv lelke és lehetőknek vélte, hogy a férfit megbabonázták. Rossz szellemek játszanak vele. Meg is mondta neki.

János is azt hitte. Hogyne... Már azzal a letört szoborkarral kezdődött... a hűvösséggel... Eszébe jutott, hogyan vigyázott a harctéren mindig a kezére. Ahogy más a fejét vagy a szemét félti, úgy féltette ő a kezét. S egyúttal úgy hordozta, mint valami talizmánt.

És a kezének köszönheti, hogy él, ha ugyan van köszönet benne. Egyszer — már fogoly korában — a Volga hídján szállították át őket katonadrők. Amikor a közepére értek, azzal szórakoztak, hogy behajigálták a vízbe a foglyokat. Ha valaki menekülni tudott a fürdőből, megmenekült, ha nem, ott pusztult. Társasjáték volt.

Jancsi is egészen váratlanul lefelé lendült, de sokkal ügyesebb volt, semhogy az utolsó szempillantásban villámgyors mozdulattal meg ne kapaszkodjon a hídfában. Ez még játékosabb kedvre ingerelte a muszkákat. Puskatussal kezdték verni a kezét.

Jancsi megszedült. Aztán elordította magát: «Ne bánts a keze-
met!» Miközben a lent integető, csúnya, de megpihentető halál arra biztatta, hogy engedje el a támasztékot — amikor a csont repedt már az ujjában — a halál fuvallata alatt megint érezte az egykori hűsmeleg márványkar tapadását. Ugyanekkor valami védő szeretetet a keze iránt s a dühödött kiáltással egyszerre, egyetlen irtózatossá akart artista lendülettel fölhuzakodva, kivetette magát a híd közepére. Mint valami riadt hal, amely rémületében szárazra cikázott.

— Ördög — mosolyogtak a muszkák, de elismerően és már jóakarattal. S nem bántották többé. De a kezére hosszú ideig nyomorék maradt.

Kicsit még most is látszott egy levált köröm nyoma, azt nézte most János, miközben beszélt.

— Az a baj — mondta szárazan —, hogy egyszer régen kellett volna valakit szeretnem és akkor nem szerettem. Nem bírom megérteni, hogy akkor mért is nem szerettem. De ez nem segít rajtam...

— Szereted te most is — sóhajtott Natasa, akinek annyiban volt fontos az egész, hogy ő maga megszabadulhasson. Ó, Szergej... a

Szergej szőke fejét szerette . . . nem volt pedig olyan szép szeme Szergejnek, mint Jánosnak és mégis őt szerette . . . Ha elszakítják tőle, vízbe ugrik . . .

— Most asszony és gyereke van — ásított János.

Natasa belátta, hogy akkor az ügy reménytelen és sírni kezdett.

— És, ha lány volna is, ha lány volna, már vén lány lenne . . . Még jobb, hogy asszony . . . És különben is mindegy. Már ideszoktam. Mit kezdenék otthon? Nem megyek haza. És téged veszek el. És hagyjuk abba.

Felállt s a homályos kert alatt járkálni kezdett. Aztán hirtelen befordult a házba.

Natasa pedig úgy ültében leborult a földre s azt karmolászta.

Bent a szobában pedig azt gondolta János, hogy legjobb lenne mégis hazamenni . . . Talán honvágy az egész. Jópajtások lennének Izabellával, elhelyezkedne otthon . . . minden elsablonosodna, minden rendbe jönne . . .

De hátha csak kínok elébe menne? Mindegy. Ennél a megmagyarázhatatlan, alaktalan, szétmállasztó, ellágyító gyötrellemnél az se lehet rosszabb. Kiegyezik egy élő fájdalomban, csak ezt lerázni, lerázni . . . Mert egyre rosszabb, ahelyett, hogy szűnne . . .

Közben a sötét szobából a kertbe nézett.

Natasa már kint állt a fa alatt és Szergej mellette. Szinte mosolyogni lehetett rajta, hogyan kerültek ily hirtelen össze? Pár perce, hogy bejött. A magas, vállas orosz a két karját fogta Natasának és úgy beszélt. Talán arra biztatta, hogy megszökjenek . . . Vagy őt akarta bosszúra ingerelni? Dehát . . . Ha ölelné, vagy a kezét fogná, talán kikiáltana, hogy takarodjon, menjen a pokolba. Csakhogy a karját fogta s ez most megint olyan buta módon meghatotta Jánost, hogy megfordult, világot gyújtott és írni kezdett. Megírta a gazdának, hogy eltávozik. Elmegy. Vissza a hazájába. Natasa pedig Szergejt szereti, adja neki.

Itt egy kicsit elgondolkozott.

— «Magánál hagyom a részemet, illetve Szergejre marad családalapításra. Erről lesz majd egy külön írás a fiúnál . . .»

Tudta, hogy Natasa enélkül talán verést kapna, Szergejt meg elkergetnék. De így majd szerethetik egymást. Úgyis azt állítják a regényekben, hogy a szerelem győzedelmeskedik. Hát hadd győzedelmeskedjék egyszer.

Aztán csomagolni kezdett. Csak annyi pénzt vitt magával, amennyiből hazakódoroghat. A többit Natasának hagyja. Úgy rémlett az egész, mintha valami bizonytalan csavargás felé indulna . . .

III.

Izabellának meghalt az ura.

Ezt ő valahogyan már régen érezte, azért volt valami iszonyatos az egészben. Tudniillik, már régebben észrevette, hogy gondjai vannak. Éjjel altatót szed, nappal erőszakoltan tevékeny és vidám, néha takarékosagra biztatja őt s amit sohasem tett eddig, kijelenti, hogy a háztartás túlságosan sok pénzt emészt fel. Viszont este, mulatóhelyeken döbbenetesen költekezik.

Izabella nem volt vak és az embereknek is volt szájuk. Tudta, hogy súlyos idők jönnek, új csatatér: a pénzé s hogy az ura anyagi válságba jutott. De még ennél is többet tudott. Azt: hogy, amikor az ura lemered ennek a sötét szakadéknak a mélyére, amely a jövőből könyörtelenül eléje tárul, nemcsak az aranyért reszket. Vagy, ha mégis, leginkább azért remeg, mert Izabella mintha hozzá lenne nőve ehhez az aranyhoz. Mért maradna mellette, ha szegény lesz... mikor annyian hódolnak neki... s ha ő bukik, Izabella még emelkedhet.

Ezért a legvadabb harcba kezdett, hogy annál rettenetesebb legyen az összeomlás. És Izabella látta mindezt és nem szólt. Pedig talán csak ennyit kellett volna: «Hagyja abba, Ervin. Csak annyit mentsen, hogy a legszükségesebbre elég legyen, hogy a mindennapira teljen... A kicsinek...»

Ki akadályozta meg, hogy ezt mondja? Micsoda? Talán az, hogy hazug, erőszakolt jószág lett volna, nem szívéből, csak az agyából eredő?

Aztán egy rossz napon rá kellett töretnie az urára az ajtót. És épen akkor vette észre, hogy a férfi magára zárta, amikor mégis indult, hogy a jószágos hazugságot elhazudja. Még ismételte magában, mielőtt a keze rátapadt volna a kilincsré: «Nézze, Ervin... nekem jó lesz így is... én ragaszkodom magához szegényen is...» Milyen hazugság... nehéz lesz... nem ragaszkodik hozzá még gazdagon sem.

De amikor végre a kilincsré tette a kezét, felsikoltott. Aztán feltörték az ajtót s a férfi, akinek pechje volt — annyi szerencsenap után — ott feküdt az asztalra borulva. Mellette revolver. Rögtön megállapították, hogy nem a fegyver ölte meg, hanem a szíve. Épen abban a pillanatban, amikor készült az erőszakos halálra. Izabella nem tudta, jobb-e így, vagy még rosszabb? Milyen rettenetes lehet, ha valaki annyira akar élni, hogy belehal?

Nagyon szerethette a halott őt... Milyen borzasztó is, ha az ember nagyon szeret valakit. Valakit.

És ő... milyen különös... Gonosz volna? Olyan következetesen, konokul részvételen és hideg, mint valami antik tragédia hősnője...

Mikor a férfit eltemették, hirtelen megint új lény lett. Nem is értette, hogy lehetett olyan valaha, amilyen eddig volt. Szegényen maradtak. Majdnem szegényen. Ám ha lánykorában sikerült elhelyezkednie, mennyivel könnyebben ment ez most, mikor ismeretségi köre

a pénzvilágban oly tágga bővült s ismét csinos, szabad nő lett, akinél reménykedni lehet . . .

De Izabellában még friss volt az önvád, a gyász és az a hősi lendület, amellyel nem akart az élettől mást, csak kenyeret, magának, a gyerekeknek . . . Később ez is elmúlt. Izabella — őszintén szólva — boldog volt. Miért is ne lett volna? A gyermek szépen nőtt, egészségesen. Piroska vezette a háztartást, ő dolgozott és főként : szabad volt.

Ez a szabadság talán azért tette olyan derüssé, mert tulajdonképpen nem élt vele. Magános férfi sohasem lépte át a háza küszöbét, viszont irodai óráin kívül majdnem mindig odahaza volt. Zenét hallgatott, olvasott, néha a kicsivel sétált.

Amellett szívesen öltözködött, ápolt volt, élénk és üde . . . Holott az évek bizony multak. A harmincon túl volt. Nem kereste a szerelmet, de nem is kerülte. Egyszer már majdnem lánggra lobbant, ám valami jelentéktelen, külső véletlen kisiklatta az ügyet . . . a gavallért külföldre vezényelték s ő pár hónap mulva mosolyogva idézte : hogy is volt?

Hamar elfeledte. És később szinte örült rajta, hogy így történt. Milyen kellemetlen lett volna, ha megint egy férj vagy egy kedves mellett eszmél fel rá, hogy tévedett.

S hogy nem volt csók az életében, kicsit kacér lett. Könnyed lépteivel vágyat keltőn tudott kifordulni az utcasarkokon, bankajtón, üzletlépcsőkön, illatosan, csillogó szemmel, függetlenül, öntudatosan s emellett józan fölényében szinte izgatón és érthetetlenül.

Eközben ismét egy férfi futott az életébe. Nem afféle szép fiú, mint külföldre vitorlázott gavallérja volt. Az ellenkező típus. Egy karcsú — bár alacsony —, nagyon disztिंगvált, művelt, kellemesen tehetséges férfi, egy nagyon jónevű familia utolsó sarja, közel a negyvenhez, foglalkozásra nézve egy konzervatív lap belső munkatársa.

És már ott tartott, hogy egy délelőtt Izabella vendégül látta. Piroska izgatottan hozta a frissítőket s a kicsit abba a ruhájába öltöztették, amelyik legjobban illett neki.

A kis fiú nagyon tetszett Kertessy úrnak, Kertessy úr azonban nem tetszett a kicsi fiúnak. Barátságos gyerek volt. De ez a bácsi abszolút hidegen hagyta. Nem érdekelte. Nem tudott tőle semmit sem kérdezni. Untatta.

Kifutott a szobából.

Izabella pedig nem mehetett hozzá olyan férfihez, aki a gyerekeknek nem tetszett. Ha a szülők beleszólnak a gyermekük választásába, a gyerekek is beleszólnak a szülőkébe. Sőt. Hiszen ők a családban maradnak. Az asszony valami csöndes harmóniát várt ettől a férfitől, aki mindig nagyon vasalt, borotvált, lelkileg kicsit rezignált, egész Budapest társaséletét ismeri, nem kártyás, nem iszik és csak nikotinmentesen cigarettázik.

És mégse lett semmi a szimpátiából. A rokonszenv semmit sem ér, ha a gyerekek unatkozva fut ki a vendégszobából.

IV.

Izabella megírta egyszer Jancsinak a lakáscímét — hogy válaszolhasson a levélre — s most János, ahogy sok viszontagság és törődés után egy budapesti szállodában másfél napot keresztül aludt, taxiba vágta magát és rohant.

Minden keserű nyomás alól felszabadult. Haza kellett jönnie. Alig várta, hogy lássa Izabellát. De csak úgy sietett hozzá, mint rég nem látott kedves ismerőshöz, nővérhez, baráti lényhez — hála Istennek, hogy nem szereti, legalább nem lesz baj, hogy asszony, örülhetnek a viszontlátásnak és fesztelen diskurálás lesz majd az egész.

Becsöngetett. Aztán végighallgatta egy rideg emberke barátság-talan nyilatkozatát, hogy az uraságok már elköltöztek, azaz csak a nagyságos asszony, az úrnak öröklakása van a temetőben.

Ez annyira megzavarta Jánost, hogy kifelé fordult. Nem kérdezte meg, hogy hova költözött Izabella. Cél nélkül járkált az utcán, aztán betért egy kávéházba, ahol cigány játszott.

Este nem bírt elaludni és másnap elment a bejelentő hivatalba, hogy meghallja, hova költözött Izabella. Mikor megtudta, hogy hol lakik, nehezebb lett a szándéka. Hogy állítson be? Furcsa. És már megint úgy érezte, mintha ismét szeretné Izabellát... és ha az első találkozásnál valamit elhibáz, hamis hangot fog... rettenetes vége lesz.

Ment az utcákon, szakállasan, bajusszal, oroszingben, idegenül és érdeklődést keltőn — és eszébe jutott egy régi jelenet, amely még Izabelláéknál pergett le a hajdani aranykorban, falun:

Társaság volt náluk, lányok, fiúk... s ők egy erdei tisztáson fogócskát játszottak, beszaladva egészen a fáig. Afféle társasjáték volt, csókürüggyel, kacérkodással. A lányok kipirultan futkostak, csillogó szemmel. Csak Izabella állt hallgatagon és sápadtan egy tölgy alatt. Isten tudja, hogy min gondolkozott. Jancsi hozzálépett és kérte, hogy fusson.

— Nincs kedvem — felelte röviden Izabella. — Fusson más után.

— De én magát akarom megcsókolni — vágta rá Jancsi.

— Kérjen meg valaki, hogy helyettem fusson — nézett le a füvekre Izabella. — Ha elfogja, visszajöhet és megcsókolhat...

Meg akarta akkor sérteni Izabella? Vagy annyira mindegy volt neki? Jancsi megsértődött és otthagya. De aztán egész jókedvűen egy csinos kislány után szaladt.

Ha ma állna így szemközt vele Izabella, talán megfojtaná... Vagy — Uramisten, milyen bolondság...

És már ott is volt a lakása előtt. Ott állt a kis villa kapujában. A háztartási alkalmazott jött ki és azt mondta, hogy a nagyságos asszony nyaralni van. Tegnap utazott el.

Aztán megismerték egymást és Piroska felsikoltott:

— Ni, a Jancsi úrfi...!

Jancsi elnevette magát.

— Végre egy ismerős . . . mégis elhiszem, hogy itthon vagyok.

A sovány leányzóból asszonyos formájú gömbölyűség lett s Jancsi valahogyan rögtön arra gondolt, hogy talán Izabella is meghízott. De később meggyőződhetett az ellenkezőjéről.

Piroska ugyanis beengedte őt a lakásba. Nagyon megsajnálta, hogy olyan törődött, látszott, hogy egyenesen a háborúból jött, amint mondta. Sokat szenvedhetett szegény Jancsi úrfi, azzal a szakállal egész öreges lett. Még az ajtót is rázárta bent, hogy aludhasson egyet.

Jancsi pedig állt a szoba közepén és mosolygott. Szemközt a falon ott nézett el fölötte Izabella, de valahogy nem szüzi közömbösséggel, mint leánykorában, hanem pajkosan, mintha kikerülne egy tekintetet, amelyre nem akar rögtön válaszolni . . .

Egy modern piktor festette ezt a képet Izabelláról, a jólét napjaiban, amikor flottul élt és lelkében annyi sötét zavar volt. Ez meglátzott a képen is, de Jancsi nem értette, azt hitte, a piktor kente rá ezt a mosollyal kendőzött nyugtalanságot, Izabella nyugodt.

Aztán egy kisebb fényképen : már mint kenyeret kereső, gyermekét nevelő, szabad, magányos asszony . . . az arca nyilt, derűs, de már itt sem nyugodt, inkább kedvesen rezignált.

A gyerek is szép. Nem a férjre üt, Izabella.

Ott volt a halott férfi arcképe is. Őt is jó napjaiban festette a művész : nagyon elégedetten, győzedelmesen, bankárosan. Ha nem lett volna halott, talán megállapítja róla, hogy ellenszenves. De így még jobban lehetett sajnálni.

A képekről tudta meg azt is, hogy Izabella nem lehet teltebb, sőt inkább megfinomult.

Egy tarkapettyes labdát is a kezébe fogott és furcsállotta, hogy olyan meghatottságot érez, mintha ő lenne a férj és az apa.

Hála Istennek, hogy nem az . . . Most megőrülne a féltékenységtől, hogy hogyan élt *azóta* Izabella? . . . Hogyan élt, hogyan élt? — A párnába fúrta a fejét a pamlagon, ahol Piroska jóvoltából feküdt. Megint hinár volt körülötte : féltékeny egy nőre, akit nem is szeret . . . Addig gyötrődött, hogy elaludt.

Mielőtt eltávozott, megtudta, hogy Izabella egy hónapig lesz odá.

Kint az utcán szétnézett, hogy merre forduljon. És hát valamihez kezdeni is kellene, néhány hét múlva nem lesz egy fillére sem.

Mégse kezdett semmihez. Nem olyan könnyű ez itthon, manapság. Úgy élt, mint valami csavargó. S ha elgondolta, hogy esetleg más körülmények között már fiatal tudós lenne . . . lehetne . . . feltaláló, képviselő, miniszterjelölt . . . Ám mindez pusztá szó volt csak. Tudta, hogy félbemaradt ember és nem is lesz más soha. Szerencse, hogy nem találkozott Izabellával, szégyen lenne így kerülni elébe . . .

De Izabellának, mikor a fürdőből hazatért, — megint rejtélyt adott, mint régebben az Oroszországból írt levelével. Akkor is : jelent-

kezett — aztán semmi hír. Most meghallotta Piroskától, hogy itt van Pesten, a lakásában járt . . . napról-napra várta . . . és semmi . . . semmi.

Már ősz volt. Először fűtöttek a szobában. Izabella egy nyári hódítás fölényes mosolyú emlékével járkált, amelyre szívesen emlékezett s amelyről azt hitte, hogy folytatása lesz. Könnyelmű kis öröm volt ez azon, hogy még mindig tud tetszeni; a színész fess és divatos, akiért fiatal lányok rajonganak . . . Nem kell szégyenkeznie Jancsi előtt, hogy nem kapós. Akarják. S emellett folyton Jancsit érezte a szobában. Hiszen tudta, hogy a pamlagon aludt.

— Amint a háborúból megjött, szegény — hogy is mondta Piroška? De mi van hát vele? És hol keresse?

Épen egy képkiallítás megnyitására készülődött. Öltözött. A tükörről két szem nézett vissza rá, amely szép volt még, de már nem hideg és töretlen fényű, mint leánykorában. Kicsit fáradt szem volt, bár melegebb lett.

Autóbuszon ment, aztán egy sarkon leszállt. Gyalog vágott át a leveleiket hullató fák alatt egy néptelen téren. Nem hozott esernyőt, pedig ködös, apró eső szitált.

Sietve lépdelt azok között, akik szintén a kiállítási épület felé igyekeztek s mikor az egyik sötét fapad mellett elhaladt, visszaidézte magában, hogy a padon milyen különös férfit látott. Valahogyan rögtön Jancsi ötlött az eszébe, anélkül, hogy arra gondolt volna, hogy ő lehet . . . Bent, egy laposan elkent, furcsa, nyugtalanító, sávosan sugárzó kép előtt, amely napos szántóföldet ábrázolt, mégis elszorult a szíve. Jancsi . . . biztos, hogy ő az . . . szándékosan várt itt . . . tudja, hogy mennyire szereti a képeket . . .

De már ott volt mellette a színész, a föllépés hibátlan iskolázottságával, emellett disztिंगváltan és úrin is egyben. A nők élénken vizsgálták Izabellát, vajjon mi különös van rajta, hogy így meghódította a sztárt . . . ? És Izabella mosolyogva hallgatta a színész szavait, mindaddig, amíg eszébe nem jutott, hogy Jancsi kint ázik a padon.

— Mennem kell — szólt oly türelmetlenül, hogy a színész egészen elképpedt — és máris kifelé tartott. A színész utána.

Jancsi látta kint a padon, hogy egy elegáns férfi kíséretében lép ki Izabella. Aztán sebtiben kezet nyújt s miközben a férfi értetlenül bámul tovasiető könnyed alakja után — hirtelen ő feléje tart.

Hogy a gavallért faképnél hagyták, valami mély és meleg derűvel töltötte el. De amikor az asszony közelebb ért hozzá, gyorsan föllállt és elsietett. Túlságosan szép volt Izabella ezen a napon, véletlenül, vagy mindig ilyen? Jancsit mintha ólomláb húzta volna, de csak azért is ment. Önmagához beszélt: Mióta nem látta, mióta is nem látta? Nevetséges. Mindig látta. Folytonosan látta. Mindig így érezte . . .

Izabella fáradtan és leverten utána. Majdnem sírt, hogy csalódott. S szinte gyűlölte ezt az idegent, aki becsapta. Artur is meg lesz sértődve, amiért olyan bolond mód elszaladt — majd délután telefonon kimagya-

rázza — a képeket sem nézte végig nyugodtan és a vélt Jancsi valami idegen. Munkakerülő. Valami csavargó. Hogy is nézhette Jancsinak?

Jancsi, ahogy a messzeségből visszafordult, látta, amint elborult arccal egy taxiba száll. Aztán eltűnt előle.

Otthon Izabellát felderítette a gyerek. Jancsi pedig evett valamit egy étteremben s később megint kint bolyongott a ködlő esőben, végül, önmagának is értetlenül, egy autóba ugrott.

Csöngetett — és már megint sikolthatott Piroska.

Újra ott volt a barátságos, langyos szobában, ahol már járt egyszer. Izabella olvasott, a kicsi aludt. Vasárnap délután volt, három óra mulhatott, kint erősebben esett.

— Hát mégis maga volt! . . . Jancsi . . . ó, Jancsi . . .

Izabella sírt. Mindig tudta, hogy ha Jancsit megpillantja még az életben, menthetetlenül sírni fog. Hogy vannak könnyei, amelyek rá várnak, amelyek belül nyugtalanítják, mindaddig, amíg előtte, mellette, neki el nem sírja . . . Mintha egy óra kezdett volna eljágni, édes zendüléssel, amely valamikor hirtelen megállt. Régen, réges-régen, olyan időben, amelyet már nem lehet visszavarázsolni. De épen azért — mert állt ez az óra — mintha egy rövid szempillantásban közel hozná mindazt, ami távol van és élővé tenné mindazt, ami halott . . . Embereket, eseményeket, könnyelműséget, bűnt, jóságot, mosolyt, könnyeket . . . Mintha önmagában sem lett volna meg oly pontosan életének elmúlt tíz éve, mint itt Jancsiban . . .

Mindent elmondott neki. Még azt is, hogy bűnös volt az urával szemben, mert ha ő elég erős mellette, talán nem pusztul bele az anyagi összeomlásba . . . És mindent kikérdezett Jancsiról és örült, hogy Natasa a Szergejé lehetett, Jancsi is megbánta volna, higgye el, a házasság nehéz ügy . . . ő is, másodszor már alig mer . . . mindig addig fontolgot, hogy a végén örök özvegy marad . . .

Közben a kicsi is felébredt. A kis gavallér. Nagyon elrémült a furcsa idegentől, csöndben állt, de aztán visszaszaladt a szobájába és egy farsangi álarccal jött elő. Rózsaszínű férfimaszk volt, fekete kecskeszakállal.

— Nekem is van szakállam — mondta. Aztán lekapta a fejről a maszkát és Jancsihoz lépett.

— De az enyém oda van nőve — ugratta Jancsi.

A kicsi elhitte. És ez rettentően imponált neki. Hogy fölülkerekedjen, mégis megjegyezte :

— Csakhogy nem szép. Nem szép a szakállad. Minek van?

Izabella is ezt gondolta ugyanebben a pillanatban. Most elmosolyodott.

— Jancsi — simogatta meg a férfit a szemével — nagyon öregít engem a maga szakállá. Eltelt felettünk az idő. És én egy pár évvel még idősebb is vagyok . . .

Jancsi ránézett.

— Nagyon is jól néz ki.

Közben a telefon szólalt meg. Izabella elfelejtkezett róla, hogy fölhívja a színészt.

— Tényleg olyan bolondul — beszélt vidáman Izabella. — De egy gyerekkori pajtásomat pillantottam meg, tízévi távollét után. Most jött a harctérről . . . azaz . . . Oroszországból. Ma őt látom vendégül . . . ma, bocsásson meg, sehova sem mehetek . . . majd talán holnap . . . igen . . .

Jancsi elkomolyodva ült. Hallgatagon. Izabella észrevette és anélkül, hogy ellenőrizte volna: miért, örült neki. Sejtette, hogy a színész is féltékeny most. Ez is vidámmá tette. Mintha egyszerre tízszeres erővel kezdett volna élni. Artur kétségkívül hódítóbb. De mintha csak örült volna, hogy érdekelve van egy kezdődő szerelemben, mert így nem volt annyira kiszolgáltatva Jancsinak. És közben Piroska uzsonnához szólította őket.

Délről maradt almáslepény volt és dinnye, igaz, hogy csak befőtt közt. Mégis volt ebben a véletlenül valami kedvesség — tíz év után, az első találkozáskor ugyanaz a menü . . .

Aztán — késő alkonyatkor — Jancsi eltávozott.

Megint nagyon elhagyatottnak érezte magát az utcákon. De a keret — a város — már rokonibb lett. S mintha maga után cipelte volna az Izabella kedves szobáját, mint csiga a házát. S megállapította, hogy eddig nem volt szerelmes Izabellába. De most, ezen az első viszontlátáson beleszeretett. Szereti . . . iszonyatosan, szinte természetellenesen. Oly erővel, ahogy csak egy kúszált lélek, egy hánytvetett ember tapadhat oda valamihez, ami a lét szép és véresen ingatag, igazságtalan, kiszámíthatatlan keringésében ígér egy biztos pontot. Fix pontot, amely ugyan szintén inog, mint minden a létezésben s nem az életet teszi bizonyossá, csak a bizonytalanságával szemben tesz közömbössé . . .

Rossz kedve lehetett volna. Az is volt. A színészre kellett gondolnia, az Izabella ápolt szépségére, könnyed és vonzó mozdulataira és meleg, harmóniát árasztó, édes lényére . . . Szinte fiatalabb, mint leánykorában volt . . . biztosabb, tudóbb, kiegyensúlyozottabb . . . ő mellette a félbenmaradt életével, amelynek ifjúsága sem volt, szinte öregebb . . .

Egészen bizonyos, hogy Izabella sohasem fogja őt szeretni. Talán hozzámegy a színészhez. De neki már ez is egész mindegy. Ő szereti . . . olyan jó, hogy most már biztos benne, hogy szereti. S ezen most már nem változtat semmi.

Másnap belépett egy orosz zenekarba, amely egyik budapesti kávéházban balalajkát játszott. Nem volt már pénze és élni kellett.

V.

Harmadnap Piroska lent járt a boltban s így Izabella sietett ajtót nyitni a csöngetésre.

— Jancsi — nézett fel rá meglepődve és örömmel, amint megpillantotta — most megint a régi...

János leborotvált arccal jött, nem volt se bajusza, se szakálla. S különben is derűsnek látszott.

— Mit szól majd a fiam? — nevetett Izabella s előre sietett.

Kisfia a szoba közepén állt. Egy ideig nem szólt. Köszönni sem akart. Aztán hirtelen Jancsihoz hajolt:

— Hová tetted a szakállad?...

Jancsi mosolygott.

— Elvitte a manó...

Milyen az a manó?

— Nem láttam... Nagyon szaladt vele.

— Én tudom — komolykodott a kicsi. — Majd mutatok egyet — és már futott is a képekönnyve után.

Ők pedig zavart várakozásban ültek, de alapjában boldogan. Holott az elveszett otthonról beszélgettek, az agyonlőtt komondorról, az apa haláláról, a Béla fiatal pusztulásáról... És Jancsi elbeszélte, hogyan védelmezte őt mindig a keze, amelyet azért nevezett el talizmánnak, mert búcsúzáskor az Izabella karját fogta át vele...

Izabella a földre nézett.

— Valamikor szeretett — gondolta. — Jancsi valamikor szeretett engem. — Ugyanekkor eszébe jutott az álma, amelyben ő is idézte magának egyszer ezt az érintés-émléket. És amint ott mosolygott előtte a Jancsi kedves vonalú szája, különös, fanyar és mégis szinte fiús elhúzottságban a szép fogsor fölött, hirtelen mélységes lehangoltság, megmagyarázhatatlan bánat fogta el... Szereti... nem furcsa?... milyen hirtelen jött... ő meg most szereti... Minden hazugság volt, tévedés, álmom: a leánykori ábrándozás, az asszony volta, szelíd flörtjei, Artur... gyökértelen idő-kitöltés, akció-akarás, önámítás, csak egy igazság van, csak egy bizonyosság van: ez a forró hullám, amely oly mélyről tör fel benne, hogy örökké benne is kellett rejtőznie... Nincs, nincs más rajta kívül... csak egy: a kicsi...

Képekönnyvvel jött be a fia.

Jancsi a könyv fölé hajolt, a kicsi magyarázott — jóban voltak.

Dehát mit ér ez is? Egyszerre öregnek érezte magát. mikor Jancsi olyan fiatal. Minden gyötrelem most húzta a vállát, amit valaha is átélt — a vidám napoknak pedig, amelyek szintén voltak, már semmivé fakult a ragyogásuk... Komoly lett mindtől, magát elrejtő, fölényes.

Jancsi, mikor felnézett rá a gyermekvállon át, nem értette. Már hitt az élet minden szépségében, vakon bízott, mert látta boldogra színesedő arcát, amikor őt az ajtónyíláson át beengedte. De, úgy látszik,

rosszul magyarázta. Pajtás lehet csak . . . a régi baráti arcnak örült meg Izabella . . . és minden egyéb bolondság. S talán azért szomorodott el, mert eszébe jutott, hogy miatta zördült össze a színésszel? . . . Ugyan minek jött ide, mit is akar?

Ő is feszes lett, bár a kicsire gyakran lemosolygott.

Rövid ideig maradt és már el is ment. Úgy fájt különben sem tökéletes szíve, hogy mellére szorított kézzel lépdelt a csendes utcán.

Izabella pedig dermedtre fásult arccal járt szobáról-szobára. S mert véletlenül ilyen arccal pillantott a tükörbe, megdöbbsent attól, hogy egyszerre milyen csúnya, milyen öreg lett. Ettől úgy megijedt, hogy sétára indult s nyugalmát erőszakolva rőtta a ködös utcákat . . . végül pedig felüdvülve és kiszínesedve tért haza. Jót aludt s másnap, mikor Jancsi beállított, már vidám mosollyal fogadta.

Jancsi is jó hangulatban volt. Egymás mellett ültek és tréfálkoztak. Gyerekes elmerültséggel a pillanat boldog voltában Jancsi is csillogó szemmel példálózott, kicsit bolygatni akarta az ismeretlen fátylakat az Izabella vágyott szíve körül.

De az asszony tegnap annyit szenvedett, hogy ma biztosra edződött tőle.

— Szerelem? Huszonötön túl, már legfeljebb szenvedély lehet. De könnyes vággyal szeretni, úgy ahogyan az ember leánykorában tud . . . egészen fiatal korában . . . ha bírnek . . . elpirulni egy pusztá név hallatára . . . hova lett már? . . . Ha az ember gyakran találkozik egy csodával, már nem hisz benne . . .

Igy beszélt. Ugyanekkor az ajka, a szeme, a keze, amint idegesen játszott, mind ellentmondott ennek a fensőbbiségnek. Azt akarta állítani, hogy az ő számára már nincsen szerelem. És azt árulta el, hogy még nem találkozott vele életében.

— Abszolút szerelem, tökéletes vágyódás csak addig van, amíg az ember nem tudja, hogy a szerelem valóban az egyetlen földi illúzió, de az élet viszont csupa tény . . .

Jancsi ezzel jött ide: Ma megfogom a karját, ha belepusztulok is, ha összedül a világ . . . ma már nem várhatom meg, hogy ő nyujtsa az ajkát, ma már csak fordítva lehet . . .

És most némán ült. Milyen józan ez a drága — mert azért drága, akármilyen: mindig ő maga . . . milyen okos és igaza van. Tiszta örület, amit ő akar . . . Ha legalább várni tudna és bízni benne . . ., de harmadszor találkozhatnak és már meg akarja ragadni a karját . . .

De mikor olyan rettenetesen fájdalmas kényszer ez a kezében . . . Most kicsit elcsitította. Fiúsan szégyelte a bolondságát, a vad vágyakozását, amelyben pedig alig volt durvaság. Inkább irtózatosan élő, intenzív, de finom vágy volt, mint brutális kívánás. Túlságosan is szerette.

Szomorú lett. Elment.

És nem jött egy hétig.

Izabella mit sem tudott róla. Hogy várta mindennap és hogy rezzent össze minden csengőszóra! Várta és akarta, hogy ott legyen mellette. A Jancsi szerelmét akarta, gondolkodás, tanakodás, fontolgatás nélkül.

Soha életében nem érezte azt a mélységes boldogságot, amely egy szerelmezt eltölthet arra a gondolatra, hogy nő és csinos. Csábítani, elcsábítani — maga is mosolygott ezen a furcsa szón. Mindig akkor használják, amikor nincs értelme. Meghódítani, fogni, zsákmánnyá, rabszolgává tenni... Amíg kacérság, flört, milyen könnyű játék... De amikor vérre megy... az egész élet van rá föltéve... milyen idegtépő, milyen lélekzetvesztő ősi vadászat, kín és reszketés a mosoly mögött... Ó, szegény Éva a paradicsomban!

Sírni szeretett volna és lenyelte a könnyet, mert a mosoly jobb fegyver. A pamlagon szeretett volna feküdni mozdulatlanul s ehelyett új ruhát próbált és cipőket vett. A hivatalban alig tudott dolgozni s most irigyelte a régi nőket, akik, ha szerelmesek voltak, legalább háborítatlanul epedhettek.

A hét utolsó napjaiban aztán, nem váratlanul — hisz egyebet se várt —, de annál váratlanabb helyen, a bank folyosóján láthatta meg Jancsit. Olyan iszonyatosan vágyott már erre; hogy a szeme beigya az arcát... s most éppen ezért zavart lett, mintha a szomjúsága rá lenne írva a szemére. Úgy lépkedett, mint valami éretlen bakfis: a földre nézett.

Jancsi feléje jött. Talán a semleges terület segített neki, de most ő volt a nyugodtabb. Mosolyogva beszélt el, hogy pénzt hajszol, valami ügyes ötlet érdekében s esetleg lesz is belőle valami...

— Dehát mért nem szólt nekem? Hisz én itthon vagyok — vidult fel Izabella, mert mintha kedvező lélekzetvételhez jutott volna az ismerős keretben. — Ha pénzt akar, mégis csak inkább keríthetek én...

De Jancsi azt állította, hogy egy gazdag rokona befolyásos alak itt, az biztatta, annak a révén...

Együtt ültek autóba és Izabella ebédre hívta meg. János a meghívást elfogadta.

Közösen ebédeltek, a kicsivel és a kisasszonnyal és Jancsi elmondta, hogy egy lazac- és kaviárszállító társaságot szeretne összehozni, ő Oroszországban ismerkedett meg ezzel a holmival, van összeköttetése kint, de, persze, valahogyan nagyban kellene... Nemcsak ide, külföldre is, még inkább oda...

Izabella buzgó helyesléssel lelkesedett, tulajdonképpen olyan zilált és boldog volt, hogy alig figyelt oda és keveset értett belőle. Ebéd után a kisasszony elvitte a kicsit. Talán lefektette.

Jancsi az Izabella szobájában folytatta a déli témát — a szobában csönd volt és lágú, szomorú világítása az enyhe decembernek.

Izabella összevont szemöldökkel gondolkozott. Egy cigarettát tartott az ujjai közt, amelyre már többször rá akart gyujtani, de valami

újabb ötlet, szó, mosoly miatt mindig abbahagyta. Jancsi már harmadszor dobta el azt a tüzet, amelyet odanyujtott neki. Ő már el is szívta azt a cigarettát, amelyet pedig egyidőben emeltek volt ki... s amelyet most Izabella leejtett...

— Hagyja — mosolygott bágyadtan Jancsira, amikor az a kis aranyvégű fehérrudacska után hajlott. — Hagyja, Jancsikám.

És hirtelen eszébe jutott, hogy «csábítania» kell... Hányszor elhatározta a héten, hogy ha Jancsi belép a házba, ha még egyszer a közelébe kerül, nő lesz mellette, őszintén, gondolkodás nélkül... azaz: ravaszul és tudatosan... rabulejtőn... Isten tudja, mit akart...

Olyan akadozva dolgozott a szíve, a vére, mintha apró szemekre gurulva pattogott volna szerte az ereiben, mint valami eltört hőmérő higanyrúdja... Valami fullasztó levegőtleniséget érzett a mellében, a szobában, a torkában... az egész életében... és szájalmat önmaga iránt, hogy ilyen erőtlen, ilyen átlátszóan szerelmes, ilyen áldozat, ilyen rabszolga.

És még fordítva akarta! Csábítani, ilyen összetörten, ilyen boldoggá zúzottan!...

Örült, hogy él. Hogy a másik ott ül néhány lépésnyire, egy karosszékben. Ha fölpillant, láthatja majd... a szemébe merülhet a szeme...

Föltekintett. De Jancsi is a földre nézett, úgy, mint az imént ő. És ekkor Izabella majdnem fölsikoltott. A János arcán, homlokán, a szája hajlásában, ugyanaz az éles gyötröttség volt, ugyanaz a szégyenlő megadás, ugyanaz a boldog rémület, amely az ő lelkében, az ő homloka mögött, az ő tüdejében.

Könnyes lett a szeme, aztán nagyon halkán odaszólt:

— Jancsi...

János föltekintett. Úgy, mint ő az imént. Mindig bársonyos, fiús pillantású, meleg barna szeme őszinte volt, odaadó és mélységesen szerelmes. Izabella jól láthatta, hogy az élet minden ténye halott most a Jancsi számára s nincsen benne más, csak az egyetlen illúzió.

Holott egy perccel előbb még valami üzletről beszélgettek. És az ő szeméből visszavillan rá a létezés legkomolyabb játékának tüzes sugara... a csoda lélezkedik köztük, az első, melyet megért, a vonzalom csodája, amelyet rögtön meg kellett volna ismernie, hiszen négy-öt férfi tetszett már neki életében...

Igy gúnyolta magát.

S akkor eszmélt rá, hogy az is kellett, minden, ami volt, ami ezt megelőzte. Hogy ez így csak most történhetett, régebben talán nem lett volna elég erős hozzá, talán föl sem ismeri. Mindazt át kellett élnie, amit átélt eddig, hogy ez most épen ilyen legyen... Ez a szerelem. Ilyen rettentő. Ilyen tökéletes.

És Jancsi is lágyan révedt arra, hogy Izabellát jobban szereti, amért valamikor nem szerette, amért ágyúbömbölést hallott, gyötrelmeken vágódott át, a kezét szétverték, amért a barna asszonyt ölelte,

Natasát otthagya Szergejnek... amért Izabella asszony volt már, gyereke van, a színész udvarolt neki és kenyeret keres...

Ki építette ezt? Ó, iszonyatos, csodálatos, bölcs építőmester... Odalépett hozzá és megállt előtte.

Izabella felemelte a fejét és szembenézett vele.

János a karjához kapott, magához húzta és ráhajtotta a fejét a vastag, sima, japánvirágokkal hímzett fekete selyemre.

A körmeit a tenyerébe vágta.

— Jancsi — beszélt halkán Izabella, mert érezte a másíknak a boldogságát önmagában belül épúgy, mint a szenvedését. — Könnyezve mondta újra és újra a nevét. A kezét kereste és szétnyitotta az ujjait s megcsókolta a tenyerét, melyekbe az éles köröm mélyedt. És meg-simogatta az ujját, ott, ahol hibás volt az egyik drága körme.

És János arra gondolt, hogy mindenért fizetni kell. Néha tíz esztendővel kell fizetni azért, hogy az ember a tizenegyediket megértse. Ez a szerelem — ez az illuzió, ahogy a kedves hívja —, így lett tökéletes, tiszta, átlátszó — minden hinárral mögötte, értelmetlenséggel, alaktalan vággyal, háborús borzalommal, az akadályokkal... Csak most volt itt az ideje, hogy megvalósulhasson. Csak most.

De nem bírt gondolkozni sem. Húzta valami, megint valami hinárszerű. Nem bánta már ezt sem. Két csöndesen remegő kar tapadt a nyakára s mintha együtt süllyedtek volna, mintha homályos víz alatt együtt úsznának...

Aztán egyszerre szétszakadt a hinár — a rezgő víztükör — elmerült a ködös zavar és minden világos lett.

Minden szikrázóan világos lett.

Gellért Mária.

ÚTI POR.

Újak jönnek, mindig újak
És mennek a régiék.
Aki jó volt, szent és drága,
Az innen mind elsiel.
Búcsút int lecsukló kézzel,
Gyűrt kalappal elköszön,
Letérve a széles útról
Besurran egy kis közön.

Újak jönnek, egyre Újak,
Kíméletlenül, vadul.
Finom lábnyom halvány rajza
Eltűnik nyomtalanul.
Zörgő szekér száguld rajta,
Szöges csizma rátípor,
A még nemrég boldog emlék
Felszáll, mint az úti por.

Falu Tamás.

PÉTERFY JENŐ ÉS A TÖRTÉNETÍRÁS.*

TRAGIKUS halálának harmincadik évfordulóján — s talán e kerekszám alkalmisága nélkül is — Péterfy Jenő nevét szeretném néhány percre közibénk idézni, azt remélve, hogy nevével előkelő és vonzó szellemének is legalább egy sugarát ideszólíthatom. Eltávozására Angyal Dávid Renan utolsó beszédének erre a helyére utalt: «az egyén élete rövid, de az emberek emlékezete örökkévaló és ez emlékezetben van a valódi élet», — s aztán az idézethez, némi szkepszissel, hozzáfűzte: «Igaz, hogy ez Franciaországban volt mondva s nálunk az irodalom halottjai mélyebben vannak eltemetve . . .» Az azóta eltelt emberöltőnyi idő inkább e nézet mellett bizonyít, semmint ellene. Péterfy nevét egyre gyéribben emlegetjük s szellemével akárhányan már szóba sem állnak azokon a területeken, ahol az ő nyughatatlan érdeklődése, az emberi alkotólélek legnemesebb hagyományain kifinomodott fogékonysága is megfordult. Feltámasztásra Péterfy emléke bizonyára nem szorul, de arra alighanem, hogy időnkint megújítsuk. Művében a múlt évtizedek sok mindenén áthaladtak, ami a maga idején a kornak valamely zaklatóan időszerű kérdésére felelt, de az aktuális érdekekkel nyilván fölér az a történeti érdek, amit ezek a megnyilatkozások a mi napjaink távolából nyernek. Péterfy élete pontosan a múlt század második felére, írói munkássága annak utolsó negyedére esik. Ez a századvég ma világszerte belekerült a tudományos érdeklődés rohamosan bővülő anyagába, képének mintegy lezárt egységgé válását a rákövetkező nagy világszemléleti földrengés is nagyban siettette, szellemi örökségét rendre revízió alá vesszük, keressük benne az elbukott tudományos álmokat s még inkább a minden materiális enyészeten diadalmaskodó örök értékeket. Péterfy Jenő írói műve is a maga századnegyedének tart tükröt s még hozzá a legfinomabb s legérzékenyebb tükrök egyikét. Ami benne korára vall, magában is gazdag adalék a magyar szellemi életnek a kiegyezéstől a századfordulóig terjedő korszakához. De minket — igazán szólva — még jobban érdekel az, ami benne korszerűtlen, amiben valódi tudóslelkiismerettel számot vet ugyan a kor minden komoly szavával, de visszhangot adni valamennyire épen nem képes.

A történetírás — a múlt század vezető tudománya — a maga hivatása és módszerei felől olyan lázasan, mint épen Péterfy fellépése táján, talán még sohasem faggatózott. Problémái akkoriban nem csekélyebb kérdés körül forogtak, mint hogy egy nagy világrámlat közepén, mely mintha a multnélküliség veszedelmes szabadsága felé tört volna, újra végiggondolja s a kor törekvéseivel szemben — ha kell — megvédelmezza a maga multápoló és multértékesítő rendeltetését. Különös jelenséggel állunk itt szemben: a példátlan lendülettel előretörő exakt tudományok önmagukat mintegy rendre historizálták, fejlődésméleti alapokra helyezték, de — ezáltal az időbeliség értékromboló relativizmusába kerülve — ugyanakkor gyökerében támadták meg magát a históriát, mintegy eltiltották volna attól, ami legbensőbb hivatása, hogy: a valódi s

* Előadás a Magyar Történelmi Társulat dec. havi felolvasó-ülésén.

ezért időtlen kultúrértékek fenntartója és továbbadója legyen s a maguk mechanizáló hajlandóságával legszívesebben annak a területnek vizsgálatára szorították volna, melyen nem a lélek és szellem nagy csodái, hanem a természet törvényeit megismerni és hasznosítani vágyó gyakorlati ész erőfeszítései nyomulnak előtérbe. Maga a «műveltség» fogalma vált vitássá: a lexikális tájékozottság, a természeti tények rohamosan bővülő ismerete s a pusztán gyakorlati célú nyelvtudás oly mértékben kifejlesztette a korszerű «műveltség»-nek göggé fokozódó önérzetét, hogy közben egyre kevésbé tisztelt és kívánatos eszménnyé lett az a magasabb, *lelki* műveltség, mely más, mint történelmi, bizonyára nem lehet. Mintha pillanatnyilag egy parvenu-kultúra elektromos fényforrása vette volna fel a diadallal kecsegtető küzdelmet a történeti jellegű, igazi kultúrának ősi napsütésével szemben.

Péterfy Jenő a gépi fogantatású fények újszerű káprázatában is rendíthetetlen hűségű napimádó maradt. Páratlanul hajlékony egyénisége ezen a ponton merőben intranzigensnek mutatkozik: afelől, hogy a szellemi értékek nemes élményei csak a történelmi műveltség melegágyából sarjadhatnak, őt gondolkodóba ejteni sem igen lehet, csüggedt szkepszisbe kergetni pedig épen nem. Századának a «mythenzerstörendes Jahrhundert»-nek önbizalmat harsogó hullámai valójában terméketlen szkepticizmussal árasztották el a tudományoknak szinte egész területét. A történetírás is a századközépi pozitívizmusnak még valóban becses és nagy igazságát is bizonyos megfélemlítettség mohóságával fogadta magába, az újat mintegy csereárúnak tekintve, melynek fejében a régiből aránytalan áldozatokra szánta rá magát. A tárgyilagosság üdvös termőelvéből dogmatikus merevségű iskolát csinált s abban a történeti mult ihletszerű megragadásának még lehetősége is minden katedrai tekintélytől nyomban megfosztatott; a multakra alkalmazott emberismeret is meglehetősen hitelét veszítette, a történeti alakok lelkéhez e megrozsdásodott eszköz helyébe «természettudományosabb» kulcsok után keresgéltek s a száműzött pszihognózis által elhagyott területen csakhamar meg is kezdte a maga felelőtlen erőszakoskodásait egy új támadású, igen mutatós tudományág: a pszichiátia. A fantázia — melynek hajtóereje nélkül pedig a legexaktabb tudományok sem boldogultak — itt kompromittált fogalomná vált, a történeti «eszmék»-et és «szellemek»-et pedig hovatovább épenséggel csak macskakörmök között idézgették, mintegy a történetírói pályára lépő fiatalság ijesztgetésére.

A racionalizmusnak e nagy és tartós áradásában, melynek nyomán — ma már látjuk — a polgárisodásnak, az életigényeknek és életformáknak csakugyan páratlan meggazdagodása támadt, a kor legjobbjai — «rari nantes in gurgite vasto» — maguk is akárhányszor irányt látszottak téveszteni. Péterfy nálunk ama kevesek egyike, kik a régi, arisztokratikus eszmény Ararát-hegyét minden vészverődésen át látva-látták. A sokat, de nem mindenkinél joggal emlegetett «történeti érzék» benne valóban elevenen élt, épen abban a korszakban, mikor erről bizonyosságot tenni kétszeresen nehéz volt. A külső világ tényei elől — korának mohó ténykultusza közepette — el nem zárkozott, a sokszor fájdalmas objektív igazságokkal elszántan farkasszemet nézett, ifjú éveinek természet-tudományos érdeklődése lelkifejlődésében maradó nyomokat hagyott, de mindez alá nem áshatta biztos történeti érzékét, mely ránézve valóban a szellem szabadságának volt mentsvára. Amit Meinecke szerint a Történelem mond: «Légy szabad s légy tenmagad!» — arra Péterfy egész lényével rezonál. Ha valakié: az ő írói műve csakugyan egy szellem naplója s annak minden lapjáról e mély történelmiség fuvallata árad felénk.

Ezért számíthat egyénisége — hitem szerint — a kegyeleten túl bizonyos érdeklődésre itt is, a szaktudomány előadói asztala mellett, hová egyébként merőben esztétikai ihletű munkássága talán csak ajtót tévesztve kerülhetne. Történettudós Péterfy nem volt s ellenmondani annak sem bírnék, ki tudós voltát általán kétségbevonná. Éber és minden önáltatástól ment tudományos lelkiismerete mellett lényéből hiányzott a tudománygyarapító anyagfeltárásnak és ítélkezésnek az az ösztöne, mellyel magát valamely felvett témában az ahhoz tartozó egész ismeretkomplexumnak számbavételére fegyelmezni képes lett volna. Artista-lelke az igazságban is mindenekfelett annak szépségét ragadja meg s azzal szemben, amit megismert, az objektív közlés ösztöne a szubjektív élmény fontossága mellett szinte elenyészik. A tudós megnyilatkozási formája: a könyv; Péterfy könyvet nem is írt: önmagára az essay műfajában talált, melynek alkati egyszempontúsága lehetővé tette, hogy benne kedvére kifejtthesse az őt személyesen érintő szempont fölvetésének szaktudósra nézve ismeretlen fényűzését.

Az ily sajátképi esztéta-természetek értékelméleti állásfoglalása mintegy adva van egyéniségükben, a szellemi értékek kultuszát vérökben hordozzák, ebből fakadó mély történeti tudatuk nem függvénye koráramlatoknak vagy tudományos elméleteknek és rendszereknek, szilárd idealizmusuk megfér az ízlés és fogékonyság legnagyobb szabadságával és hajlékonyságával. Péterfy a nagyságnak kijáró tiszteletet szűkkeblűen megtagadni a magáéval ellentétes erők iránt sem képes. Távol van tőle minden elvtelen eklekticizmus vagy megalkuvás, de távol az a fajta dogmatizmus is, mely a saját magaslati helyét elfoglalva — hogy Carlyle szavával éljek — „felhúzza maga után a létrát”. Kora pozitivisták törekvéseiben a nagy egyoldalúság mellett észrevette a nagy igazságokat is s magának az erőfeszítésnek heroikus szépségét már kortársi szemmel is szinte történeti távlatból csodálta.

Hazai történetírásunknak kiegyezésutáni, pozitivisták alapokon meginduló munkavégzéséről is Péterfy legkorábbi nyilatkozata esztétikai fejtegetés kapcsán esik, még nem a Gyulai folyóiratában, hanem az Egyetértés tárcarovatában, hová Péterfy színházi kritikáit írta. Az úgynevezett „akadémiai pályadíj-tragédiák” bökkenőiről elmélkedve, talajtalan voltukat összefüggésbe hozza a történetírás egykorú állapotával: «Hogy — úgymond — minden kitérés nélkül fejezzem ki gondolatomat: majd ha lesz művészi történetírásunk, lesz történeti drámánk is». Csakhogy történetírásunkból az önkényuralom politikai ihlete után most szinte minden ihlet elszabadult. «Történeti műveink nagyjából részben értekezésekkel teleszórt repertóriumok.» Egy lapjuk sincs, «mely plasztikai benyomást kelthetne, mely az adatkeresőn kívül a fantázia emberét, a pszichológót, a történetfilozófust is érdekelhetné. Kívájt szemmel tekintünk a múlt felé».

Ezt a szót a történetírás és művészet közti finom szálak védelmében — melyeket a XIX. század elszagatni készült — irodalmunkban váltig ismerjük; mindig írók és esztéták mondták ki. Három esztendeje, épen e helyről, Gyulai Pál művéből is sűrűn idéztem az idevágó panaszokat. A józan racionalizmusról annyit vádolt Gyulainak folyóirata épen a történetírás műzsai részének vált valóságos refugiumává. S mikor Péterfy e szemle kötelékébe lépett, valóban megtalálta azt a helyet, hol kimondhatta, ami e részben a szívén feküdt.

Itt már kezdetől fogva Taine nek természettudományosan pszichologista történetírása volt az, mellyel személyes érdeklődése is s egyes új könyvek alkalmisága is lépten-nyomon szóbaállni kényszerítette. Taine volt az első

külföldi író, kivel a Szemlében foglalkozott, mikor ennek *Angol irodalom-történet*-ét Akadémiánk a hazai értelmiségnek is kezébe adta. Majd a *Les Origines*-nek módszertanilag talán legbravúrosabb jakobinus-kötetéről adott szerzőjének egész modorát élesen megvilágító fejtegetést. Közül pedig a *Filozófiai Írók Tára* egyik kötetének előszavában Taine filozófiájának belső nagy ellenmondását tárja fel. Ennek a filozófiának lényeges elemeihez Péterfyt is meleg élményemlékek fűzték, ifjúkori Hegel-kultusza idejéből. Csakhogy a Taine jellegzetesen francia hegelianizmusában Péterfy a «tudományos önbizalom» veszedelmes szisztematizáló önkényét érezte; Taine — írta — «mintegy markában akarja tartani a világot». «Nem nyughatik, míg a szellemi élet összes jelenségeit, a történeti fejlődés folyamát néhány elvont formulába nem szorította.» Péterfy ebben a mechanizáló mohóságban a történetre egyéni, szinguláris nagy értékeit látta elmerülni, azt, «mi az egyénben egyedül a géniusz ajándéka, a természet titka s örökké megmagyarázhatatlan». Szerinte Taine történetírónak nem szigorú methodusa által, inkább annak ellenére kiváló. Ami értékeset ad, azt fantáziájával adja, mely magát tulajdonosát abba a csalódásba ejti, hogy nem képzelmét követi, hanem matematikai törvényszerűségeket fedez fel és természettudományosan analizál. Hogy a tudomány ily ráncba-szedése neki sem sikerült: Péterfy sajnálja legkevésbé; benne metafizikai csalódásai után is még mindig elég a metafizikai hűség ahhoz, hogy ily törekvéseknek még lehetőségét is elvesse: «Igazán — így ír — a történetre a szigorú természettudományi módszert alkalmazni majdnem oly képtelen gondolat, mint a művészetben a mechanika törvényeit keresni». Így megszűnik a történetírásnak szokott értelemben vett művészete s lesz belőle pszichológia, annak is egy ága: a fiziológiai empirikus lélektan, melyből a lélek létezésének, mivoltának metafizikai kérdései végleg kikapcsolódnak. Taine történetírásában ez a legradikálisabb fejlődési fok még nem tükröződik, teljes diadalra a történetírásban — épen a Péterfy által oly mélységesen érzett akadályok miatt — nem is jutott, annál inkább egy Tainetől nagyon is függő más területen: a modern regényben, annak zolai roman expérimental-változatában, hol a kor tudományos irányzata kényre-kedvre berendezkedett, kánoni tekintélyre emelkedett s az irodalmat a «kommandierte Poesie» olyan megvalósulásává tette, minőről Goethe aligha álmodott Péterfy — akárcsak a történetírásnál — itt is kategórikusan tiltakozik a természettudományi hübrisz túlkapásai ellen: «Zola az embert beteg állatnak nézi, a világot boncteremnek, az életet rothadásnak, az emberiség szellemi fejlődését fiziológiai funkciók játékanak». De ha «egy írói iskola a szabad költői megfigyelést a laboratórium eljárása szerint szeretné szabályozni: ott hozza érintkezésbe az irodalmat és tudományt, hol egymással sohasem találkozhatnak s az irodalom sohasem lesz a fiziológia illusztrált kiadásává».

Valahányszor Péterfyről írtak, Tainenél való kapcsolatát — valami szívós rokonság-feltevés alapján — kelleténél körülményesebben feszegették. Annyi bizonyos, hogy gondolatvilágát megtermékenyítette, de a maga pártjára meg nem nyerte. Viszonyuk a modern történetbölcészlet két nagy irányának: a német individualizmusnak s a francia-angol pozitívizmusnak inkább örök szembenállására, semmint valami alkalmi egyezkedésére vall. E két irány történeti felfogás tekintetében múlhatatlanul elütő értékelméleti álláspontra helyezkedik s Péterfy egyén-tisztelő történelmi idealizmusa azt a Tainet, ki szerinte «hogy szisztematikusan maradhasson, megöli az egyént»: lelki fejlődésébe szervesen föl nem vehette; esztéticizmusa, mely a szépség, nagyság

és tragikum elkülönülően alapuló értékei felé ragadta, Taine műhelylevegőjében, honnan a gépi törvényszerűség preparátumai kerültek elő, otthonossá nem válhatott.

Korának vezető történetírói közül más volt az, kinél a saját eszményei nemcsak hogy el nem torzultak, hanem az «*unser Selbst auslöschen*» nagy objektív elve mellett is méltóságukat és hatóerejüket megőrizték: Ranke Leopold. Rankéhez őt benső rokonérzés csatolta s már az sem véletlen, hogy a nagy történetírók közül elsőül vele kötött ismeretséget: művében a történettudomány földjének Hegel gondolatvilágától előidézett legáldásosabb megtermékenyülését csodálta. Tanulmányt Rankéről sohasem írt, de a neve minduntalan a tollába szaladt. Taineről szólva, mindannyiszor rá is fordítja a beszédet s ha fejtegetésébe talán másokat is belevon: oly apróra s szemellátható érdeklődéssel, mint őt, senki másét. Ha ezt a kérdést veti fel: «Mi a művészi történetírás?» — bizonyosra vehetjük, hogy Rankéről is beszélni fog s hogy az övét valóban annak tartja. Mikor egyik Taine-tanulmányában Macaulay «politikai eposz»-ának gyakorlati szellemével szembeállítja Ranke felfogását, kinél «történeti eszmék fénye hatja át az idők szövetét»: nem nehéz rájönnünk, hogy melyik irány mellé áll rokonszenvével. Sőt innen már azt is gyaníthatjuk, hogy midőn a drámaírásra termékeny történettudományról beszélt, akkor is elsősorban a Ranke fölfogása járhatott elméjében. «Alakjai — írja róla — fölülről nyerek a világitást. Oly ponton állanak, melyre ráverődik a kor uralkodó viszonyainak minden sugara. Ezek fényében tűnik most föl hol egy, hol más egyéni vonás; gyorsan, élesen, futólag a „mult árnya lebbenése” s az olvasót a valóság illuziója csak annál inkább elfogja.» Ranke alakjai nem a Taine pszichológiai preparátumai, nem is a Macaulay széles, részletekben gazdag festményei, hanem «földidézett szellemek». Ezeket a földidézett szellemeket kívánta volna Péterfy történeti tragédiáink rétori figurái helyébe s ha valamitől, az ily Ranke-féle felfogástól várhatta, hogy bennök megindítsa a vérkeringést.

A nagy német tudós a tényeket sem mellőzi s rámutat azok kapcsolatára, de anélkül, hogy azt pszichológiai kétszerkettő módjára határozott formulákra visszavezetné; a részletet a történet folyamán átalakuló eszmékbe fűroszti — írja Péterfy — s valóban nemcsak «*Staats- und Hofhistoriograph*» ő, hanem ezeknek a történeti eszméknek is belső titkos tanácsosa.

Ezt a Macaulay-Ranke párhuzamot — melyre a Taine-essaynek is egyik legnyomatékosabb hangsúlya került — Péterfy még finomabban kidolgozta, mikor Macaulay egyik legnagyobb tisztelőjéről, Csengery Antalról emlékezett. Csengery Macaulay könyvében látta a történetírás tökélyét s benne elfogódva Rankéra igen is szűk mértéket alkalmazott. Péterfy élt az alkalommal, hogy Ranke történetírói nagy erényeire újra nyomósan rámutasson. Az igaz, nála hiányzanak a széles tableaok, de egy tagadhatatlan: a legszigorúbb történeti kompozíciónak mestere. E kompozíció nagy nyugalma Csengery hasztalan magyarázná közönyösségre: Péterfy annak más gyökerét tudja. Rankénál — mondja — «a szemlélet nyugodtsága panteisztikus mélységű fölfogásból ered; neki a történeti hatalmak küzdelme „isteni színjáték”, melynek lefolyását morális vagy politikai rokon- vagy ellenszenv nyilatkozataival megzavarni nem szabad».

Ugyancsak e Csengery-essayben Péterfy visszakanyarodik arra a pontra is, hol szavát a történetírás problémái felől egy évtizeddel korábban is hallatta: a földolgozás művészetének kérdésére. Olyan pont, melyben Csengerynek

szívvel-lélekkel helyeselhet. Látja a viszonyok javulását «s ha — úgymond — Csongery szava erre közvetlen hatással nem is lett volna, megmarad azon érdeme, hogy első volt, ki bátran rámutatott történetírásunk elhanyagolt állapotára. Különben szavát még mindig időszerű hallani s időszerű ismételní, míg lesznek adatgyűjtőink, kik azt hiszik, hogy e különben eléggé nem becülhető munkával már a történetíró hivatásának megfeleltek».

A szemlélődés nyugodtabb atmoszférájából a kíméletlen polémia metsző légkörébe ragad Péterfynek *Történet és természettudomány* című terjedelmes dolgozata, melyben szinte összegezi s a századvég egyre hódítóbb mechanikai irányzatával szemben a nála sohasem hiányzó személyes érintettséggel feltárja mindazt, mit a történeti felfogás felől — hogy a saját szavával éljek — «a begyében hordott». Jobb alkalmat erre keresve sem találhatott volna Emil Du Bois-Reymond jeles német fiziológus könyvének megjelenésénél, melyet joggal tart szimptomatikus jelentőségűnek, mert benne már az exakt fölfogásnak valóságos győzelmi jelentése harsog mindennemű spekulatív-esztétikai ábránd, sőt általán minden «polgári» történet szerencsés és végleges eliminálása alkalmából. A természettudomány itt már a kultúra abszolút szervévé válik, a természettudományok története a sajátképi kultúrtörténetté, szemben a külsőségekkel bibelődő polgári, hadi és politikai történettél. Péterfy megmutatja, hogy ez a támadóeszköz csakugyan kétélű : a saját fegyverével veri meg s kergeti önellenmondásba a «sub specie laboratorii» ítélkező történetelmélet lovagját. A természettudományos tényekkel szembeállítja az akarati tényeket, melyek láncolatának kifejtésére mégsem használhatunk skalpelt. «Ranke — mondja — közel kilencven kötet „polgári” történetet írt össze s elmulasztotta benne vizsgálni, a természettudományi ismeretek milyen hőfoka mellett fejlődhetett s erősödhetett meg például az abszolút monarchia eszméje.» Du Bois-Reymond a polgári történetnek az «antropocentrikus perspektíva» kizárólagosságát veti szemére ; a természettudomány álláspontja archimedesi. De nem époly exkluzív-e ez is? A «tér végtelenségébe» helyezve persze hitványságnak, néhány kultúrnép lázképzeteinek nézhetjük a világtörténetet — mondja Péterfy s tréfás Loreley-alluzióval teszi hozzá : «Und das hat mit ihrer Perspektive die Naturwissenschaft getan». És — fúzi tovább — szigorúan természettudományos-e ez a szempont? Nem inkább biztatni kellene-e a polgári történetírót, hogy a történet összevisszaságában is a törvények játékát mutassa : a történeti okozatosságot? De úgy látszik : «a történeti okozatosság iránt elvesztheti érzékét még a legjelesebb természettudós is, kiben különben a mechanikai okozatosság ösztöne geniálisan kifejlett». Élénk dialektikával boncolja Péterfy a szerző történeti korszakait is, ki például a római birodalom bukását a technika fejletlenségének rovására írja : mit tehetett volna — úgymond — a barbár invázió, ha a római akár egy XVI. századi tűzfegyvert talál is csak föl? Péterfy is kérdéssel felel : «Ki jár el inkább a természettudományok szellemében, egy jeles polgári történetíró-e, ki a római birodalom bukását dönthetetlen ténynek veszi s úgy rajzolja, mint a multban működött ezerféle ok szükséges következményét ; vagy pedig a természettudós, ki egy XVI. századbéli kováspuskával agyondurrant minden történeti kauzalitást?» Du Bois-Reymondnak a maga eszményeire nézve sértően radikális történetelmélete Péterfyből a dolgozat végén kicsalja saját álláspontjának hasonló kérdésekben egyre ajkán lebegő, de most valóban ditirambikus igékre talált hitvallását : «A történet mozgató hatalmát — mondja — s fejlődésének törvényét nem a természettudományi ismeretek s nem a bármily eszményi fokon álló technika határozzák meg, hanem a népek

jelleme, az államalakulások behatásai, az emberi akaratnak s tehetségnek a „népek millióin’ csodálatosan átszűrődő nyilatkozásai».

Negyven év távolából, mire Péterfy e nézetei szinte vérükkéváltan a magunkéi is lettek, pillanatnyilag talán hajlandók volnánk kétségbevonni: lehettek-e valamikor is — Nietzsche kifejezésével — «unzeitgemässe Betrachtungen?» Péterfy harci állása arra a shakespearei jelenetre emlékeztethet, melyet ő maga oly szívesen idézgetett: a *Lear király* «keserű bolond»-jáéra, ki kanálával nagyokat ütött a fazékból fel-felvetődő angolnák fejére: «Vissza veletek a pástétomba!» De a következő pillanatban eszünkbe jut, hogy az «exakt» egyoldalúságoknak ezek a nyughatatlan angolnai a mi napjainkig sem főttek egészen puhára s akkor bizvást elhihetjük, amit Péterfy szavairól egy jeles kortársa, Angyal Dávid mond, hogy azok a maguk idején «fáklját gyujtó fejtegetések voltak nálunk, hol hamar utat tör magának oly külföldi új elmélet, mely kicsinyli a szellemi tudományok valamelyik ágát».

Hogy a szellem patrimoniumába akkortájt a fiziológia még orvosi értelemben is mily merészen beleszántott, újra kitűnik Péterfynek azokat a lapjait forgatva, miken genietisztelete legszentebb tárgyának, Széchenyi Istvánnak nagy alakjához fordult. S hogy a Péterfy felfogásával ellentétes erők el máig sem sorvadtak, mutatja, hogy az a kérdés, mely a Széchenyi-problémában Péterfy polémikus kedvét fűtötte, még a legközelebbi multban is — s épen e felolvasóasztal mellett — élénk megvitatás középpontjába került.

A magyar szabadságharc lélektani mozzanatokban bővelkedő korszaka Péterfyt erősen vonzotta. Egyes idevágó műveknek, főleg a Görgei István könyvének megjelenése alkalmából hol egy, hol más részletében ragadta meg e témakört s egy avatott bírálója szerint kevés ahhoz foghatót irtak, mint amit ez alig ismert, de annál jelentékenyebb essayiben találunk. Szilágyi Sándor millenáris vállalata számára vele szerette volna megírtni a szabadságharc történetét. De e szép feladatnál is jobban sarkalta becsvágyát és nyugtalanította képzelmét az, hogy a forradalom legnagyobb áldozatának, Széchenyi Istvánnak tragikus lelkét és sorsát tegye mély vizsgálódás tárgyává. Róla tanulmányt is tervezett, ez nem készült el, de töredékei előttünk vannak hat kisebb cikkben, miket a *Levelek* egyes köteteinek, majd az *Utirajzoknak* s *Hirlapi Cikkeknek* megjelentekor irt. Szelleme pedig előttünk van a hetedikben: egy nagyterjedelmű dolgozatban, mely Grünwald Béla *Új Magyarország*-ának kritikái taglalása.

Péterfy már korábban, a *Levelezést* ismertetve, még a döblingi legsúlyosabb évek nyilvánvalóan pathológikus emlékeit sem igen bolygatta; ezek — írta — «kényszerű otiumának játéka, melyeknél azért sem szabad sokáig időznünk, mert Széchenyit nem illik a pusztá kíváncsiság szempontjából tekinteni». Nem illett Péterfynek, de a bátorságában újkeletű ismeretei által megerősített Grünwald Bélát efféle gátlások még Széchenyi ifjúkori naplójának felhasználása közben sem igen feszélyezték. Ő — kiből Péterfyvel, öngyilkosságukon kívül, érintkezőpontot vajmi nehezen lehetne találni — épen e naplókat vetette egy még erősen tapogatózó új tudománynak, a pszichiátriának szabad prédájául. Krafft-Ebingen készült fel a Széchenyi-probléma «korszerű» megoldására, bár sietségéből arra sem igen futotta, hogy a német főmester tanainak túlságosan végére járjon. Csak a minap jutott a Nemzeti Múzeum birtokába egy mentoni levele, melyet műve írása közben egy nagyműveltségű budapesti hölgyismerősehez intézett. «Krafft-Ebing — írja ebben —, kivel felfogásomat közöltem, mindenben egyetért velem s elcsodálkozott pszichiátriai ismereteimen. Pedig

csak az ő könyvét olvastam el, azt sem egészen.» Majd hozzáteszi: «Tudományos szempontból különben nem volt skrupulusom. A dolog oly világos, mint a nap».

A skrupulusnak ezt a jótékony hiányát Péterfy sem Grünwald eredményei, sem általán a pszichiátria illetékessége felől tanúsítani nem képes. A pszichológia és fiziológia alapkérdéseiről van itt szó. Kemény a maga Széchenyi-tanulmánya élére még azt írta: *numen adest*; «most más hangból megy a nóta: *psychiatria adest*». A lángelmékre rossz idők járnak: «Még csak a kezdeten vagyunk s máris aggasztó az „illustiris” betegek száma! Ha így haladunk, végre odajutunk, hogy minden lélektani sajátosságot idegbetegségből fejlesszünk s az egész világ egy derűre-borúra rendezett sanatorium lesz». A szkémák bizonyára merevek, de még öregebb hiba, hogy minden szigorúságuk mellett nagyon hajlékonyak is, «s a pszichiáternek csak kisujjunktat kell odanyujtanunk s az szőröstől-bőröstől elnyeli az embert». Péterfy úgy véli, hogy míg Széchenyinél a lélektani kapcsolatok fölmutathatók, addig a pszichológusnak mindig van annyi szava, mint a pszichiáternek. Érdekesebb egy nagy egyéniség lelki organizmusának törvényeit keresni, mint azonnal dezorganizációjából indulva már «a *Kelet Népe*-t oly énekek tartani, melyhez a hangjegyeket az elmebaj írja». Széchenyi lázas tevékenysége *vezelhetett* idegbajra, de merészség e következményt kizárólagos okká tenni. S mily önkényesen használja fel Grünwald magukat a naplókát! Belőlük «egy hatalmas lélek rezgéseinek épen csak hullámvölgyeit összezezi»; pedig ahol mély a völgy, ott magas a csúcs s a naplók e magaslatot is mutatják: szellemi egyéniségének dialektikáját, mellyel lelke beteg elemeit is fölszívja s belőlük, mint tengeri kagyló, gyöngyöt is termel. S hová nem ragadja Grünwaldot a maga tudományos hippogriffje! Az ingatag alapelvre — mint á-ra a bé — következik a legképtelenebb föltevés, hogy: «Széchenyi és Kossuth közt nem volt más elválasztó, mint az elsőnek betegsége». Ily felfogás Péterfy szemében lábbal tiporja a történetet. Hiszen Széchenyi is mondja: csak a modor választja el őket egymástól. «De ez a „modor” volt Széchenyi lelkének lelke» — teszi hozzá Péterfy.

Már említém, hogy Grünwald könyvéről is, Péterfy bírálatáról is nemrégiben — s nem is egyízben — e falak közt újra sok szó esett. Orvosi tudományunk egyik kiválósága, Schaffer Károly *Széchenyi István idegrendszere* című akadémiai értekezésében szakorvosi tekintéllyel mintegy új életre keltette Grünwald felfogását; ennek művében különösen a gondos klinikai észlelés magaslatán álló részletezésnek adózik őszinte elismeréssel. Kevesebb jut ebből az egykorú kritikai tanulmánynak, mellyel Schaffer nyilván nem Péterfy köteteiben, hanem a Budapesti Szemle aláíratlan közleményében találkozáván, mintegy leeresztett sisakrostélyú ellenféllel áll szemben. Véleménye különben az, hogy az író «nagyon alulmaradt a valóság megállapításában», mert Széchenyi Döbling előtti pályájának felfogásában «mindenre a pszichológus mértékét illesztette». Az igazság Grünwald részén van, csak abban nincs, hogy Széchenyi idegbaját melanchóliának minősíti; az elmekörtan mai álláspontján — úgy mond Schaffer — «cyclothymiás és schizothymiás» lelkiakat vegyülékének kell azt nevezni.

Visszhang nélkül Schaffer vélekedése sem maradt: Társulatunk nagy Széchenyi-kiadványa kapcsán e helyről Angyal Dávid tért rá vissza, hogy — mint mondta — az elmeorvos szép görög műszavainak tiszteletbentartása mellett is figyelmeztessen, hogy Széchenyi betegsége ma már orvosi megfigyelés

útján nem, csakis történeti adatok alapján diagnosztizálható; ezeknek történelmi vagy lélektani értékéhez pedig a hozzászólás jogáról a történetírás soha le nem mondhat. Ezt a jogot túl Péterfy sem lépte, midőn Grünwaldról úgy ítélte, hogy az elmekörtant egészen meg nem értette, Széchenyit pedig egészen félreértette. Széchenyiről Kemény óta Péterfynél szebben és jobban nem írt senki. «Grünwald könyvének — véli Angyal — majdnem legnagyobb érdeme az, hogy felingerelte Péterfyt egy prózai remekmű megírására».

Ime : egy jellegzetesen századvégi tudományos kőhajítás hullámgyűrűje napjainkban. Az exakt természettudományi s a történetpszichológiai gondolkodás örök széthúzása, melyben egy Széchenyi-féle nagyság máig sem kerüli el Patroklos sorsát. Ám mégis : más a hivatásosan járatos szakember hozzászólása a huszadik században, mint volt az elmekörtan új adeptusának felelőtlen hamarsága a tizenkilencedikben. Az igaz, hogy higgadt és fegyelmezett tudományos körökben Grünwald nézete meggyőzően már a kilencvenes években sem hatott : a felette tartott emlékbeszédben Láng Lajos a Széchenyi-könyvhöz érve, elnémitotta az emlékezés szavát, mondván : «azt hiszem, vétenék a kegyelet ellen, ha oly munkával foglalkoznám, melyet a legszelidebb ítélet mellett is elhibázottnak kell tartanunk». De a tudomány vétője nem igen szokott elhatolni abba a politikai viszonyoktól is mindenkor befolyásolt «közvélemény»-be, melyet Grünwald elmélete erősen felizgatott. S Péterfy aggódó intelme épannyira szólt a hamarkész szerzőhöz, mint ehhez a még hamarabb kész, minden újdonságon kapva-kapó lelkesedéshez. Attól félt, hogy a nemzet történelmi tudatából az inkább szánalmat, mint lelkesedést keltő pathológiai esetek világába ragadják ennek a történelmi tudatnak egyik leggazdagabb táplálóját : Széchenyi pályáját és alakját, melynek ígézetétől Péterfy halála percéig nem bírt megválni.

* * *

Mi pedig — miután a rendelkezésünkre álló időt talán jobbára nagyon is egyes részletek aránytalan megvilágítására vesztegettük — megválni készülünk Péterfy sokszínű alakjától, mely a vele foglalkozót ily önkéntelen ottfeledkezésekre könnyen hajlamossá teszi. E részletek után már nem szólhatunk írói művének épen legegységesebb egészül szánt fejezetéről, a Heinrich Gusztáv nagy vállalata részére munkába vett *Görög irodalomtörténet*-ről, pedig ennek a történetírásról szóló fejezete — ha talán felfogásában némi módosításra és kiegészítésre szorul is — különösen esztétikai részében a maga benyomásaiból alakító arcképfestőművészetnek teljes diadallal megállt próbája s méltán alkalmazták rá azt, amit Péterfy írt görög tanulmányai legfőbb mentoráról, Wilamowitz-Moellendorfról : «Míg a filológiai tudománynak ilyen termékei vannak, a klasszikus tanulmányok elleneseiről a legnagyobb lelki nyugalommal elmondhatjuk : Uram, bocsáss meg nekik, mert nem tudják, mit cselekesznek». De Péterfynek a századvég szellemével való kapcsolatáról — mely minket igénytelen fejtegetéseinkben legjobban érdekelt — ez egyébként csak szerzőjük halála után közzétett dolgozatok aránylag kevesebbet mondhattak volna s ezért is tettünk le róla, hogy felőlük egy amúgyis hosszúra nyúlt felolvasás utolsó perceiben holmi tessék-lássék méltatgatásokba bocsátkozunk.

Hanem e végső percben sem állhatom meg — már csak némi megbocsátható lokálpatriotizusból sem —, hogy Péterfynek egy igen rövid, Összegyűjtött Munkáiban meg sem található könyvismertetésére ne utaljak. Ez kivételkép nem budapesti-szemleli cikk volt, hanem Társulatunk közlönyében, a Századok-

ban jelent meg. Benne Péterfy — René Lavollée *La Morale dans l'Histoire* című munkáját bírálva — korának a történetfilozófiai problémák iránt tanúsított tartózkodását, vagy épen visszautasító magatartását panaszolja. E tudományt a módszer kérdései mellett a szakemberek gyanakodva s kételkedve oldalt hagyják vagy egészen elfelejtik. Péterfy az élő történettudományt ily elvi háttér nélkül a lélektelenné merevedés veszedelmétől félti. Tudományunk mestereit mindig oly írókban ismertük fel, kik a tények kapcsolatát a lehető legmesszebb kísérték és kötötték össze egyre általánosabb tényekkel. Az objektivitás elvét ettől az emberi szellemben önként felvetődő törekvéstől még ne féltjük: a tények pártatlan mérlegelésének kötelessége nem terjed ki egyszersmind az érzület elfojtására: «mihelyt egy történetíró e névre érdemes, mihelyt a tények bonyolult kapcsolatait keresi: alanyisága tehetségének, műveltségének minden erejével előtérbe lép». A történet filozófiája is örökké megteremtőjének tudományos és művészi ösztöneitől fog függeni. «Mert ha a szociológiai, pszichológiai kutatások még tiszszerte több törvényt bocsátanak is a történetfilozófus rendelkezésére: egy Bossuet épúgy a földöntúli vezető gondviselésben fog hinni, mint egy Carlyle-i szellem az ő nagy embereiben.»

Ily sorain át fakad fel legönkéntelenebbül Péterfy lelkének mély metafizikai hajlama. Ilyenkor vallja ki legtisztábban, hogy benne csakugyan — mint egyik finom elemzője írta — «egy racionalista kor irracionális erői hánykolódnak». Ami szót ő a történetírás legmagasabb kérdései felől ejtett, valóban úgy volt mondva a tizenkilencedik századnak, hogy a huszadik is értsen belőle. Hozzánk is szól s a mi lelkünkben is beszél, valahányszor azt hangoztatja, mit neki nem annyira a kor s környezet ellenvéleménye, mint inkább valami belső sugallat kergetett az ajkára s amit legszebben talán Emerson-essayjének ebben a mondatában fogalmazott meg: «A szellemi dolgok végső kapcsolatában való hit az emberi műveltség legfinomabb életere».

Rédey Tivadar.

KIS KÖRÖK KIS KARIKÁI.

*Bennem nem lehet elnyomni a dalt :
kihajt szívem, újra meg újra kihajt !
Tavaszi ostora űz : levelek ! viharok !
Villámlik a bűm ! örömöm kiragogy !
Együtt karikázok a sugarakkal !
együtt trillázok a madarakkal !
Rím lesz minden lelkemben : játékos, gyermeki rím !
Igy játszanak egymással gyermekeim !
Ajkamon egy kis család mosolya ég,
de ez a mosoly az emberiség !
Kis hullámokat verek, kis köröket,
de így hódítom meg az Örököt !
Mert kis körök kis karikái
által dübörögnek a népek csatái !*

Gulyás Pál.

STEFANCSUK VESZEDELME ÉS MEGMARADÁSA.

STEFANCSUK a Kárpátokban került a huszonegyes honvédezred enyedi zászlóaljához. Egy napon ő is odaállt a mozgókonyha mellé és sajkáját odatartotta a szakács nagy kanala alá. Senki sem firtatta, hogy közös baka létére mit keres a honvédek közt. megszokott állapot volt ez akkor. Felörlődött ezredek maradványait ideoda osztották be, magukra maradt és eltévedt katonák annál a csapatnál jelentkeztek, amelyekkel leghamarább találkoztak.

De étkezés végén mégis csak ki kellett kérdezni Stefancsukot. Mindjárt kiderült, hogy ez nem könnyű feladat, mert a fiú egy szót sem tud magyarul.

Ki tudna értekezni vele?

Az enyedi tisztek büszkén adták az ezredes tudomására, hogy az ő zászlóaljukban ilyen ember is akad. Visky önkéntes-szakaszvezető bizonyosan szót tud érteni Stefancsukkal.

Előhívták Visky önkéntest.

De a fiatal katona már a szembekerülés első pillanataiban vere-séget szenvedett nyelvtudásával. Könnyvből tanult szavai és mondatai nyomtalanul pattogtak le Stefancsuk mosolygós ábrázatáról. Kínos próbálgatások után mindössze annyit tudott az önkéntes megállapítani, hogy Stefancsuk galíciai fiú, továbbá, hogy nagyon ízlett neki a gulyás és szívesen itt maradna, ha fölvennék az ezred listájába.

Az ezredes Viskyhez fordult.

— No, önkéntes, mit szólsz hozzá? Beosztom a szakaszotokba, nyelvleckéket fogsz venni tőle.

— Ezredes úrnak alássan jelentem, bizonyosan sokat tanulnék tőle! — mondotta az önkéntes.

— Hát írjátok be! — parancsolta az ezredes az enyedieknek. — Az ezred mindenestre nyerni fog a legénnyel. Majd odaát Galiciában tolmácsnak fogjuk használni.

A számvevő altiszt létszámba vette, a szolgálatvezető őrmester honvédnadrágba bujtatta és előírásosan fölszerelte, a szakaszparancsnok pedig nagyság szerint szakaszba osztotta Stefancsukot. Törpe, zömök legény volt ez, nagyon hátra került, majdnem a szakasz legvégére. Az új puskaszíjat is ugyancsak meg kellett rövidíteni számára.

Az ezred még aznap állásba ment a Kárpátok egyik gerincén. Stefancsuk eltűnt szem elől. Az ezredirodában, ahol a hírek és pletykák

összefutnak, úgy tudták, hogy Visky önkéntes szorgalmasan tanulja a galíciai rutének nyelvét. Stefancsuk pedig magyarul kezd gagyogni.

De időteltével mást is kezdett rebesgetni a fáma. Stefancsuk hovatovább tisztiszolgája kezd lenni az önkéntesnek, az pedig nagy visszaélés, mert szakaszvezetőnek nem jár tisztiszolga.

Ez, természetesen, az irigység hangja volt. Az irigységre pedig volt némi okuk a tiszteteknek, mert Stefancsuk jóval értékesebb szolgálatokat tudott tenni az önkéntesnek, mint előírásos tisztiszolgák uraiknak. Sok megjegyzésre adott okot például az a hír, hogy az önkéntes (a kis zöldfülű) mézet, vaját, tejfölt, tojást, sült csirkét eszik a fedezékben ugyanakkor, amikor törzstisztek is a tisztikonyha nehézkes, ízetlen főztjeivel kénytelenek beérni. Persze, Stefancsuk! Éjtszakánként, mikor nincs szolgálatban, le-lesurran a front mögött levő rutén falvakba, s mivel tud beszélni a néppel, kisírja kezükből a dugdosott, friss táplálékokat.

A hangulat kezdett elmérgesedni. Az ezredtörzsnél egy ebéd alkalmával olyan hangok vetődtek föl, hogy Stefancsukot le kell vezényelni a tisztikonyhához bevásárlónak. Az ilyen élelmes fickót a köz érdekében kell fölhasználni. Az önkéntes érje be a legénységi kosztal!

Az ezredes rosszaló pillantást vetett a fenekedőkre.

— Hagyjátok! Annak a kölyöknek szüksége van a jobb táplálkozásra. Elég baj szegénynek, hogy elcsöppent az édesanyja élel-kamrája mellől.

De a szabálytalanság mégis csak szabálytalanság: szakaszvezetőnek csakugyan nem jár tisztiszolga. Érezte ezt az ezredes is és segített a bajon. Még aznap parancsban állt, hogy az ezredes Visky önkéntes-szakaszvezetőt hadapróddá lépteti elő és szakaszparancsnoknak osztja be.

Most aztán nem volt mibe belekötni! A parancs törvényesítette Stefancsuk helyzetét. Most már nyíltan tisztilegénye lehetett Visky hadapród úrnak.

Eme belső csatározás idején hegycsúcsok fagyában, völgyek sár-tengerében dühösen folyt a kárpáti birkózás.

De tavasszal, mikor a patakok megduzzadva, nekiszilajodva kezdtek aláúggni a hegyekről, a csapatok is megindultak a lejtőkön Galícia felé. Seperték maguk előtt az oroszokat, mint a sebes szél a barna felhők seregeit.

Már messze voltak a nagy hegyektől, bent Galícia lankás területén.

Egyszer éjtszaka megállott az ezred. Jelentés jött elülről, hogy az oroszok meggondolták a futást, megállottak és beásták magukat a folyó túlsó partján. Nemsokára parancsot hoztak a huszárok: a huszonegyes honvédezred fejlődjék fel a sötétben a folyó innenső partján. A tiszték összegyűltek s a kis villanylámpák fényénél megnézték a térképeket, kijelölték az ezred vonalát.

Visky hadapród szakaszának egy dombtetőt kellett megszállnia. Az elosztásnál figyelmeztették a hadapródot, hogy a domb külön áll

a folyó kanyarulatánál, tehát a szakasznak bizonyos fokig önállóan kell majd működnie.

A hadapród fölvezette a dombra és munkába állította embereit. Az éjtszaka leple alatt fedezéket ástak, az előterepet átkutatták, az összeköttetést megteremtették. A hadapród jött-ment, rendelkezett, vizsgálódott. Megállapította, hogy hátrafelé nem kell futóárkot ásniok, mert a dombról mély árok vezet le a falu felé, azt jól fel lehet használni a közlekedésre.

Stefancsuknak megparancsolta, hogy számára az árok fejében csináljon fedezéket. Ott nem kell sokat ásni, csak el kell egyengetni a földet. Megint embereihez ment: a parancsnoknak elsősorban csapatát kell rendbe állítania, a maga dolgával ráér törődni.

Pitymallodott, mikor megint az árok fejéhez tekintett: vajjon mit csinál Stefancsuk?

A legény még mindig az árok fenekén működött, sövényt font a lejtős oldal felé, pázsittal borította be a nyers földet. Tetszett a Stefancsuk műve a hadapródnak! Együtt nézték meg, hogy milyen széttekintés esik az árok fejből a szakaszra, meg a távolabbi vidékre.

Amint néznek, nézelődnek és tanakodnak, egyszer csak Stefancsuk nagy fennszóval fölkiált:

— Gospodin pomilui, hiszen ez az enyim falu! — mutatott le a völgybe.

— Mit beszélsz te? — álmélkodott el a hadapród.

— Bizonyisten úgy van, pan hadapród!

— Mi a falu neve?

— Jelentem alássan, Zagorce!

A hadapród megnézte a térképet.

— Úgy van, Zagorce! Na nézzük csak, milyen érdekes véletlen! Itt születél, Stefancsuk?

Akkorra már úgy megcsordult a könny Stefancsuk szeméből, hogy alig győzte félöklével törülgetni.

— Ott lakik az édesanyám, ahol azt a nagy almafát látsz! — mutatott a falu derekára. — Szalmát látsz a ház tetején.

A Stefancsuk édesanyja! Mennyit hallott erről a hadapród a télen, a vaskályha vékony melege mellett! Szívesen hallgatta a Stefancsuk áradozásait, hiszen neki is özvegy édesanyja élt odahaza, Erdélyben. Annyit emlegették, tették-vették a két özvegyasszony dolgát, hogy utóvégül szinte rokonoknak érezték egymást.

A hadapród egy percig mosolyogva tátotta száját a falu felé, a szalmafüdeles házra. Majd legényéhez fordult, csak úgy csillogott a szeme!

— Tudod mit, Stefancsuk? Meg fogod látogatni édesanyádat! Be fogsz toppanni hozzája!

— Lehetne azt megcsinálni, pan hadapród? — szipogott a legény reménykedve.

— Móját ejtjük! — hunyorított a hadapród. — Majd én eligazítom. Most még nem tudjuk, hányadán állunk az oroszsal, de estére tisztázódik a helyzet. Ha ma éjtszakára itt maradunk, akkor ezen az árkon szépen leereszkedel a faluba s bekopogatsz édesanyádhoz.

Stefancsuk kezét akart csókolni urának, de az, mint nem katonás dolgot, erélyesen elhárította a próbálkozást.

Délutánra tisztázódott a helyzet. Az ezrednek itt kell maradnia, amíg a hadosztály többi csapatai is fölfejlődnek a szárnyakon. Napok telhetnek abba, amíg újra megindul a támadás.

Visky hadapród naphaladat táján magához intette legényét. Mi a terve, hogyan fogja az utat a faluig megtenni?

— No, nem lesz nehéz a falut elérni — bizonyítgatta Stefancsuk. — Az árokban jó messzire el lehet jutni. Igaz, a falu közelében se jobbról, se balról nincs partja az ároknak, de szükség esetén ott van a temető, abba be lehet ugrani.

— Hát indulj el, Stefancsuk! — biztatta legényét a hadapród. — Mire kiérsz az árokból, jórészt besötétedik, akkor aztán a lapályon is nyugodtan mehetsz. Tisztelem az édesanyádat!

Stefancsuk fölkapta hátizsákját s beállott az árokba. Most az egyszer nagy hasznát vette törpe, zömök ember voltának, mert jóformán le sem kellett guggolnia, az árok partja szépen eltakarta az oroszok szeme elől.

A hadapród látcsővel figyelte Stefancsuk előrejutását. Víz nem tudott volna gyorsabban alázuhanni, mint ahogyan a legény haladt. Még napvilágnál elérte azt a pontot, ahol az árok partjai lapályba símulnak. Stefancsuk nem habozott, kilépett a lapályra. Alig tett azonban néhány lépést, egyszerre félbalt, az erdő szélén kattogni kezdett egy orosz gépfegyver s golyóival olyan port vert föl Stefancsuk körül, mint a bábafergeteg. A hadapród dermedten nézett alá: várta, hogy a por eltisztuljon a lapályról. Stefancsuk holtan vagy sebesülten ott fekszik valahol a porfelhő alatt.

Az alkonyat is leszállt, többé nem lehetett a terepet figyelni.

Marcangoló önvád nehezedett a hadapród lelkére. Nem lett volna szabad elengednie a legényt vagy meg kellett volna várniok, amíg besötétedik. Ki hitte volna, hogy olyan hamar megteszi a hosszú utat? Stefancsuk a hibás, miért bujt ki napvilágban az árokból?

Az utólagos bölcselkedés azonban nem segít Stefancsukon. Cselekedni kell, még pedig szaporán!

Stefancsuk dolgát bölcsen elhallgatván, jelentést küldött a zászlóaljnak, hogy tőle balra, az erdőszélen ellenséges csapatok tűntek fel. Gépfegyverrel tüzeltek a temető irányába, végigpásztázták az árok torkolatát. Engedélyt kért, hogy egy erősebb járőr élén személyesen derítse föl a falu szélét.

Az olyan kérést, mint amilyen a hadapródé volt, nem szokták elutasítani a csapatparancsnokok. Örülni lehet, hogy tiszt önként

vállalkozik földérésre. Az engedély megjött és a hadapród azonnal összeállított egy rajnyi osztagot. Stefancsuk nyomán, az árok partjai közt elindultak a falu felé. Amint kiérkeztek a lapályra, rajvonalba állította embereit. Lépésről-lépésre tüzetesen átvizsgálták a helyet, minden göröngyöt megnéztek, minden barázdát végigtapogattak. Mindhiába, Stefancsuknak nem akadtak nyomára.

Most a hadapród kiadta a parancsot, hogy forduljanak vissza és a temetőt is fogják pászmára. Sírdombról-sírdombra haladtak, bokrot, követ, fejfát látatlan nem hagytak. De Stefancsuknak itt sem lelték nyomát.

— Most már be kell menni a faluba, a legény szülőházához, hátha sikerült hazajutnia? — mondotta a hadapród embereinek.

De mindent meg akart próbálni s mielőtt a falu felé fordultak volna, szólítgatni, majd fojtott hangon kiáltani kezdte a legény nevét.

— Halló, halló, Stefancsuk!

A katonák is fölvettek a szót, itt is, ott is fölhangzott a nyujtott, lassú kiáltás: Halló, halló, Stefancsuk!

Egyszerre pissenés támadt a legények sorában, megállottak és a temető széle felé kezdtek figyelni. Valaki megismételte a kiáltást:

— Halló, halló, Stefancsuk!

— Jelen! — hangzott a felelet valahonnan kísérteties, tompa hangon.

Jelen — de hol? Szólongatták Stefancsukot és a sötétben botorkálva eveztek a különös hang után.

Végre élesebben csendült a «jelen». Nyitott, frissen ásott sírra bukkantak, hát annak a sírnak a fenekéről felelgetett Stefancsuk.

Körülállták a sírt, tréfás szóval faggatták a legényt, hogyan került ebbe a jó fedezékbe? Hát ő bizony úgy, hogy amint porozni kezdett körülötte az orosz gépfegyver, usgyé, kivágódott a zümmögő méhecskék közül, neki a temetőnek és beleugrott a nyitott sírgödörbe. A fedezék nagyon jó volt, sőt igen is jó volt. Mert könnyű volt ám beleugrani, de kikászálódni belőle? Az volt a baj, hogy — amint szó is esett róla — Stefancsuk zömök, kis legény volt, nem tudott a sír szélében foganatosan megkapaszkodni s kivetődni a sír szélére.

A legények nevettek Stefancsuk dolgán: róka koma a kútban! Majd a hadapród parancsára ketten benyujtották kezüket s kirántották Stefancsukot a gödörből.

Erősen hálálkodott a fiú, hogy ekkora fáradságot tettek érte. A hadapródnak nem állott be a szája az atyai, jóindulatú mosolygástól.

— Most aztán siess be a faluba és köszönj édesanyádnak! — biztatta a legényt. — Még az éjjel gyere vissza, de vigyázz, nehogy elfogjon valami orosz patruj. Mert könnyen megeshetik, hogy az oroszok is erre fordulnak az éjtszaka folyamán.

Stefancsuk összecsapta bokáját, tisztelgett, hátizsákja után nyult. Azonban alig lépett párat, a hadapród «állj»-t parancsolt neki.

A falu felől ugyanis halk zörrenés, léptek, ütődések nesze kezdett a temető felé verődni. Vajjon nem orosz patruj? Nem jönnek máris? Alkalmasint látták, hogy Stefancsuk beleugrik a sírba s most errefelé fordulnak, hogy nyakoncsípjék a gyanús embert.

Közben a falu szélén csakugyan megjelent egy kis csapat. A sötétben is ki lehetett venni az imbolygó árnyakat. Épen a temető széle felé tartottak. Ennek fele sem tréfa!

A hadapród halkan parancsot adott embereinek. Ezek félkörbe fejlődtek a temető szélén: el kell fogni az oroszokat! Kitűnő fogás volna ez most, a front bizonytalan helyzetében! A hadapród az előtérben maradt és figyelte a fölfelé kanyargó csapatot. Lassan jődögéltek, halkan váltottak egy-egy szót. Csak jöjjenek: sorsuk meg van pecsételve! Egy sípszó és a honvédek közrekapják őket.

A síp már ott volt a hadapród szájában. De — mi lelte? Nem fűjt bele, sőt kivette szájából. Még idején észrevette ugyanis, hogy nem orosz patruj az, hanem temetési menet. A koporsó ott feketélt a középben, négy férfiú vállán.

Stefancsuk — mint minden kényesebb helyzetben — most is ott gubbasztott ura mellett.

— Halottat meghoznak... ebbe az új gödörbe! — súgta oda urának.

— Menj elébük és szólj hozzájuk! — mondotta a hadapród. — Ne ijedjenek meg tőlünk.

Stefancsuk fölállt, megköhögte magát, hogy amazok ne lepődjenek meg, aztán lelépett az út martján. A menet megállott, Stefancsuk beszédbe bocsátkozott falusfeleivel. A hadapród azalatt maga köré intette embereit és felvilágosította őket, hogy miről van szó.

Hirtelen nagy jajszó hangzott fel a gyászmenet körül.

Stefancsuk hangja!... De már jött is a legény hangos zokogással.

— Pan hadapród, az enyim édesanyám! Az enyim édesanyám meghalta!... Bozse moj... az enyim édesanyám!

A hadapród keblére ölelte a lelkevesztett legényt.

— A te édesanyád... micsoda váratlan csapás, Stefancsuk! Ez aztán szomorú találkozás...

A gyászmenet a sírhoz érkezett. A honvédek körülállták a sírt, levették kalapjukat, majd göröngyöt dobtak a koporsóra, úgy ahogyan odahaza szokták, civil életükben.

A falusiak fölhintették a sírt, aztán haza készülődtek. A hadapród szép szavakkal biztatta legényét, hogy tartson ő is falusfeleivel, menjen be a faluba és nézzen szét a szülői házban. Futja még az éjtszakából! De Stefancsuk megrázta fejét és azt mondta, hogy nincsen már neki senkije, akit úgy szeretne, mint a pan hadapródot, hát inkább vele megy a fedezékbe.

* * *

Nekem ezt a történetet maga Visky mondotta el. Akkor már hadnagy volt, sok medáliás, edzett, keményszívű katona. Az átélt szenvedések azonban nem irtották ki lelkéből a hitet, hogy Stefancsuk esete az anyai szeretet csodálatos előérzését, mérhetetlen nagyságát példázza.

Stefancsuk édesanyja meghalt, hogy sírgödrével megmenthesse fia életét!...

Gyallay Domokos.

ŐLFA.

*A szél langy ujjá már nem ingat,
Vihar törte le lombjainkat.*

*Virágot nem hozunk nyaranta,
Áprílja törzsünket a balta.*

*A kéz, mely máshol ojt és ültet,
Kitépi földből gyökerünket.*

*A ház előtt sutlogtunk békén,
S ölfá lettünk az udvar végén.*

*Darabokban egymáshoz dőlünk,
S estére hamu lesz belőlünk.*

Falu Tamás.

AZ ELSŐ KIRÁLYLÁTOGATÁS MAGYAR SZINIÉLŐADÁSON.

AMAGYAR Thália ritkán találkozott a magyar királlyal. Nem Thália kerülte ezt a találkozást.

1526 óta V. Ferdinánd, a gyermeklelkű és korlátozottságú király szólalt meg először magyarul. Nem tudott ezen a nyelven, de felolvasott egy trónbeszédet, mely magyarul volt megírva («*Meini Ungarn wer'n mi' net auslach'n*»). — Ez 1847-ben volt és ettől kezdve a kiegyezésig nem volt magyar szó magyar királyi ajkon. Ezek hát mit is kerestek volna magyar színházban? De meg ha Magyarországra tévedtek — német színházat pártoltak, nem magyart . . .

És 1820-ban — mégis volt magyar színielőadáson a magyar király. Ez a nagy dolog úgy esett, hogy nagyon le kellett ereszkedni a magyarsághoz és ki kellett mutatni azt, hogy jöllehet fütyül a magyar alkotmányra, amire esküt tett, ő azért mégis kegyes, jó atyja magyar alattvalóinak. Ezért a hadgyakorlatokat is Pest környékén tartották meg s ő maga is eljött Pestre és három hetet itt töltött, ünnepeltetve zajosan a *Vivatschreyer*-ek által . . . Egész Magyarország *Vivatschreyer* volt.

Ferenc király és neje szeptember 7-én érkeztek — s a gróf Károlyiak palotájában szálltak meg. Velük volt a trónörökös, a cambridgei és az egyik bajor herceg; a város tele volt nagyrangú, nagyrendű úrral.

A népet valósággal fascinálta az uralkodó látogatása «Minnyájan — írja az akkori *Magyar Kurir* — rendkívül való örömmézzel vannak eltelve és elragadtatva említik azon atyai szíves indulatot, 's azon szíveket bájoló leereszkedést, mellyel Fels. Urunk a' Deputatióknak tisztelő köszöntéseikre szokott szólni».

Az emberek százai álltak «a' gróf Károlyi Familia palotája előtt Ó Felségek eránt való tiszteletből és szeretete vágyódásának kijelentéséül 's a' temérdek sokaság mindenütt követi szemmel és szívvel a' Nemzetek javára született Felségeket . . .», bár hallható akkor olyan hang is a józanabbul látók felől, hogy voltaképen «az ő Felsége Dynastiájának ereje és állandósága a' Két Magyar Haza' bódogításától függ».

A pesti polgárok és a vármegyék szerte az országban tomboltak lojális boldogságukban, amiről gróf Dessewffy József, a kiváló főúr egy levelében azt írja: «A' Magyarok viselete Budán az egész nemzetet nevetségessé tette . . . A' Magyarok' viselete Budán káros és hazug hízeltetés volt, — mert meg-elégedést színlét és megsalta a' jó szívü, de nem messze látó, jámbor Fejedelmet . . .»

Ebben a hódolatviharban persze ki kellett mutatni minden hajlandóságot, ami csak tellett a jó Fejedelemtől s így történt, hogy az udvar-mester programm-pontul felvette a — *magyar színielőadást* is.

A felséges társaság kitüntette a magyar művészetet.

Szeptember 28-án volt az a színházi est, amelyen a kedvelt pesti városi

színház ragyogóan kivilágított nézőterén együtt volt a társaság, mely mint exotikumot nézte végig — a magyar színelőadást. Magyarul ki tudott volna közülök? A magyar királyi pár, a velük jött udvari méltóságok, az idegenből jött vendégek, sőt legtöbbször azoknak a magyaroknak, akik részben a felséges udvarhoz tartoztak, részben az udvari társaságot képezték, — nem tudtak azon a nyelven, amelyen az aktorok és az aktrixok a színpadon meg fognak szólalni. Majdnem mint a *Szentivőnéji álom* udvaroncai *Pyramus és Thisbét*, a szörnyű víg tragédiát — úgy nézhették ezek az előkelő uraságok a mi színészeinket.

Valószínű, hogy a király hallhatott már arról, hogy a magyar színészet — minden felülről jött elgáncsolások ellenére is — erősödik, sőt erős s ha már a magyarságnak különösen a napoleoni hadjáratok idején kimutatott nagy hazafisága, királyhűsége jutalmazandó, meg kell azt is tenni, hogy egy este feláldozásával megnézzék egy magyar nemzeti játékot.

Akkor az ország legkitűnőbb színésztársasága Székesfejervárt játszott. A vármegye urai — hazafi lelkesedésből vagy úri passzióból — 1819-ben színtársulatot szerveztek, összehíván az ország legkitűnőbb aktorait. Ott volt Kántorné Engelhart Anna, akkora tragikai erősség, hogy egy berlini úr, látva tőle Sapphot, azt írta egy német lapban, hogy a nagy Schröter-Devrient aszszony semmivel sem jobb Sappho, mint ez a magyar művésznő. Ott volt Déryné, Horváth István, a világszép Balog Istvánné, a jeles Murányi-pár, Szilágyi Pál, Komlósyék s az akkor igen kedvelt Ifjú Nagy... És e fényes tehetségsoron kívül volt ott nagy, igen nagy lelkesedés, kötelelességérzet, ami aztán mindennél többet ér: szeretet a művészet iránt. Felsőbb intézkedésre ezt a *Székesfejervári Nemzeti Színjátszó Társaságot* hívták meg Pestre.

A városi színház, vagy hogy hivatalos nevén nevezzük *Kön. Städtisches Theater* akkori igazgatója, gróf Brunswick Ferenc persze készségesen átadta színházát erre az alkalomra. Megérkezvén a magyar társaság — egyenest odaállt a pompás színházépület bejárója elé. A Theatrom piaca — a mai Vörösmarty-tér — nem volt ehhez szokva, oda csak olykor-olykor vendégül gördülhetett a magyar Thespis kordélya, most a felséges kívánságra ez is megtörténhetett. Már 27-én játszották. Előadták: Szentjóni Szabó László háromfelvonásos nemzeti érzékenyjátékát, melynek címe is mutatja, hogy arra az ünnepi alkalomra való, amikor a király felséges személye itt van Pesten: *Mátyás király, vagy a nép szeretele jámbor fejedelmek jutalma*. A boldog alattvalók emelkedett érzelmekkel nézték végig ezt a jóérezelmű darabot, elgondolván, milyen nagy ünnepe is lesz másnap a magyar pallérozódásnak ebben a csarnokban.

Másnap pedig valóban lezajlott az első magyar igazi ünnepi előadás, Kisfaludy Károly ötfelvonásos drámáját adták: *A tatárok Magyar Országban* — négy felvonásban.

A körültekintő policia persze először jól átfésülte a darabot. Gondosan kitörült minden szót, amiben csak futó árnyéka volt is annak a lehetőségnek, hogy illoyális észjárással félre lehet érteni. A vendégek zöme persze nem értette a darabot, de azért mégis jó volt résen lenni a közjó eme első őrségének s — kellőképp meghúzva, javítva adták a darabot.

Az előadásról a Bécsben megjelenő *Magyar Kurir* például így ír:

A' játzó személyekben szép igyekezet tetzett ki 's a' Nézők is nyilván megmutatták, melly szeretettel és hívséggel viseltessék a' Magyar az ő Kegyelmes Királyához; mert minden arra néző mondásokat, mellyek számosak voltak, eleven tapsolásokkal követték. De Ő Tsászári Királyi

felsége is megmutatta, melly tisztelettel légyen a' M. Nemzethez és melly nagy figyelmetességgel viseltessék az ilyen közönséges Nemzeti Intézetekhez; mert a' Theátrumban tellyes nemzeti öltözetben, kalpagosan, övesen, paiástul¹ vett mentében méltóztatott megjelenni 's ez által serkentő példát adni Hazánk Nagyjainak mind az öltözet, mind a Nyelv kedvelésére. A játék előtt azon kedves ének «Tartsad Isten Királyunkat» énekeltetett el, 's a Felségek azt a' betsületet tették a' Nemzetnek, hogy a játékot végig megvárták, a' midőn a színes hódulást ezer meg ezer *Éljen* kiáltás tetézte. Az e napra kiadott szinlap a következő volt:²

PESTEN

Ma Tsütörtökön September 28-dik napján 1820

A Székesfejérvári Nemzeti Színjátszó Társaság által elő adattatik:

A T A T Á R O K

Magyar Országban.

Eredeti Vitézi Játék 4 felvonásban. Irta Kisfaludi Kisfaludy Károly.

S z e m é l y e k :

Kajuk, tatárok fő- vezére ... .. Nagy Úr	Orbán, zászlós... .. Szilágyi Úr
Zelmira, leánya ... Balogné Ifj. Asz.	Orangzeb, egy tatár osztályvezető ... Demény Úr
Bebek Zsigmond	Kobut } kunok... Komlóssy Úr
Szadvárnak Ura Horváth Úr	Batu } ... Murányi Úr
Emelka a' leánya... Kántorné Ifj. Asz.	Tatár tiszt ... Györfi Úr
Himfy Elek, Zsig- mond nevelt fia Kőszeghy Úr	Magyar katona ... Király Úr
Bálint várhadnagy ifj. Nagy Úr	Tatár... .. Kárpentzky Úr
	Tatár népek. Szadvári katonaság.

A játék előtt el fog énekelteni azon esméretes Népének: Tartsa Isten Királyunkat.

Heute Donnerstag den 28. September 1820 wird im Königl. Städtischen Theater zu Pesth aufgeführt:

Die Tartaren in Ungarn.

Drama in 4 Akten.

Vor Anfang des Stückes wird das Volkslied gesungen: „Gott erhalte Franz“ u. s. w.
Alle Freibillets sind heute ungültig.

Bémenetel ára:

Egy Lóge az Első Emeletben és Párterben 8 fl. Egy Lóge a' Második Emeletben 6 fl. Egy Lóge a' 3-dik Emeletben 4 fl. Egy Zártszék a' Párterren 2 fl. Egy zártszék a' 2-dik Emeletben 2 fl. 20 kr. Egy Zártszék a' 3-dik Emeletben 45 kr. Párterre 1 fl. 20 kr. Második Emelet 1 fl. Harmadik Emelet 30 kr. Negyedik Emelet 18 kr.

Kezdeté 7-tedfélkor. Vége 9-tzedfélkor!

¹ A *Kurir* itt zárjelben hozzáteszi (pelinkára). Ez a szó nincs sem a *Nyelvtört. szótárban* sem a *Czuczor-Fogarasi*ban.

² A szinlap szövegét Bánóczy József: *Kisfaludy Károly* című monografiája az I. kötet 229. lapján közli, de az ehhez tartozó jegyzet, mely a kötet 308. lapján 62. szám alatt található, a szinlapról annyit mond, hogy kéziratban (M S.) van meg, de hogy ez a kézirat hol található, azt nem mondja.

Az ünnepi előadás leírása a *Kurír* október 17-iki számában jelent meg. Az a még soha álmodni sem mert megtiszteltetés : hogy a magyar színészetnek — ha nem is megértő, érdeme szerint megbecsülő, de ünneplő közönsége lett Ausztria császára, annyi főhercege, annyi udvari méltósága, sőt valószínűleg annyi aulikus hazakicsinylő magyar főura, akik eddig tüntetőleg kerülték a magyar színelőadásokat, a lelkesedésnek hatalmas árját szabadítá fel a magyar lelkekben. Nem tudta senki elfelejteni, hogy az uralkodó magyar köntösben jött a színházba és nem hagyta el páholyát addig, amíg Kajuk vezér Zsigmond teteme felett végig nem mondá a maga tirádáját :

... azon a helyen nyugodjék teteme, amelyet oly vitézül védett.

Sírköve legyen : örök dicsősége !

Nem tudták elfelejteni azt a harsogó «Éljen»-t, amely minduntalan feltört a király felé s azt a barátságos fejbólintást, amely köszönő válaszul ez ovációra visszainte. De a nemzeti büszkeség érzete dagasztá a kebleket, hogy a magyar király magyar színészekjátszotta magyar drámát láthatott, mely drámán ugyan «a különös alkalmatosság javasolhatott bár némi változtatásokat», de megróttá azt a túlbuzgó alakit, aki a darabot erre az estére úgy megnyirbálta, hogy sok helyen érthetlenné lett s e kiméletlen felmészárolás folytán maga Kisfaludy úr is alig ismerhetett munkájára. Zelmira jelleme teljesen megsemmisült, az alapeszme megváltozott s egyes jelenetek úgy elvesztek, hogy a kapcsolat sincs meg a cselekményben s az eredetileg 5 felvonásos dráma — most 4 szakaszossá lett.

Hát 'iszen, azok az urak, a kik tiszteletére *így* adódott a darab, nem bánták ezt nagyon s nekik *így* sem volt kevésbé érthető, mint amúgy lett volna, de hát mégis csak sérelem esett a magyar műzsán, amely sérelem valószínűleg úgy eshetett, hogy az Oberhoffmeisteramt kívánta, hogy az előadás «9-tzed-félkor» véget érjen s *így* kellett a kurtításokat belemerészkedni.

Az elrontott darabon aztán javítottak a játszók. *Kántorné* Emelkája remeke volt a színjátszásnak. A gyönyörű *Balogné* is megérdemelte a közönségtől a helybenhagyást, bár az ő szerepét alaposan elrontották erre az estére. *Horváth* is a «rövidítő úr»-nak köszönhette, ha valamiben nem volt kifogástalan a játéka. *Köszeghy* páthosját itt helyteleníti a bíráló, míg *Ij. Nagy* gondos játéka gyakorlott színészre vallott; *Tóth* játéka, különösen féktelenül hangos beszédje, pedig kezdőre. *Komlósnak* könnyűségét és sokoldalúságát dicséri, aki minden viszonyok közé beletalálja magát. *Murányi* pedig megmutatta, hogy a rövid szerep is nagy lehet. «*Szilágyi* ditséretet érdemel, kis rollja körében elég ügyesen zászlskodott».

A fejevári kitűnő társulat 1820. évi két pesti vendégszereplésének természetesen ez az este volt legkiemelkedőbb momentuma. A többi este a pallérozódásért volt, ez a nemzeti becsületért. A többinek a hatása befelé kellett hogy nyilvánuljon, ennek a hatása azonban felfelé és kifelé munkált. A sok hitellent, a sok kicsinyest, a sok gúnyolódót kellett meggyőzni, hogy nem egészen öt lusztrum alatt a mi színészetünk a bécsi udvari színház művészetének közelébe küzdé fel magát !

Rexa Dezső.

A CIGÁNYZENE ÉS A MAGYAR NÉPZENE.

A CIGÁNYZENE fogalma hosszú időközön át teljesen összeforrt a köztudatban a magyar népi zene fogalmával. A magyar népdalok és az úri osztály kedvelt népies műdalai a cigánymuzsikások sajátos játékmódorában idegződtek a fülekbe, így nem csoda, ha — nem lévén ezen a téren más számbavehető hangszeres orgánuma a magyar zenének — a cigányzene nemzeti értékévé lett, a nemzeti zene egyedüli letéteményesévé. Magyarországon ezért volt mindig egészen kivételes helyzete ennek a minden nemzetől megvetett, páriának tekintett idegen népfajnak. Ez a helyzetük azonban meg kellett hogy változzon akkor, midőn a magyar műzene annyi tévelygés után megtalálta egyedüli ősforrását, amelyből megújulhatott: megtalálta a kapcsolatot a tisztta, hamisítatlan népzenehez. Azok, akik szeretettel hajoltak le a magyar népköltészet ezen szerény, harmatos vadvirágaihoz, sohasem találták vissza az utat többé a cigányzenéhez, mint par excellence magyar zenéhez. Teljes súllyal érezzük a feladat nehézségét, midőn a cigányzene dicsőséges multjával szemben teljes tárgyilagossággal próbáljuk kimutatni mindazokat a pszichológiai és történeti okokat, amelyek szükségképen hozták létre a cigányzene népszerűségét és mai alkotmányát.

A cigányzene hű tükre a cigány léleknek. Ennek a megismerése és a magyar lélekkel való összevetése nyújthatja a legbiztosabb támpontot a cigányzenének önmagára és a magyar zenéhez való viszonyára vonatkozó értékelésben.

A cigányokat általában hindu eredetűeknek tartják. Perzsián és Örményországon keresztül jöttek át Európába. Az angolok egyiptomi eredetűeknek hiszik őket, azért hívják ott a cigányt ma is «gipsy»-nek. Hazánkban is «pharaones» (Fáraó fiai) néven emlegetik régi latin oklevelek. Ezek szerint arra lehet következtetni, hogy a XV. század elején szivárogtak be hazánkba. Mária Terézia állandó letelepítésre akarta szorítani a nyughatatlan, a nép körében sok kárt és panaszt okozó népet. Jellemző rájuk nézve, hogy mind ez, mind II. József hasonló kísérlete eredménytelen maradt. Legújabbban holdogult József főherceg — ki a cigányok nyelvével, eredetével, etnografiájával tudományosan foglalkozott — Kis-Jenőn és Alcsuthon próbálkozott a letelepítésükkel. Ennek sem volt foganatja. A cigány vad erkölcsi, teljes civilizálatlansága nem volt megváltoztatható. Maga a magyar nép annyira idegenkedik tőlük, hogy beolvasztásról szó sem lehetett. A fegyelmzés legfőbb akadálya azonban, hogy lehetetlen őket komoly, rendszeres munkára fogni. A földművelést egyáltalán nem kedvelik, inkább a könnyebb, meg nem engedett keresetforrások iránt van erős hajlandóságuk. A teleges cigányok elszakadnak a vándorcigányoktól, nyelvben, egyes szokásokban alkalmazkodnak is a néphez, de lényegében mind egyforma hű őrzői faji fiziognomiájuknak. Századok multak, térképek ezalatt hányszor átalakultak, a cigány a maga eredeti mivoltában változatlan maradt. Egy nép, mely nem tudja, honnan jött, hova megy, melynek útját a véletlen irányítja, melynek nincs Istene, hazája, törvényei, csak babonái, kuruzslói, bizonytalan,

zavaros fogalmai, nyomorúságos pária élete. Fizikai létük századokon át oly nyomorúságos volt, amilyenben egy más faj bizonyára már régen elpusztult volna.

Teljes kulturátlanságuk — amely minden tanítást mint barbár erőszakot utasít vissza — nomád vérük, mindennél erősebb szabadságszeretetük magával hozza az érzelmi és ösztönviláguk teljes uramát az értelem fölött. Ösztöneik megfékezése, fegyelmezése teljesen ismeretlen előttük. Gyűlölik a nyugodt, nehézkes félérzelmek unalmát, a teljes átadás, mindenben a legnagyobb érzelmi szélsőség az igazi elemük. Ismeretlenek előttük a szociális életből folyó irigykedések, ambíciók, cselszövések. Lenau «Die drei Zigeuner» c. gyönyörű költeményében utólérhetetlen jellemzését tudta adni ennek a sajátos cigányléleknek. A három hegedülő, pipázó és alvó cigány háromszorosan megmutatta, hogy lehet teljes megvetéssel átmuzsikálni, átpipálni, átaludni az életet.

Szeretni csak egyet szeretnek igazán: a természetet. Ezzel forrt össze teljesen primitív lelki világuk. Ez az ő igazi Istenük. Ebből az élő, sugárzó természetből nőtt a szívükhöz a hang. Istenadta nagy zenei érzékük az erdők susogásán, a patakok csevegésén, a madarak csicsérgésén nőtt izmosra. A zene náluk valóban tisztán az érzelmek nyelve, amely a vallásos érzelmek jótékony hatását pótolja, amelyben teljesen kiélhetik túlaradó szenvedélyességüket.

A magyar zenetörténeti kutatások — sajnos — ma még nincsenek abban a stádiumban, hogy hiteles történeti adatok alapján bizonyítsák a cigányzenészek első feltűnését hazánkban. Tinódi lelkesedve említ egy híres cigányvirtuózt, *Kármán Dömét*. Némi fenntartással fogadjuk el azt a közlést, hogy Csáky Imre bíboros (1672—1732) Szepesváralján nagyszabású cigányversenyt rendezett, amelyen udvari cigánya, *Barna Miska* nyerte el 11 versenytársa elől a babért. A jelenlevő urak költségén le is festették a győztes muzsikust és magyar Orpheusnak nevezték el. (Markó Miklós: Cigányzenészek albuma.) Hogy azonban a XVII. században még nem a cigányok kezében volt egészen a magyar zene művelése, azt a főúri zenekarok mutatják, amelyek közül főképp Thököly Imre és I. Rákóczy György zenekarában magyar íródeákok nevei is szerepelnek. *Czinka Panna* legendás alakjáról a valóságban bizony nagyon keveset tudunk. A neki tulajdonított művek hitelessége nincs bebizonyítva. Általában, amit a Rákóczi-korabeli cigányzenészekről írtak és beszéltek, abban igen sok a költemény és kevés a történeti valóság. Tulajdonképpen *Bihari Jánossal* kezdődik a cigányzenészek tudományosan igazolható története Magyarországon. A nemesi kúriák szűkebb keretéből vele lép a nagy nyilvánosság elé a cigánymuzsika. A korabeli palotás és verbunkos zene a XIX. század elején fellobbanó új magyar nacionalizmus szimbólumává vált. Eltekintve Bihari valóban zseniális zenei képességeitől, azzal, hogy a Rákóczi-kor tematikájának egy részét, a XVIII. századi és még régebbi népdalokat dolgozza fel verbunkosaiban, nemzeti szempontból is elévülhetetlen érdemeket szerzett magának. Bihari zenéje volt a legmagyarabb, a legegységesebb az egész cigánymuzsikában. Részint azért, mert a barokk-kor stílusának cikornyás cifrázatai, parádés külsőségei, amelyekben az akkori magyarság lelke, érzései kifejezésre jutottak, jogosultabbá tették a cigányos játékmódot a magyar zenében, részint mert ez a zene Biharival egy igazán nagy zenei talentum kezébe jutott, akit természetes ösztöne megőrzött az izetlen túlzásoktól.¹

¹ Hogy ez a barokkos, cikornyás játékmód mennyire jellemző volt annak a kornak még az énekstílusára is, erre érdekes példát találunk Gáthy István «Kotából való klavérozás mestersége» c. első magyar zongoraiskolájában (1802). Itt egy «magyar» operarészletet mutat be, ahol kottapéldával illusztrálja, hogy ezt a szó-

Sajnálatos tény, hogy Bihari szép dallamai szerzőjük fogyatékos zene-tudománya miatt (még a kótát sem ismerte) idegen kezektől leírva, elszakadva elbűvölő hangszerétől nem hagytak olyan mély nyomot a magyar műzenében, mintha ez a dallaminvenció kellő tudással párosult volna. Kora zenei műveltségének azonban teljesen megfelelt ez a művészet. A század második felében megváltozik a kép. A 70-es években kettéválík a magyar zenei élet. A műzene teljesen elszakad a népzene-től. Erkel Ferenc ezirányú egyb'olvasztási törekvései nem találtak követőkre. A hivatásos, tanult muzsikuskok Wagnerhez járnak iskolába, míg a népzene kizárólagosan a naturalisták és a cigányok kezében marad. Ez volt tehát a legkedvezőbb korszak a cigányzene érvényesülésére, a cigánybandák elszaporodására. A magyar muzsikuskok nem törődtek a nemzet egyik legnagyobb értékével: kifogyhatatlan gazdagságú melódiakincsével, hát felszedte ezt az elejtett kincset a cigány és megszerezte vele világszerte a népszerűségét s emellett kényelmes és könnyű keresetmódját. Elévülhetetlen érdeme a magyar nóta népszerűsítése, de ennek az érdemnek az elismerése mellett lehetetlen be nem látni, tudomásul nem venni mindazokat a tényeket, amelyek a legkevésbé sem tanuskodnak a cigányzene magyar értéke mellett.

Hogy a cigányok egyeduralma a magyar népzeneben milyen következményekkel járt, arra legjellemzőbb példa Liszt Ferenc tévedése, aki sok port felvert művében «Des Bohémiens et de leurs musique en Hongrie» (1859.) azt állította, hogy a magyar zene tulajdonképpen cigányzene. Már most akár Lisztől, akár Wittgenstein hercegnétől származik ez az állítás, éles fényt vetett a cigány- és a magyar zene akkori viszonyára. A cigány volt az egyedüli tolmácsolója a magyar népdalnak, az igazi hamisítatlan népi előadásmodort még itthon is kevesen ismerték, csoda volt-e ezekután, hogy szemben a népi hangszerek tökéletlenségével és szegényes harmóniáival a telt hangzású, színes cigányzenében látták meg a teremtő elemet? De a cigányok akárhányszor maguk is kisajátították a magyar tulajdont. Hány eset volt arra, hogy a magyar dalszerzők műveit, akik azon reményben játszották a cigánnyal dalaikat, hogy ezeket így esetleg népszerűsítve kiadhassák, a cigányprimások a maguk neve alatt adták ki. A cigány itt a magántulajdonnal úgy járt el, mint az életben: nem nagyon respektálta. Ha el nem vehette egészen, legalább a saját tetszésére átalakította, saját lelkületére átszabta.

Ha előbb a cigányt mint népfajt önmagában próbáltuk jellemezni, sokkal meggyőzőbb lesz ez a jellemzés, ha ezt a zenélésükön keresztül tekintjük. A cigányok a zenében sem ismernek több törvényt, fegyelmet, mint az életben. Ha teljesen szabadjára hagyják őket, az önkényes előadó-modornak a maga nemében egyedül álló példáját nyújtják.

Zenekaruk alapja a hegedű és a cimbalom. A többi hangszer: a brácsa, csello, nagybőgő, fuvola, klarinét, mind csak arra szolgálnak, hogy a harmóniát megkettőzzék, a ritmust kiélezzék. A primás a dallamot a legfantasztikusabb ornamentikával fonja körül. A hindu, általában a keleti zenére annyira jellegzetes cifrázatokhoz áll ez a stílus a legközelebb. A magyar zenében a a díszítő elem elhagyása a lényegét, vagyis a melódiát nem érinti, minél egyszerűbb, minél szélesebb ez a dallamvonal, annál magyarabb, a cigányzene

veget: «Ez érzékeny szív kívánságai elmulnak», így kell énekelni: «Ehhez éhérzékeny szíhv kihívánságai elmulnak» és hozzáteszi: «A kottajelzés cifrázata elmulhatatlanul szükséges», anélkül igen együgyű az ének vagy a nóta. Sokszor csak egy szép cifra is indulatot önthet belénk».

a díszítő elemet és a melódiát úgy fonja egybe, hogy egymástól elválaszthatatlan. A glissandok, portamentók, trillák, futamok náluk mind megannyi kifejezési forma, amely a cigány érzésnek éppen olyan lényeges, mint maga a melódia. A cimbalmos a primással együtt bontja ki teljes pompájában ezeket a pillanat szeszélyétől diktált improvizációkat, valamint élesen jelzi az időmérték lassítását vagy gyorsítását.

A forma két részre oszlik: lassúra és gyorsra. A lassúban érvényesül leginkább a keleti szellem vontatottsága, erkölcsi puhasága, a magyar lélekkel homlokegyenest ellentétben álló, sokszor szinte apatikus erőtlensége, majd túlaradó érzelgőssége. A teljesen szabad kötetlen ritmus, amely annyira a cigányvérben gyökerezik, hogy rubato (tetszés szerinti gyorsítás, vagy lassítás) nélkül a cigánymuzsika el sem képzelhető, a bővített quartnak, ennek az epedő, szomorú tónusú hangkörnek túlnyomó használata már fiziológiai alapon is indokolja a sajátos lassú cigányzene elbűsítő, szinte nyomasztó hatását. Tudjuk, hogy minden zenében vannak bizonyos elemek, amelyek olyan fiziológiai folyamatokat idéznek elő a szervezetben, hogy ezáltal csirájául szolgálhatnak a zene által keltett alaphangulatnak. Az idegapparátus túlságos megfeszítése diszproporcionális és lassan keletkező érzetknél organikus gátlást, tehát az egész lelki élet erőredukcióját hozza létre. A cigányzene depresszív természete ilyen beidegzésen alapszik. Valami megmagyarázhatatlan űrt érzünk a lassú cigányzenében, a vigasztalan csüggedt fájdalomnak, a reménytelen sóvárgásnak olyan intenzív erejét és átható ékesszólását, amely minden feloldódást, minden kiegyenlítődést eleve lehetlenné tesz. Egy cél és eszmények nélkül tévelygő, állhatatlan, tisztán az ösztöneitől vezérelt lelkeség fegyelmeztelensége hangzik belőle. Veszedelmes varázserő rejlik ebben a muzsikában; elpuhító, passzív csüggedésbe lankasztó hatásának sok esetben része lehetett abban, hogy a régi «jó» világban a magyar földbirtokok közül annyi idegen kézre jutott.

A friss magyar nótát, a csárdást a cigány szintén az ő sajátos szélsőséges modorában fogta fel. Már a megszületése után általános a panasz a Regélő, Életképek, Honderű és egyéb lapok báli rovataiban a tánc féktelenségei, duhajkodásai és a vad kurjongatások miatt. Pedig ebben az interpretált cigány volt a ludas, aki a magyar «friss» természetes vígságát a cigány vérenek megfelelően valósággal őrzőgössé fokozta. Természetesen más volt a helyzet, ahol a cigány mesterére akadt, ott, ahol megvolt a magyar ellenőrzés dalolás vagy szólótánc formájában. Bámulatós alkalmazkodó és utánzó képességével még a cigány allűrökről is megfélemedezett, hogy az igazi magyar méltósággal, legmagasabb jókedvében is úri mérséklettel mulatozó gavallér vendégének tetszését kiérdemelje.

Egyébként mindenki megfigyelhette, hogy azok a sajátságok, amelyek a cigány előadó modorának egyéni színezetét alkotják, bármilyenféle és fajta zenét húznak, mindenütt egyformán érvényesülnek. Legyen az keringő vagy fox-trott, operarészlet vagy kuplé, magyar, olasz, angol vagy spanyol zene, a felfogás, azaz a deformálás módja annyira megegyező, hogy szinte azt a benyomást kelti a hallgatóban, mintha a banda mindég ugyanazt húzná.

A cigányok produktivitása — dalaikon kívül, amelyeket kizárólag csak maguk közt és csak énekelni szoktak — kisajátítva annak a nemzetnek a muzsikáját, amelynek kenyerét eszik, tisztán csak a reprodukálásnak cigányos jellegére szorítkozik. Külföldön az átlag így ismerte meg a magyar zenét, mint ahogy a magyar nemzetről is jórészt csak ostoba operette szövegekből volt némi zavaros fogalma. Egyik éppen olyan torztükröt nyújtott a nemzetről, mint

a másik. Hogy azután mi lett a magyar népdalból, mikor külföldi közepes zeneszerzők próbáltak cigánymodorban feldolgozni magyar motivumokat, nem nehéz elképzelni. A Pesten vendégszereplő idegen virtuózok úgy akartak könnyű és olcsó népszerűséghez jutni, hogy kedvelt népdalaink közül egyet kiválasztottak és cigány mintára felcifrálták virtuóz jellegéhez nem illő szemfényvesztő futamokkal, cirádákkal és ezeket a darabokat ki is adták (Willmers, Thalberg, Dreyschock, Jaëll stb.). Jellemző a zenei közízlés teljes megromlására, hogy «klavirozó» honleányaink a legnagyobb örömeiket lelték ezeknek a kitekert, virtuóz «magyar» szalondaraboknak lecsépelésében. Az, ami a cigány kezében, ha meg hamisítva is, de a maga ösztönös, faji cigány jellegében érdekes és élvezetes volt, túrhathetetlenül izetlenné és zenei szempontból is értéktelenné vált, midőn már így deformálva került idegen érzésű, kultúrált, de közepes képességű zenészek kezébe.

Nem érdektelen, hogy az 1891-iki londoni folklore-kongresszuson már elhangzik az a megállapítás, hogy «a cigányzenészek elcigányosítják, modorossá teszik más népek eredeti népdallamait és különösen újabb időben a tősgyökeres (genuin) magyar zenét részben megrontották és meghamisították.»

Ma már nem kell féltünk a magyar népi zenét ettől a cigány modorosságtól. Amióta az újabb magyarországi népzenei kutatások nyilvánvalóvá tették a magyar parasztzene ősi sajátosságait, a cigányzene alkonyatának szükségkép be kellett következni. Ezek a kutatások kiderítették, hogy az eddig «magyarnak» nevezett bővített másodlépésű hangsor a cigány játékmódor befolyásának tekinthető, arról nem is szólva, hogy a magyar parasztzenében teljesen ismeretlen (Bartók Béla: A magyar népdal). Hogy ezeknek a gyűjtéseknek eredményei olyan nehezen találják meg az utat az általános népszerűséghez, legjobban bizonyítja, hogy a cigányzene hosszú uralma alatt mennyire a maga ízlésére alakította az úri középosztály zenei igényeit. Úgy látszik valóságos végzete a magyarnak, hogy a saját legbensőbb értékeinek mindig a legrosszabb szószólója. Azoktól, akik a régi boldog békés időkben éltek le életük javarészét, nem kívánhatja senki, hogy elforduljanak ettől a zenétől, amely a régi mulató Nagymagyarország sok szép estéit juttatja eszükbe. Talán nem is a cigányoknak szól ez a ragaszkodás, hanem azoknak a kedves emlékeknek, amiket ez a zene felébreszt lelkükben. A mai trianoni Magyarország fiatalsága azonban mit sem tud ilyen reminiscenciákról. A legkeményebb iskolát, az élet iskoláját járják. Józanabbak, de egyúttal komolyabbak, aktívabbak, dolgozóbbak. Épen ezért a cigányzene itt már elvesztette lelki talaját. Ösztönös megértéssel fordul ez a fiatalság a magyar furulyán, kanásztülkökön, a magyar paraszt leány és legény ajkán felhangzó ősi erőtől duzzadó népi zeneköltészet felé, amely kiapadhatatlanul újul meg újra és újra a nép teremtő erejében. Ennek a megismerésnek köszönhetjük, hogy ma már — rettenetes veszteségeink ellenére — van már sajátosan magyar műzenénk, hogy a külföld már nem tányérozó cigánybandák tisztán szórakoztató zenéjében, hanem koncerttermekben, mint a mai zeneirodalom legkomolyabb, legértékesebb termékeiben ismeri meg a magyar zene szellemét. Erre épen olyan büszkék lehetünk, mint tudományos és egyéb művészi értékeink külföldi elismerésére.

A nemzet minden rétegéből kialakuló dalosszövevények, a férfi-, női- és vegyes kórusok veszik át lassanként a magyar dal művelését és ezzel a nemzet átlagának zenekultúrája lassanként arra a síkra tolódik, ahol természeténél fogva a legjobban bontakozhat ki: a vokális zene síkjára.

A cigányzene ügye ma inkább népjóléti ügy, semmint művészi — mi több —

a nemzeti kultúra problémája. Annak a nemzetnek, amely maga küzdötte fel magát a keresztény nemzetek közé, amely segítség nélkül vívta meg véres harcait és volt bástyája a nyugati kereszténységnek, mely egyedül fejlesztette ki nemzeti intelligenciáját, nyelvét, irodalmát, ennek a nemzetnek volna szüksége egy kóbor, lélekben senkihez nem társuló cigány népre, hogy nemzeti dalköltészete meg legyen mentve a pusztulástól? A büszke patriotizmus, a kemény férfiasság, a hősi bátorság, az egyszerű komoly bensőség, amely mind ott él a zenéjében, egyedüli interpretálóját egy olyan népben találná fel, melynek se Istene, se hazája s melynek lelkétől semmi sem áll olyan messzire, mint a fenti tulajdonságok? A cigányzene betöltötte hivatását azoknak a korszakoknak igényei szerint, amelyekben a kimutatott történeti és pszichológiai okokból kifolyólag megvolt a létjogosultsága. Hanyatlását immár senki sem tartóztathatja fel akkor, amidőn a nemzet elfordult a hasztalan érzelméktől, gondtalan mulatozásoktól és a tettek, az élniakarás dinamikáját szomjúhozva nemzeti karakterének mindig tudatosabb kifejlődését, tehát legsajátosabb ősi örökét a zene terén is a kezébe vette.

Dr. Prahács Margit.

NIKOTINOLÓGIA.

AGYORSVONAT nagyot fújva állott meg az állomás előtt. Sietve ugrottam fel az egyik kocsiba. Végigsétáltam a folyosón és szemügyre vettem a fülkéket. Az egyikben nagy szenvedéllyel kártyázott több kereskedőformájú ember. A másikban óriási csomag-halmazok között néhány hölgy rendezkedett.

Végre egy csendes, néptelen fülke következett, egyetlen utasával. Egy tanárképű, borotvált arcú úr ült benne. Ide szálltam.

Az útitárs némán, hidegen bólintva fogadta köszöntésemet. Gondolataiba mélyedve nézett maga elé. Néha egy könyvben nézegetett valamit, majd meg jegyzeteiben lapozgatott. Engem nem méltatott figyelemre.

Kényelmesen elhelyezkedtem vele szemben. A vonat lihegve vágott neki az útnak.

Előkerestem a szivartárcámát, hogy rágyujtsak. Észrevettem, hogy útitársam ebben a pillanatban érdeklődő pillantást vet rám és lopva nagy figyelemmel kíséri mozdulataimat.

Mikor a rágyujtás műveletén túlestem, elégedetten hátradőlve gyönyörködtem a füstfelhőkben. Az idegen úr a jegyzeteit forgatta, de nem olvasott, hanem alattomban engem tartott szemmel. Olyan feszült figyelemmel kísérte minden mozdulatomat, olyan merően nézett szivarom füstjére, mintha véletlenül valami egészen rendkívüli eseménynek volna szemtanuja.

Hirtelen egy gondolatom támadt.

— Parancsol talán? — tartottam eléje a szivartárcámát.

Beletekintett, pillantása végigseperte a szivarokat, de nem gyujtott rá.

— Köszönöm — háritotta el udvarias kézmozdulattal a kínálást.

Jóindulatú mosollyal nézett rám. Látszott rajta, hogy szeretne valamit mondani. Egy ideig küzdött magával, majd hirtelen elhatározással megszólalt:

— Óvatosságra intem uraságodat.

Meglepetve néztem rá. Mereven rámtekintve folytatta:

— Nagy szüksége van óvatosságra. Mert különben könnyen balul üthetnek ki vállalkozásai. Pedig megérdemelné a sikert, mert világos eszű, komoly, törekvő ember. Kissé optimista. De ha akadályokra talál, hamar elveszti önbizalmát.

Megdöbbenve néztem rá. Uram Istenem, miféle ember lehet ez? Talán csak nem? . . .

Még mindig mereven nézett rám, de arcán valami kis rejtelmes mosoly bujkált.

— Uraságod most azt hiszi, hogy talán valami örültsel akadt össze, — mondja még mindig rejtelmesen mosolyogva az útitárs.

Úgy látszik ez az ember gondolatolvasó. Még pedig nem minden tehetség nélkül, tekintve ezt a legutóbbi megállapítását.

Egy darabig várt, élvezte, hogy milyen értelmetlenül bámulok rá, majd tömören csak ennyit mondott :

— Nikotinológus vagyok.

Tekintetem aligha változott értelmesebbre ettől a bemutatkozás-félétől. Nem tudtam hamarjában, név-e ez vagy foglalkozás?

Hozzáfogott tehát a magyarázathoz :

— Bizonyára tetszik tudni, mi az a grafológus. Aki az írásból állapítja meg az emberek jellembeli tulajdonságait. Hát én ennél tökéletesebb módszert választottam. Az emberi lélek legjobban a dohányzásban nyilvánul meg.

— Ahá, most már kezdem érteni, — mondtam fellelegezve.

— Igen, én megfigyeltem önt ez előbb, hogyan gyujtott rá, hogyan szívta a szivarját. Ebből állapítottam meg a karakterét.

— Nagyon érdekes — feleltem. — Csak azt nem tudom . . .

— Persze, hogy nem tudja, vágott közbe türelmetlenül. A nikotinológia egészen új tudomány. Én alapítottam meg. Egyelőre csak én magam üzöm. A rendszer még nincsen egészen kidolgozva. Addig nem publikálom.

— Dehát mégis, hogyan lehetséges . . .

— Uraságod értelmes embernek látszik — mondotta jóakarattal. — Megkísérlem tehát megmagyarázni a dolgot.

Hátradőlt és fölényes, professzori hangon magyarázni kezdett :

— Az előbb a következőket figyeltem meg. Midőn kivette a szivar-tárcáját, egy kis szemlét tartott a szivarok felett. Nem úgy találokra, vaktában húzott ki egy szivart. Tehát tervszerűen cselekvő, gondolkodó ember. De nem sokáig keresgélt, hanem határozott mozdulattal, gyorsan választott. Világos eszű, biztos ítéletű. A szivar végét gondosan vágta le, kifujta a port belőle. Lelkiismeretes, pontos ember.

— Mindenesetre van valami a dologban, akartam megállítani, de . . .

— Kérem — emelte fel tiltakozólag a kezét. — Tessék türelemmel lenni. Mikor rá akart gyujtani, az első gyujtó nehezen gyulladt meg. Ha az égő végével lefelé tartotta volna, meggyulladt volna. Ön azonban ezt nem tette, hanem egyszerűen eldobta, másik gyujtót vett elő, úgy látszik könnyen csügged, hamar elveszti a türelmét és bizalmát.

— Nohát ez igazán nagyszerű, lelkendeztem.

— Ugyan kérem, ez semmi, — mondta elnéző mosollyal. — Ez csak pillanatfelvétel önről. Ha pontos képet akarnék, akkor hosszabb ideig kellene tanulmányoznom. Tudnom kellene, mennyit dohányzik, csak szivart szív-e vagy cigarettát is? Milyen fajtaakat kedvel leginkább? Vál-

togatja-e a különböző fajtákat vagy állandóan kitart egy mellett? A nap melyik szakában dohányzik? Munkaközben, séta alkalmával vagy csak étkezés után? Tanulmányoznom kellene, hogyan tartja a szivart, hogyan fújja ki a füstöt? Az előbb csak gyorsfényképet készítettem önről, mint valami vásári fotográfus. Hogy művészi portrét alkothassak, ahhoz alaposabb munkára volna szükség. Többször kellene ülnie nekem . . .

— Hát ez nagyon érdekes, de talán azért a jellemre mégsem lehet...

— Bocsánat, így beszélnek a laikusok. Mi szakemberek, . . . azaz, hogy egyelőre még csak magam vagyok . . . szóval kérem, ne gondolja, hogy ezek csak olyan esetleges, jelentéktelen dolgok. Az ember egész egyénisége megmutatkozik a dohányzásban. Nyitott könyv lesz előttem, uram, abban a pillanatban, amint rágyújt. Higyje el, egészen más a cigarettás ember, mint a szivaros vagy a pipás. Más, akinek megvan a határozott szivarfajtája, a pontos rágyújtási ideje és megint más, aki össze-vissza füstöl, szívja, ami épen a szájába kerül.

— Ebben mindenesetre van valami, — mondtam — de azért talán mégsem lehet messzemenő következtetéseket . . .

— Kérem, ezek még csak a durvább adatok — folytatta fölényesen az előadást. — Ezekből legfeljebb a konturokat lehet megrajzolni. A finomabb vonásokat máshonnan kell venni. Szolgálhatok esetleg néhány példával.

Keresgélni kezdett a jegyzeteiben. Ide-oda lapozott.

— Hát . . . kérem, például itt van egy. Hivatalnok-ember, olcsó szivarokat szív. De a fiókjában őrizget néhány gyűrűs szivart. Úgy kapta őket ajándékba. Végre egy nagy ünnepen rászánja magát és rágyújt az egyikre. Micsoda áhítattal tartja kezében! Nézegeti, forgatja. Úgy nézi a füstjét, mintha valami égő áldozatnak a füstje volna. Nem a szivart viszi a szájához, hanem a nyakát nyújtja a szivar után. Pedig a szivar nem ér semmit. A sok állásban kiszáradt, elvesztette minden zamatját, összetöredezett. Nincsen semmi íze, illetőleg valami keserű fűíze van. Nem szelel. Szóval nem ér annyit se, mint a rendes hétköznapi, olcsó szivarja. De azért áhítattal szívja, kínlódik vele, beragasztja cigarettapapírral a sebeit, ápolja, mint valami drága beteget.

— Látja uram, az ilyen ember született alattvaló. Tekintélytisztelő. Megbecsüli a rangot. Az embereket a hivatalos ranglétra szerint értékeli. Soha el nem tudná hinni, hogy egy fogalmazó különb ember lehet egy miniszteri osztálytanácsosnál.

Elégedetten nézett maga elé, mint valami híres orvosprofesszor, ha sikerült megállapítania a helyes diagnózist.

Tovább lapozgatott a jegyzetekben.

— Itt van kérem a másik eset. Az illető miniszter. Egyszer kihallgatáson voltam nála. Egy szegény embernek a kinevezését kértem, valami kis nyomorúságos állásra. Nem lett belőle semmi. De azért nem jártam hiába nála. Megfigyelhettem, hogyan dohányzik. Folyton cigarettázik, egyiket a másik után. Előtte állanak a cigarettás dobozok.

Mindegyikben más fajta. Rágyujt egyre, néhányat szippant, majd szó-
rakoztottan összemorzsolja a hamutartóban. Vesz egyet a másik doboz-
ból . . .

Utitársam elgondolkozva meredt maga elé, majd hirtelen felkapta
a fejét :

— Uram ez az ember két év óta miniszter és már a harmadik állam-
titkára van. A másik kettőt félredobta.

Észrevettem, hogy ujjaim között elaludt a szivarom. Nem gyuj-
tottam rá, szép óvatosan a hamutartóba csúsztattam.

Rámnézett, kissé gúnyosan elmosolyodott.

— Higyje el, az embereknek a lelkébe lehet látni, mikor dohányoz-
nak. Nem is sejtik, hogy mennyire levetkőztetik a lelküket mások előtt.
Látja, most már a nők is dohányoznak úton-útfélen. Csodálatosan egy-
beesik ez a szokás a meztelenség divatjával. Nyilvánosan mutogatják
testüket-lelküket. Miket lát az ember, uram, miket ! Már nem a testükre
értem, hanem a lelkükre. Ha az én nikotinológiai munkám megjelenik,
ha közismert tudományszak lesz belőle, attól tartok, hogy a férfiak nem
mernek házasodni.

Mélabúsan, aggódó arccal nézett maga elé.

— Uraságod nem dohányos? — vetettem fel a kérdést.

— Nem — sóhajtott fájdalmasan. — Nem dohányzom már néhány
éve. Pedig szenvedélyes dohányos voltam. Hiszen nincs is nemesebb,
tökéletesebb élvezet a dohányzásnál ! De azután jött ez a nikotinológia.
Mikor tanulmányozásaim közben láttam, mennyire megmutatkozik az
ember jellemének minden vonása a dohányzásban, megdöbbsentem.
Hátha mások meg az én lelkembe látnak, mikor előttük szivarozom.
Kezdtém szégyenlenni magamat. Nem mertem mások előtt rágyujtani.

Bánatosan, elgondolkodva nézett maga elé.

— Egy darabig még odahaza dohányoztam. De ha valaki benyi-
tott, ijedten tettem le a szivart, mint a diákgyerek, akit rajtakapnak a
tilos élvezeten.

Vigasztalólag szóltam közbe :

— De hiszen mások nem értenek ehhez a tudományhoz. Azért kár
volt mindjárt lemondani az élvezetről.

Még bánatosabbra változott az arca.

— Hiszen ez lett volna a kisebbik baj. De amint tovább folytattam
tanulmányaimat, már nemcsak másokat figyeltem meg, hanem maga-
mat is. Nem bámultam már gondtalanul a gomolygó füstfelhőkbe, hanem
akaratlanul is úgy leselkedtem magamra, mint valami titkosrendőr.
Néha keserűvé változott számban a szivar íze. Valami hibán, fogyat-
kozáson kaptam rajta magamat.

Közel hajolt hozzám, hangja suttogóvá vált :

— Uram, nem vagyok én rossz ember. Egészen addig meg voltam
magammal elégedve. De azután minduntalan újabb gyarlóságokat
fedeztem fel magamban. Mennyi rossz hajlam rejtőzik az ember lelké-

ben ! Kezdttem meghasonlani saját magammal. Féltem a szivartól. Úgy voltam vele, mint az egykor szép asszony a tükörrel, amely kíméletlen őszinteséggel mutatja meg neki a ráncokat. Nem akartam többé tükörbe nézni.

Elhallgatott és kifelé bámult az ablakon. Egy ideig némán ültem vele szemben, majd szép csendesen felemelkedtem, átmentem a szomszéd kocsiba, hogy elszívjak egy szivart.

Vitnyédy Pál.

ŐSZI SÉTA DEBRECENBEN.

Fent a fáknak pírja játszott,
de ez a pír hervadás volt,
mint a földről távozóinak
arcán rózsák rajzolódnak.
Mentem az utcák sorában
és egy kert előtt megálltam :
egy lakó se vágyik innét,
itt a bölcs lerakja könyvét,
itt a gyors kalmár lefekszik
s hallgat hajnaltól napestig.

Sűrű dróttal elkerítve
várt ezer hős kiterítve !
Pintér Gergely gyalogosra
ráborúlt egy szürke kocka,
egy tenyérnyi kockalapra
volt kivésve ifjú napja.
Kő marasztalt puszta számot,
mint az óra, mely megállott.

Mennyi lélek villanása,
mennyi szív van itt eldsva !
Fent komor fatörzsek ütve,

mint a tűzvész csendes üszke.
Túl a Templom nagyharangja
zengi ércdalát a Napba :
bár a hang a régi bátor,
kődbe vész a Prédikátor.

Debrecen, hej büszke civis,
újrakélsz-e, mint a fönix?
Vagy kilobban lelked álma,
déli pusztlák délibábja?
Hosszú út a Hatvan-utca,
de nem olyan hosszú utca,
hogy ki ne jutnál belőle,
ki az árnyas temetőbe !

Hogyha vonz még nóta, nárcisz,
itt leled Vitéz Mihályt is,
ki beteg volt, melle horpadt,
s nézte a fennlengő Holdat . . .
Egy piramis-érc alatt
itt leled szegényt hanyatt :
vén bohó volt s fiatal
s elrepült bor, Lilla, dal !

Gulyás Pál.

A KÉT ASSZONY.

VALAMIKOR igen jó barátok voltunk, de azután évekig nem láttuk egymást. Véletlenül talákoztunk egyszer megint este felé, az utcán, alig ismertem rá. Nagyon megváltozott az utóbbi időben, megemberesedett, megvállasodott, olyan nyugodt, gondozott, jó polgári megjelenés volt, hogy alaposan eltért régi külsejétől. Az arca is megtelt, eltűnt belőle az a határozatlan, tétova vonás, amelyre pedig nagyon jól emlékeztem a régi időkből, csak sötét szemeiben maradt meg a régi álmodozó, töprengő kifejezés. Nagyon megörült nekem. A két kezébe fogta és percekig szorongatta a kezemet, elmondta, hogy mennyit gondolt rám, minden nap szeretett volna látni, vétek, hogy így elszakadtunk egymástól, ezentúl másképp lesz megint. Ezután karonfogott, magával vitt és tovább beszélt. Percek alatt megtudtam, hogy már két éve nő, a felesége a legcsodálatosabb, a legédesebb asszony a világon és ő elmondhatatlanul boldog, soha sem hitte volna, hogy ilyen csodálatos, zavartalan boldogságban élhetnek emberek. Sötét szeme mind lelkesebben tüzelt, mind szorosabban kapaszkodott a karomba.

— Barátom, el kell jönnöd hozzánk, meg kell ismerned Olgát, nem, ne is ellenkezz, úgy sem engedlek el. Most mindjárt velem jössz, kapsz vacsorát is, ne félj, jobb lesz, mint amit a vendéglőben adnak. Eh, ne törődj a formaságokkal, nyugodt lehetsz, hogy Olga is örülni fog, jól fogjuk érezni magunkat. Nagyon kedves estéd lesz neked is.

Olyan állhatatosan erőszakoskodott, annyi buzgalom és öröm érzett a hangjában, hogy valakinek eldicsekedhet az asszonyával, az otthonával, a boldogságával, hogy engednem kellett. Egyenesen odamentünk hozzájuk.

Az előszobaajtót a zsebéből előszedett kulccsal nyitotta ki. Amint beléptünk, már felpattant a belső szobába vezető ajtó és egy szőke kis asszonyka rontott ki elénk. Valami csipkés, fodros, könnyű háziruha volt rajta, mint a forgószél, úgy viharzott végig az előszobán és pillanatok alatt már az ura nyakában volt. Egy kicsit zavartan húzódtam hátra tőlük. Az asszonyka meglátott, nyomban elengedte az urát, előbb elpirult, azután kacagott és a kezét felém nyujtva lépett oda hozzám.

— Maga biztosan Kerekes Feri, igaz? Akkor mi már régi ismerősök vagyunk, nagyon sokat hallottam magáról. Isten hozta.

A legbájosabb kis teremtés volt, akit valaha láttam. Kicsi volt és formás, csupa gömbölyűség, csupa lágy hajlás. Kék szeme volt, szőke haja apró fürtökben hullott a homlokára, olyan bizalmasan, olyan derül-

ten tudott rám nézni már ebben az első pillanatban, hogy valami jóleső meleget éreztem a szívem körül.

Benn, a szobában még valaki üldögélt, egy leány. Karcsú, magas, sovány teremtés volt, Olga odavezetett hozzá és azt mondta :

— Bemutatom magát az én szép unokanővéremnek, Máriának.

Szinte meglepetten figyeltem föl arra a szóra, hogy szép unokanővérem. Bírálgatva végignézttem rajta. Kétségkívül szép alakja volt, sötét, majdnem fekete haja és nem épen kifejezésteljes, de szabályos vonású arca. Magamban el kellett ismernem : csakugyan szép leány. Ezután leültünk és beszélgetni kezdtünk.

A társalgás váratlanul nehézkesen indult. Főképen csak a fekete leány beszélt, egész magasságában kiegyenesedve ült a széken, öntudatos, nyugodt tekintettel nézett ránk, szinte ellenőrizve, hogy zavartalanul tudjuk-e követni a beszédét, nem kell-e valami közérthetőbb, népszerűbb hangot használnia, egy-egy komplikáltabb kifejezést kimért, rövid gesztusokkal próbált közelebb hozni hozzánk. Beszélt az egyetemről, ahol már nem is tudom hányadik félévet hallgatta valamelyik fakultáson, bizonyos Pozsonyi nevezetű tanársegédről, aki megkérte a kezét, de nem megy hozzá és egy kísérlet-sorozatról, amellyel nyilvánvalóan nem értett egyet, azután még egyéb dolgokról is, amelyekre már másnap sem tudtam visszaemlékezni.

Olga figyelmesen hallgatta, időnként nagy meggyőződéssel helyeselt neki. Mi is éreztük, hogy a társaság központja a fekete leány és komoly megtiszteltetés a számunkra, hogy ilyen barátságosan elbeszélget velünk. Igaz, egy kicsit szertartásos volt és felsőbbbűség, de azért nem épen büszke, egyetlen rendreutasító, vagy elítélő szava sem volt a számunkra semmiért és mi kétségkívül hálásak lehettünk neki. Olgára is csak egy komoly, de nem fölháborodott pillantást vetett, amikor megfogta az ura kezét, a ruhájára vonatkozólag is csak annyit mondott, hogy ő, Mária semmi esetre sem venne fel ilyen ízléstelenül közönséges holmit, amelyről már messziről érzik a nagy olcsóság, még otthonra sem és a kicsi asszony büntudatosan lehorgasztotta a fejét.

A szép Mária nem sokára elment, ismételt kérések után sem volt hajlandó ott maradni vacsorára és egyszerre csak azt éreztük, hogy valahogyan könnyebben lélelzünk, elhárult felőlünk valami leverő nehézség, amelyet eddig csak szinte öntudatlanul éreztünk. Olga nyomban az ura kezébe tette a kezét és minden szégyenkezés nélkül szorongatta, egyszer még meg is ölelte és a vállára hajtotta a fejét. Lassacskán érezni kezdtem, hogy milyen zavartalan, jóleső összhangban van körülöttünk minden a kicsi háziasszonnyal. A szoba zsúfolva volt csecsebecsékkal, kézimunkákkal, fodros, fehér függönyökkel és kis terítőekkel, ezer aprósággal, amelyek közül egyik sem lehetett valami értékes holmi, de mindegyiken megéreztem, hogy az asszony mennyi kedvvel készítette és rakosgatta ki őket, hogy minden darab külön öröm volt és külön esemény két meleg szívű ember számára. Meglehetősen zajos társaság vol-

tunk így hármásban, Olga a leghaszontalanabb semmiségeken is úgy tudott kacagni, hogy nekünk is nevetni kellett. Az én szavamba örökösen belevágott és valami egészen távoleső, új dologról kezdett beszélni, azután hirtelen megzavarodva elhallgatott, vagy nevetett. A férfi aggódó pillantásokat vetett rám, figyelte, hogy eléggé meg tudom-e érteni és méltányolom-e mindezt, minduntalan megkérdezte: hát nem elragadó? Tündér, úgy-e. Az urát úgy hallgatta a kicsi asszony, tágra nyílt szemekkel, elragadtatott mosollyal, mintha örökké csak válogatott bölcseségeket várna tőle és nem akarná elveszíteni egyetlen szavát sem és minden pillanatban éreznem kellett, hogy a férfi felvirul, étellel és kedvvel telik meg ebben a körülrajongásban.

A vacsorához felterített asztal nagyon szép volt, telerakva csinos porcellánokkal, csipkés terítőkkal és sokféle, csillogó pohárral. A vacsora is jó volt. Barátom nagy lelkesedéssel evett, minden második falat után ellágyult tekintetet vetett az asszonyra és azt mondta: Hát nem nagy-szerű? A kicsi asszony kacagott, lenyelt egy falat húst, azután lerakta a tányérja mellé a kést, meg a villát. Nem, nem tud enni, nincs semmi étvágya. Ó, nincs semmi baja, de azért nem is érzi egészen jól magát, egy kicsit ég a szemé és délután nagyon furcsán szúrt a háta.

A férfi felugrott, olyan megdöbbenően és rémülten hajolt le az asszonyhoz, hogy önkénytelenül is elmosolyodtam. Nyomban orvosért akart szaladni, de az asszony kinevette. Ugyan, bolond, ülj le, egyél nyugodtan. Semmiség, reggelre majd elmúlik. A férfi egy darabig még a homlokát tápogatta, az ütőerét keresgélte és megesküdtött, hogy az asszony lázas, az pedig mindenképen biztos, hogy harminchét fokot felül van, azután, amikor látta, hogy én is mosolygok, dörögve leült és nyugtalan pillantásokkal figyelte a feleségét.

Meglehetősen korán eljöttem tőlük. Vacsora után talán egy félórát beszélgettünk még régi dolgokról, az asszonyka azonban most már határozottan bágyadtnak látszott, tehát fölálltam és elbúcsúztam. Nem is túlságosan marasztaltak, de szentül meg kellett ígérnem, hogy nagyon hamar, még a héten eljövök megint, ők minden este otthon vannak, nem is kell előre üzennem, hogy mikor jövök.

A következő napokban meglepően sokat gondoltam rájuk. Újból és újból eszembe jutott az örökké kacagó kicsi asszony és a sötét, töprengő tekintetű, eredetileg talán csöppet száraz kedélyű férfi, aki olyan meglepően át tudott melegedni az asszonya mellett. Jóleső érzés volt közöttük ülni, határozottan vágyódtam utánuk és a hét végén valamelyik napon estefelé megint odamentem. Jókedvűen indultam el, útközben azonban egészen váratlanul valami bizonytalan, szorongó érzés támadt fel bennem. Amikor a csengetésre Mária, a szép unokanővér nyitott ajtót, már határozottan valami rosszat sejtettem.

A szép Mária tájékozatlan, de ellenséges pillantással mért végig.

— Kezét csókolom, — mondtam hűvösen és erre kegyeskedett megismerni.

— Ó, maga az? — felelte és bebocsátott az előszobába, ott azonban megint mereven megállt az utamban. — Olgáékat keresi, úgy-e? — kérdezte és ez a fölösleges kérdés nagy ingerültséget keltett bennem. — Bizony, nem a legjobbkor — folytatta ő változatlanul nyugodt arccal. — Olga ugyanis beteg. Nagyon beteg.

Úgy megrémültem, olyan hirtelen elsápadtam, hogy nyomban valami csodálkozást is éreztem magamban, valahol belül. Ugyan, egy idegen asszonyért, akivel egyszer beszéltem életemben!

— Nagyon beteg? — kérdeztem tanácstalanul.

A szép Mária lemondóan legyintett és az ajtóra nézett, mintha azt várná, hogy tapintatosan, gyorsan távozzam. Ezzel újból fölingerelt és meglehetősen ellenséges modorban előbbre léptem.

— Ha megengedi, azért benézek egy percre — mondtam dühösen, amire ő vállat vont és egy csöppet, csak éppen annyira, amennyi föltétlenül kellett, félrehúzódott előlem az útból.

Odabent a kis szobában érezhető volt, hogy csakugyan komoly baj van. Négyen-öten üldögéltek a karosszékeken, meg a színes párnákkal telerakott kis pamlagon. Két öregasszony, az egyik sovány volt, ráncos és töpörödött, a másik erőteljes és kövér. Azután egy kopasz öreg úr, egy vastag aranyóraláncos, dagadt képű férfi, meg egy matrózház gyerek. Nagy, komor csöndben voltak, amikor közéjük léptem, afféle nehezen eszmélő, kifejezetten egyéb gondolatokkal elfoglalt pillantásokat vetettek rám. Tudomásul vették, hogy ki vagyok, azután tovább hallgattak. A vastag aranyláncos férfi a kezeit összefonta a hasán és a hüvelykujjaival malmozott, a kövér öreg asszony időnként sirós hangon azt mondta: Istenem, Istenem. A szép Mária valami olyasfélét mondott, hogy Isten útjai kifürkészhetetlenek, azután egy professzor-ról kezdett beszélni, akinek állítólag nagyon furcsa szokásai voltak, miután azonban senki sem figyelt rá, sértődött arccal hamarosan elhallgatott.

Egyszer kinyílt a szomszéd szoba ajtaja, barátom kijött közénk. Egy atlétatermetű, magas fiatalember vezette, vagy inkább vonszolta maga után karonfogva. Rám nézett, de nyilvánvalóan nem látott és a szívem keservesen összefacsarodott. Egyetlen emberi vonás sem volt az arcában, csupa mély ránc volt az egész arc, amelyek szürke és kék foltokat barázdáltak. Az ajka hideglelősen remegett, a homlokáról csöpögött a verejték. Az atlétatermetű fiatalember valamit beszélt neki, a többiek is körülfogták, szólongatták.

— Maradj itt, uralkodj magadon. Odabenn őt is csak izgatod.

— Igen — mondotta erre, de egészen biztosan nem tudta, hogy miről van szó. Azután halk nyögés hallatszott a másik szobából, a félig nyitott ajtón át, a férfi két kezével belekapott a hajába, félrelökte maga elől a fiatalembert és megint visszaroht.

Nagy csöndben üldögéltünk tovább, nem is tudom, meddig. A kövér öreg asszony később fölállt, azt mondta, hogy vacsorát kell

adnia a gyerekeknek és elment. Nem sokkal utána távozott a kis, kopasz emberke is, aki magával vitte a matrózruhás gyereket. Jó egy-néhányszor eszembe jutott, hogy nekem is mennem kéne, talán nem is helyes, hogy itt ülök a családtagok között, azután mégis ülve maradtam. Valamikor későn éjtszaka szörnyű hangra riadtunk fel. Rekedt, hörgő üvöltés volt, embertelen, félőrült ordítás, a halálrasebzett állat bőgése inkább. Sápadtan néztünk egymásra, aztán berohantunk a szomszéd szobába. A kicsi asszony mozdulatlanul, fehéren, lehúnyt szemekkel feküdt az ágyon, az ura tántorogva lépett egyet az ajtó felé, azután összecuklott és elhanyaglott, kinyujtott karjaimmal még éppen elkaphattam estében.

A következő hetekben nagyon sokat voltunk együtt. Naphosszat ott üldögélt a kis szalónban és senkit sem túrt meg maga mellett, de engem láthatóan szeretett. Sohasem próbáltam vigasztalni, egy szót sem szóltam hozzá, csak ültem mellette, csöndesen tépelődve s ez jól eshetett neki. «Szervusz» mondtam este nyolc, vagy kilenc óra tájban és ő szótlanul nyujtotta a kezét. «Szervusz», mondtam éjfélkor, vagy még később, egy óra tájban és közben tíz szót sem váltottunk egymással. «Édes boldogságom» suttogta néha és én komoran bólogattam hozzá. «Istenem, miért nem inkább én» panaszzkodott máskor és én elégedetlenül csóváltam a fejemet.

A kis szalónból alig mozdult ki, délben ott ebédelt, éjtszaka ott is aludt a pamlagon. Csak jóval később, hetek múlva történt meg, hogy felállt, karonfogott és körülvezetett a lakásban. Megálltunk a zongora előtt, amelyen felnyitva hevert egy Schubert-album és egymásba karolva hosszú negyedórakig bámultuk a poros kottát. A fodros fehér függönyök is porosan, gyűrötten függték az ablakok és az ajtók felett, a kézimunkák, a csecsebecsék rendetlenül, gondozatlanul heverték szanaszét. Bent a hálószobában félig nyitva állt egy fiók, benne néhány pár harisnya, az asztalon kis kosárban egy megkezdett kézimunka, néhány gombolyag színes fonál, meg egy zöld fátyol hevert. Az éjjeli szekrényen kis üveg-tálban két apró fésűt láttunk, egy gyöngysort, meg néhány gyűrűt. Apróra megnézegettünk mindent. Ő néha összerázkódott, vagy a két kezével belekapott a hajába és én csillapítólag a vállára tettem a kezem. Még késő éjtszaka sem akart elengedni, rémülten könyörgött :

— Ne menj el, édes barátom, ne hagyj itt egyedül. Olyan üresek itt ezek a szobák, az egész lakás, rettenetes.

Ilyenkor úgy sajnáltam, hogy a szemem égett a visszafojtott könnyektől. Világosan éreztem : Szegény, elveszett lélek. Soha többé nem lesz belőle egészséges, ép ember.

Talán a harmadik hónap végén történt, hogy egy este ott találtam nála a szép Máriát. Ellenségesen néztünk egymásra, ő határozottan sérődött volt valamiért, nem tudhattam, hogy miért, de nem is törődtem vele. Egy darabig ott ült mellettünk, mintha azt várná, hogy majd csak elmegyek, azután mégis ő szökött meg előbb. Rosszkedvű voltam és

elégedetlen, nagyon furcsán éreztem magam, amikor a barátom egyszerre csak megszólalt :

— Érdekes, hogy ez a Mária mennyire hasonlít ő hozzá. Nem vetted még észre?

Megdöbbenve, majdnem felháborodva bámultam reá. Nyilván megértette a tekintetemet, mert elpirult és zavartan motyogott valamit. No, nem éppen külsőleg, külsőleg csak egyes részletekben, például a szeme egészen olyan. Inkább az egész lényében van valami olyasforma, ami őbenne volt.

— Honnan veszed ezt? — kérdeztem ellenségesen és ő bizonytalanul legyintett. — Ó, azt úgy érezni, az ember rájön lassanként. Mária maga is mondta már nem egyszer.

A következő hetekben mind gyakrabban ott találtam nála a szép Máriát, aki mind sértődöttebb arcot vágott, ha jöttem és mind ellenségesebben nézett rám. Az egész nagyon kellemetlen volt, hamarosan el is maradtam tőlük. További három hónap múlva a barátom jött el hozzám. Egykori ápoltságának, gondozottságának a nyomai is alig látszottak rajta. A ruhája pecsétes volt, a nadrágja gyűrött, a kabátjáról hiányzott egy gomb, egy másik is csak egy szál cérnán lógott rajta. Zavartan mosolyogva, kényszeredetten hümmögve megkért, hogy legyek a tanuja az esküvőn. Ridegen, majdnem nyersen utasítottam el. Még a gyászév leteltét sem várta be és én valami keserves csalódást éreztem, azt a fájdalmat, hogy megint elvesztettem egy darabot az emberekhez, az életben való hitből.

Elmult két év is, mire megint találkoztam vele. A kávéházban láttam egyszer estefelé, egyedül üldögélt a Tátra-kávéház egyik kis ablakfülkéjében. Körülötte ujságok és képeslapok heverték, de nem olvasott, hanem az állát az öklére támasztva, kifelé bámult az utcára. Még mindig volt bennem valami tompa harag ellene, de olyan gyűröttnek, fáradtnak, megviseltnek látszott, olyan mélyen ült benne az arcában a régi tétovázó, nyugtalan kifejezés, hogy nagyon megsajnáltam és odamentem hozzá. Egyenesen megható volt, mennyire örült nekem, hálásan, boldogan szorongatta a kezemet. Nyomban a feleségéről kezdett beszélni.

— Barátom, nem is képezed, milyen boldog vagyok. A legnagyobb asszony a világon és csodálatos, hogy mennyire hasonlít őhozzá. A szeme, a mosolygása, a kedvessége mind olyan és még sok másban is egészen ő. Látod, milyen furcsa az élet. Igazán azt hittem, hogy mindent elvesztettem és most mégis úgyszólván visszakaptam őt.

Néhányszor találkoztunk ezután a kávéházban, egyszer sok könyörgéssel és rábeszéléssel arra is rávett, hogy vacsorázzam náluk. A régi lakásra alig lehetett ráismerni. A fehér függönyök és színes kézmunkák eltűntek, a régi kis szalónbútorok helyén nagy angol bőrkarosszékek álltak. Az előszobában, a sarokban egy seprű, meg egy padlókefe hevert, az ebédlőben a cukortartóban egy kölnivizes üveg

meg egy szájfestékdoboz állott. Az asztalon a terítő pecsétes volt, hármunk elé háromféle tányért raktak. A vacsora szertartásos és méltóság-teljes hangulatban folyt le. Az asszony tüntetően figyelmesen intézte a tálalást és a kínálgatást, ő is tartotta szóval a társaságot. Hosszasan fejtegette, hogy ő most már kész gyógyszerésznő és tulajdonképen nagy oktalanság, hogy nem használja fel a tudását, hanem otthon ül az ura mellett, mint akármelyik tudatlan polgárasszony és a barátom vára-kozóan nézett rám.

— Nagyszerű asszony, igaz?

Mária, elnézően mosolygott, imponáló szerénységgel elejtette ezt a témát és egy új fájdalomcsillapító szerről kezdett beszélni, amelytől nem sok eredményt várt és az ura elragadtatva hunyorított felém :

— Csodálatos, úgy-e?

Mosolygott és ez a mosoly valami halvány, mesterkélt visszfény volt a régi mosolyának. Egyszerre éreztem, hogy megértettem ezt az embert, hogy jobban megértem őt most, mint ezelőtt. A kicsi asszony túlságosan nagy ürt hagyott maga után és neki meg kellett kísérelnie, hogy ezt az ürt valahogyan kitöltse, ha élni akart. Éppen, mert olyan nagyon szerette, mert olyan nagyon érezte a hiányát, keresnie kellett valamit, hozzá hasonlót, valami kárpótlást.

Többé nem mentem el hozzájuk, de néha találkoztam barátommal a kávéházban. Sokszor egy kicsit terhes volt, hogy örökké az asszonyról beszélt, de ezt is elviseltem. Sohasem említette az asszony nevét, mindig úgy mondta : a feleségem, vagy néha csak úgy : Ő. Éppen olyan kedves volt, bájos és jószívű, mint a másik asszony és még más jó tulajdonságai is voltak. Művelt volt, szép volt és nagyszerűen öltözködött, az Operában, vagy egyik-másik étteremben mindig valóságos feltűnést keltett. Az új bundájában igazán hódító volt, pedig a bunda nem is volt drága, ő mindig nagyon olcsón tud vásárolni.

Nemsokára én is láttam az asszonyt valami budai cukrászdában egy magas, szőke, monoklis fiatalemberrel, a bunda csakugyan nagyon szép volt rajta. Azután megint láttam egyszer éjtszaka az Alagútban, karonfogva ment egy katonatiszttel és mind a ketten hangosan nevettek.

Barátom legközelebb megkért, hogy szerezzek neki kölcsönt az óbudai kis házára. Nagyon haragudtam rá, valami dühös vágyat éreztem, hogy felvilágosítsam, felnyissam a szemét. Dühös célzásokat tettem bizonyos asszonyokra, akiknek semmi sem fontos, csak a cifra rongy, akik nem törődnek az otthonukkal, tönkreteszik a férjüket és a barátom megdöbbenve, de teljesen értetlenül bámult rám. Végül is csak legyintett. Ó, barátom, az ilyen asszonyt nem lehet kartonban jártni. Az ilyen asszony elvárhatja, hogy emberségesen bánjanak vele, hogy megkapjon mindent, amire szüksége van.

Később valami homokvári földbirtokos-fiúval hallottam együtt emlegetni az asszonyt, akkor egy darabig mind mérgesebb és leplezetlenebb célzásokat tettem Homokvárra és az asszonyra, barátom azon-

ban mintha nem is hallotta volna, rám sem ügyelt. Ez már mégis csak sok volt egy kicsit, dühösen rámordultam és otthagytam a faképnél, nem is mentem be többé a kávéházba.

Utoljára vagy két évvel ezután láttam, ugyanannál a kávéházi asztalnál. Az utcáról láttam meg az ablaküveg mögött, olyan sápadt volt, olyan erőtlennek, komornak és magába merültnak látszott, hogy egyszerre feltámadt bennem minden barátság és szeretet, szinte rémülten siettem be hozzá. Az állát az öklére támasztva, elgondolkodva bámult kifelé az utcára, a vállára kellett tennem a kezemet, hogy felrezenjen és észrevegyen.

Végtelenül érzékenyült, hálás pillantással nézett föl rám. Leültetett maga mellé, nyomban előszedett a zsebéből egy levelet, megmutatta messziről, azután remegő ujjakkal megint belegyűrte a kabátja zsebébe.

— Hogy ír, barátom, ha tudnád, milyen kedvesen! Elragadóan tud írni — mondta és lelkesedve bólogatott hozzá.

— Honnan ír? — kérdeztem tájékozatlanul és ő nagyon meglepődött a kérdésemre.

— Homokvárról, természetesen Homokvárról. Már körülbelül egy esztendeje ott van gyógyszerháza. Igazán nem tudtál róla?

Néhány kérdéssel kivallattam. Eladta az óbudai házat és megvette az asszonynak a homokvári patikát. Azóta nagyon kevés pénz kell neki, alig néhány száz pengő havonta, de bizonyos, hogy idővel jobban fog menni az üzlet és akkor az asszony majd visszafizet mindent, visszavásárolja a házat is. Nem szóltam semmit, de nagyon furcsa arcot vághattam, mert a barátom megriadt, zavarba is jött. Egy darabig tanácstalanul bámult maga elé, azután hirtelen közelebb hajolt hozzám.

— Tudod, barátom, vannak, akik mindenféle rosszat beszélnek róla, hiszen az emberek olyan irigyek és rosszakarók, az ilyesmi nem is számít. Nagyon örülök, hogy te legalább ismered őt, te tudod, hogy milyen csodálatos teremtés. Veled nyugodtan beszélhetek róla.

Dörmögtem valamit, amitől aligha lett sokkal okosabb. Hallgatunk, ő mindig nyugtalanabbnak látszott. Végre nehézkesen megmozdult, mind a két karjával rákönyökölt az asztalra.

— Nagyon boldog vagyok, barátom — kezdte megint akadozva. — Persze, mások ezt nem egykönnyen érthetik meg, mások csak azt látják, hogy ő ott van, én meg itt, de hát mit tudják azt mások és mit törődöm én velük. Micsoda asszony, barátom, mennyire szeretjük egymást. Persze, persze, neki is fáj, hogy ilyen keveset lehetünk együtt, de hát csak nem hagyhatja felhasználatlanul, parlagon heverni mindazt, amit tud, amit tanult. Ő dolgozni akar, segíteni akar nekem. Én mindent tudok, elmond ő nekem mindent, ami történik vele, hiába beszélnek az irigyek. Ő . . . , ő . . . igazán szeret engem.

Egy darabig rám bámult, zavaros, riadt tekintettel, azután, hogy

nem feleltem semmit, az öklével hirtelen odavágott az asztalra és felordított.

— Szeret, érted?! Nem igaz, hogy nem törődik velem, ne merjetelek ilyet mondani! És ha mégis azt hinnéd, ha te is azt hinnéd: . . .

Sietve megnyugtattam, hogy nem hiszek semmi rosszat és nagyon kiváló asszonynak tartom a feleségét. Hátradőlt a székben, megkönnyebbülten nagyot lélezett, az ujjáival végigsimított a homlokán. Megköszönte, hogy így megnyugtattam, hirtelen arról kezdett beszélni, hogy az asszony mennyire hasonlít Ő hozzá, a hangja, a mozgása, egészen olyan, mint az Övé volt, azután elhallgatott és többé nem lehetett a szavát venni.

Egy cseppet sem lepett meg, mikor három, vagy négy nap múlva az öngyilkosságáról hallottam. Kirakta maga elé az asztalra mind a két asszonyának az arcképét és szíven lőtte magát. Csak egy búcsúlevelet hagyott hátra, a feleségének címezve. A levél így kezdődött:

— Édes imádott asszonyom, tē bocsáss meg nekem, hogy ilyen rút hálátlansággal fizetek a te gyönyörű, nagy szerelmedért . . .

Thury Lajos.

BAL UTÁN.

*Nem volt szava sem, egy sem;
nem ment ez ma sehogysem.*

*Az ember szanaszéjjel
indul a havas éjjel.*

*Végre, nagy ügyel-bajjal,
hazaveri a hajnal.*

*Míg gyors álomba ájul
s feledkezik bajáru:*

*Rásüt a reggeli óra
az egyedülvalóra . . .*

Szegedi István.

AZ IDEGEN VÁROS.

Regény.

Joó ÁRON a gyéresi állomáson ott állott az alkonyatban s a hegyeket nézte, ahogy elnyúlnak a kékes árnyékban. Most azt szerette volna, hogy tavasz legyen, vagy legalább nyár. De ősz volt. Annak is az utolja s inkább már télelő. Megfordult mégegyszer s elnézett a hegyek felé — jó kis hegyek, derék hegyek, szerette őket — középuitt, mint egy valóságos irdatlan nagy kapu, világított a hasadék.

Hetek óta szakadatlanul búcsúzott Joó Áron s most olyan hirtelen esett rá az egyedüllét, hogy a szívét hasogatta. Nem volt szentimentális lélek s ezt vallotta is büszkén és olykor hangosan. De ahogy így egyedül állt a gyéresi állomáson, szemben a tordai hegyekkel és szél reszketett végig az aranyosi mezőn, a levegő terhes volt az eljövendő hó szagától és fent csendes méltósággal vajudtak a fellegek, itt szemben a hegyekkel, elakadt a Joó Áron fölénye s ahogy állott ott, szinte hangosan megmondta : én ezeket a hegyeket talán utoljára látom . . . igen . . . úgy lehet utoljára . . . lenyelte, ami a torkán volt. Sírás volt. Nagy gyermeki bőgés. Megfordult, keményen, nehezen . . . a hegyek nem engedték . . . harminc év mulva . . . s köznapi, egyszerű dolgok lődörögtek az agyában szanaszét . . . harminc év mulva . . . kik ülnek Kolozsváron a Pipában ebédkor . . . az ajtó felől a második asztalnál . . . kik ülnek . . . Tokodi bácsi nem fog élni . . . az lehetetlen . . . épen kilencvennégy éves lenne harminc év mulva . . . Vasárnap a cukrászda előtt kik fognak végigsétálni . . . a Gosztonyi- fiúk . . . Paál Anikó . . . az Antalfylányok . . . — elindult. Hogy bemegy a váróterembe. A kilincsen tétován megállott a keze . . . s az anyja . . . az anyja harminc év mulva . . . nem... már nem . . . nem fog . . . s visszafordult. Gyors, rövid léptekkel sétálni kezdett a perronon.

Még egy jó óra, míg elindul a tordai vicinális. Sétált le-fel. Ki a raktárákig és vissza.

Ez az utolsó pár hét, igazán úgy eltelt, mintha nem is lett volna. Ma itt vacsorázott, holnap ott. Gedeon Gáborék is elbúcsúztatták, Antalfyék is, Paáléknál meg egész kis házibál volt. Az öreg Paál Józsi bácsi harsogva helyeselt az utazáshoz.

— Jól van, öcsém, hát eredj. Hadd menjen a fiú. Elvégre örökké Kolozsváron nem lebzselhet. A Biztosítónál valami nagy jövője úgy sincsen. Megmondom, fiam, buta vagy te ahhoz. Papnak való vagy, meg tanárnak. De itt? Hol? Menjen valami kis faluba, aztán temettesse

el magát örökre? Bolond vagy te, Ákos — az öccsét torkolta le, Paál Ákost. — Hát azt hiszed, én már egészen megvedtettem? Fenéket. Hajj ide: van, aki menjen, van, aki maradjon. Áron menjen. Itt úgy se használ semmit. Hogy miért? Mert bolondos. Nana, nem úgy értem, na. Hanem tudod, ha az apjára ütne, hát azt mondanám: üljön itt. Menjen teológiára. Feküdjön be valahová Csíkba, vagy Gyergyóba, húzza a fülére a havasokat, tartsa a lelket az emberekben. De Áron nem arra való. Muzsikus ember, levegő kell neki, több levegő, szabadság, lehetőség, mifene, menjen. Talán lesz belőle valami. Ha nem, nem. Jó tanárember mindig lehet. De nem itt.

Paál Ákos bíró volt azelőtt, kevészavú, koppanó hangú ember, valami száraz humorral, ő hozta be Áront a Biztosítóhoz, legyintett.

— Vérmes ember vagy, Józsi. Egyszer megcsap a guta.

— Csap ám téged. Messzebb is kell nézni, nemcsak a mai napot.

— Épen, hogy messzebb nézek.

— Az a. S mit látsz?

— Mit? Hogy a fiatalság elmegy. Elszökődösik. Nincs benne kitartás.

— Ne haragíts, Ákos, Istenemre, ne haragíts. Hát mért maradjon itt? Használ itt valamit? Megkeseredik itt, érted-e, megsavanyodik, bezápu. Ha tényleg van benne valamelyes tehetség, ha tényleg csinálna valamit, itt belerothad. Most menjen el katonának? Ott üljön, ki tudja meddig? Aztán kezdjen nézni az élete után?

— Nem igen hálnak abba bele.

— Mibe?

— A katonaságba.

— De ember — s az asztalt verte már Paál Józsi bácsi — hát nem kár az időért, ha úgyse akar itt maradni?

Áron nem hallgatta őket. Tudta ő ezeket a dolgokat. Elmondták már neki külön-külön is mind a ketten. Egyébként sem volt már megállás. Ő megy. Mindent elsőprő, nagy hatalmas erőket érzett magában s a szíve tele volt melódiával. Azt ő mind kiírja! Ő hiszen nem is lehet azt mind kiírni, kevés ahhoz egy emberélet.

Anikó teát hordott be s aprósüteményt. Éjfélre járt.

— Áron, a nagymama búcsúzni akar.

Áron felriadt és odalépett a nagymamához.

— Háááát . . . kezét csókolom, néni.

Lujza néni megsimogatta az arcát.

— Most már nem látunk többet, Áron?

Többet . . . milyen furcsa szó . . . Mért mondja a nagymama, hogy többet?

— Nem, Lujza néni . . . Szombaton délután kimegyek Tordára az anyámékhoz búcsúzni, aztán utazom.

A nagymama most már a fejére tette a kezét.

— Isten áldjon meg, fiacskám, Isten áldjon meg. Sok, sok szeren-

csét kívánok és boldogságot ... és ... hogy minél hamarább visszajöhess.

Áron kezét csókolta. A nagymama kiment. Az előszobából nyílt egy csöpp kis szoba, az volt a nagymama birodalma. Anikó vele ment s az ajtóból, mintha intett volna Áronnak. Úgy látta. Mintha odamosolygott volna, valahogy olyanformán, hogy akar valamit. Nem értette Áron, de jól esett.

Hirtelen nőtt, pagyszemű lány volt Paál Anikó s pajtáskodtak. Eddig. Csak úgy pajtáskodtak. Szinte csak most érezte először Joó Áron, ezen az estén, hogy ejnye de szép ez a lány, de kedves, de jó! Még vacsora előtt, hogy kicsit magukra maradtak az udvari ablaknál, ahol a nagymama karosszéke áll, egyszerre elakadt bennük a szó. A fiú csak nézett nyíltan, nagy becsülettel: hogy hát igen, nekem most nincs mondanivalóm. De a lányféle másfajta. Odababrált a csipkefüggönyhöz egy csepp sóhajjal.

— Háát ... maga most elmegy, ... Áron.

— Én el — s a fiú keze is rátévedt az öreg csipkefüggönyre.

— Aztán ...

Várt a fiú, hallgatott, sodorgatták a vén csipkét, tépdesték.

— Aztán ?

— Hát semmi ...

— De akart valamit mondani ...

— Nem akartam én.

— Hát akkor mért mondta: aztán ...

— Csak.

Sodorgatták a csipkét. Sokat kibír egy ilyen öreg portéka, talán a néni meg Józsi bácsi is így sodorgatták egyszer, de akkor más világ volt. Hej, sok nagy lakzi kezdődött ilyen sodorgatással.

Nem történt semmi. Még csak össze se ért a kezük. A csipkén karcsú virágok szökkentek a magasba, fürtös angyalfejek között s a lány ujjai egy pufók angyal-lábacsán mozogtak felfelé. A fiú a fejét simogatta, a tömzsi orrát s onnan az állára siklott. Nem találkoztak.

Közben bejött a nagymama.

— Na gyerekek, mindjárt vacsorázunk. Öreg csipke az, fiam. Tudod-e, hány éves? Kerek hatvan esztendő ez a csipke, fiam, úgy nézd meg. De még színházban is szerepelt ez a csipke. Az Othellóban. Az E. Kovács Gyula, meg a Beér Margit jutalomjátéka volt. Akkor kérték ezt kölcsön, de a régi színházban még a Farkas-utcában ott szerepelt. Az utolsó felvonásban a mennyezetes ágyra aggatták ezt, hogy még szebb legyen. Hanem aztán be is tettek az ujságba, a Magyar Polgár címűbe a Kápap Miklós ujságjába. Korbuly Bogdán tette be ... az volt akkor az intendáns ... el van téve az ujság. Hozd csak el, Anikó, tudod te hol van. A fehérneműs szekrényben felül a második polcon a holmi alatt ... jobbra ...

Elszaladt Anikó az ujságért s azzal vége. Ennyi történt. Hogy a

kezük szinte összeért az öreg függönyön. Csak egy csepp hiányzott, de épen egy pirinkó... Ha a lány kicsit feljebb csúszik az angyalka combján... a fiú meg lejjebb a gödrös kis állán... talán találkoztak volna, valahol a szíve táján. De hát nem.

A vacsora vidám volt. A Gosztonyi-fiúk ugratták Anikót valami román tiszttel, Mircea nevével.

Áronnak rosszul esett. Hiszen tudta eddig is a kapitányt, de most mégis rosszul esett. Nem nézett a lányra. Az meg kereste a két nagy barna szemével. Áron elnézett, le a tányérjára, meg a nénire, a nagymamára, az Antalfy-lányokra, szerte a falon a képekre, a lány meg vadászott rá állhatatosan s a végén, hogy elfogta a fiú tekintetét, ő kapta el a magáét. Most a fiú kereste, kergette, most már akarta, de nem sikerült.

Antalfy Dénes ráemelte a poharát.

— Egészségedre, öcsém, Isten éltesen. Aztán odafent Pesten, majd ha nagyon beleveszködsz a nőkbe, hát jusson eszedbe, hogy idehaza is akad bekötnivaló leányfej épen elég.

Félig komolyan, félig tréfásan mondta a háromlányos özvegyember, Antalfy Dénes. A lányok mintegy vezényszóra, úgy pirultak egyszerre mind.

Antalfy Dénes hátraereszkedett a széken.

— Hát — csillogott a szeme — ott aztán akad nő, öcsém, minden ujjadra száz. Nem sokat tanulsz te ottan, hajjaj!... De még a kottapapírgyárosok se gazdagodnak meg azon a muzsikán, amit te fogsz elkövetni.

Áron mosolygott. A két Gosztonyi-fiú — vele egyivásúak — szinte tátott szájjal hallgatták Antalfy Dénest. Vajjon mit mond még?

— Nem beszélek — mosolygott az öreg — pedig adhatnék egy-két tanácsot, ha magunk közt volnánk — s a nőkre intett.

A nagymama odafenyegedett.

— Ne rontsa Áronkát, hallja, ne rontsa el!

Áronnak jól esett, hogy így a közepén van a társaságnak s hogy vacsora után Antalfy Dénes karonfogta — mint egy nagyot «közénkvalót» — s vitte magával át a férfiak szobájába — kiváltképen jól érezte magát. Ahogy bent ült a férfiak között — a két Gosztonyi-fiú, Gerő Marci, meg a Fülöp gyerek is beszállingóztak rendre, s körülállták, ülték Antalfy Dénest, szinte ki is ment a fejéből Anikó.

Antalfy Dénes neki beszélt, Joó Áronnak, aki Pestre megy, a «fővárosba», a szabadság, a nagy lehetőségek, az álmok városába.

— Haj — s belelegyintett Antalfy Dénes a jócskán szállongó füstbe — Budapest... Pest... Öcsém, ha én mégegyszer végigmehetnék a körúton... este... mikor kigyúlnak a lámpák... ha mégegyszer megállhatnék a Lánc-hídon... körbe a paloták... az ívlámpák úgy fogják körbe, mint valami igazgyöngysor... a Margitszigetre, ha kimehetnék, Istenem, ha mégegyszer elnézhetném a bécsi hajót, ahogy végigszeli a vizet! Jaj, be elszakadtunk, be elszakadtunk!

A Gerő fiú közbeokvetetlenkedett:

— Mikor volt Dénes bátyám Pesten?

— Mikor? Hát megvan annak édes öccsém huszonöt esztendeje, harminc is, az . . . a jogon voltam akkor. Aztán voltam egyszer a háború alatt, egy hétig. De az nem volt az igazi Pest. Nem! — s a vállára csapott Áronnak. — Irigyellek, fiú! Irigyellek! Aztán, ha felmész, hallod-e, hát van ott Budán, a Naphegy-utca tetején egy kis korcsma, a Kerstli bácsi korcsmája, hát oda eregyj el, fiam, víg cimborákkal, derék fiúkkal, eredj el oda, aztán . . . igyál meg egy ital bort, vágd a falhoz a poharat, különben eh, ne vágd, csak idd meg csendesen s gondoldj rám, érted-e, gondoldj rám . . .

Fázott Joó Áron. Összehúzta magát s topogott le-fel, le fel . . .

Többet aztán nem jött össze a lánnyal. Játszottak társasjátékot, beszélgettek s jól telt az idő. Éjfél után két óra lehetett, mikor felcihelődtek. Míg a kabátokat, kalapokat, botokat halászgatták elő a zsúfolt előszobában. Anikó egy percre melléje került.

— Fogja! — S valami csomagot csúsztatott oda zizegő selyempapírban. — Fogja, már nem volt időm készre csinálni, ha már szombaton megy, de oda akarom adni, majd egyszer befejezem, igen — s ellibbent az oldaláról.

Nem bonthatta ki a csomagot. Az Antalffy-lányokat kísérte haza s ahogy ballagtak hátul a kicsi Lóri-val, látta, hogy a lánynak milyen finom, hamvas bőre van, milyen ruganyosan jár, milyen meleg és muzsikás a hangja, s csodálkozott, hogy mért épen Anikó? Mért épen Anikóval? Ezzel is korcsolyázott egypárszor a sétatéri tavon, a fenyves körül, meg Anikóval is, meg Bogdán Ilussal is, a kisebbik Karácsony lánnyal is, aki most férjhez ment. Azzal egyszer karonfogva ereszkedtek alá a Fellegvárról egy este. Egész délután hancúroztak, epret kerestek, virágot szedtek, uzsonnáztak és akkor hirtelen karonkapta a sötétben. A lány kacagva hagyta s ő is kacagott és összesímulva szaladtak le a kapuig. Ilusnak meg egyszer a füle mögé csókolt a Kálvária-dombon. S most Anikó. Szép szeme van, olyan csodálkozó nagy szeme van, hogy az ember elszomorodik, ha nagyon belenéz. Ez a kis Antalffy-lány, ez egészen másfajta. A kapuban hosszan búcsúzkodtak, lelkére kötötték, hogy írjon s a kislány keze, mintha sokáig ott maradt volna a kezében. De, mintha Pannié is. Meg mintha Zsuzskáé is! Eh, tudja az Isten.

Antalffy bácsi megölelte, megropogtatta a csontját s a szeme közé nézett.

— Hát Isten vezéreljen, fiam. Szervusz. Aztán eleresztette — tudod . . . amit mondtam.

A Gosztonyi-fiúk nevettek s Áron komolyan vállalta.

— Meglesz, Dénes bátyám.

A fiúk hazáig kísérték s nagy ölelésekkel búcsúzkodtak. Hogy elmentek s befordult a kapun, kivette a csomagot a zsebéből, zsebkendő volt benne. Kis azsurozott fehér selyemzsebkendő. Amint beért

a szobájába, megnézegette. A sarkában két kis füzér közé ceruzával volt beírva : Anikó. Hát ez nincsen még készen? Erre mondta persze, hogy majd egyszer befejezi ! Befejezi, vajjon?

A csöngettyűk ciripeltek a feje felett Joó Áronnak s besötétedett. Messze kint a mezőn pontok villantak fel itt-ott, furcsa kis fénypontok. Kékbe, vörösbe játszottak, bujócskáztak. Az Aranyos vize folydogált arra. S messzebbre a hegyek.

Maklári Bénéiekhez csak úgy futtában szaladt be egy szóra. Épen, hogy átvette a leveleket s megköszönte szépen. Ez jó érzés, biztonságos érzés mégis. Hiszen fel volt már pakkolva egy egész halom ajánlással ide-amoda, miniszteriális, meg városi urakhoz, mindenüvé, de Béni bácsi keze mégis csak biztosabb.

— Ide menj először ni — mondta Béni bácsi s felülre rakott egy levelet. — Domány Gézához. Úgy lehet, aztán a többire nem is lesz szükséged. Együtt csatangoltunk mi, hej, de szép időket . . .

A néni is felfigyelt.

Az öreg a levegőbe vágott az öklével.

— Hát az finom legény volt, hallod s az lesz az ma is. Á, mit tudod te. Hanem — s megcsillant a szeme huncutul Maklári Béni bácsinak — öcsém, ha úgy egyedül maradtok, tudod, hát csak mondd neki, hogy Szegedi Halász Csárda . . . érted-e? Semmi egyebet. Csak kacsints egyet, aztán mondd, hogy Szegedi Halász Csárda. Majd tudja ő a többit — s kacagott az öreg, szélesen, jókedvvel — nahát azt a fűzfánfüttyülőjét, az volt a parádé, hoha ! kutya egy parádé volt az . . . hát ne felejtse el, Áron : Szegedi Halász Csárda. A milleniumkor volt, kint a ligetben, majd elmondja az öreg.

A néni megcsóválgatta azt a szép fehér fejét.

— Jó madarak lehetnek maguk ott abba a milleniumba mind a ketten.

Valamit jelzett a harang. Élesen, tisztán belevágott a cirpelésbe vagy hármat.

Vonat jött. A bukaresti ment át Kolozsvár felé. Állott pár percet, néhány pohár víz, sör, pogácsa fogyott. Aztán lámpák lóbálóztak, gátá . . . kész — a mozdony felbőgött s elzakatolt.

Aztán a tordai elindult a vágányok között, hogy bejárjon a másodikra.

Most hát Pestre megy. Színről-színre meg fogja látni a Dunát, a Lánchidat, az Országházat, a Bazilikát, igen, ezek mind benne voltak az elemi iskolás könyvekben. Városliget a Vajda Hunyad várával, a m. kir. Operaház, a Nemzeti Múzeum, az előtérben Arany János szobrával . . . szeretett hazánk székesfővárosa Budapest, melynek lakossága meghaladja a kilencszázezretet. Fekszik a Duna mindkét partján, a jobboldali rész hegyes, míg ellenben a balparti rész sík alföld . . .

A Joók nem igen jutottak túl a Királyhágón. Ha el mentek is, neki-neki rugaszkodtak, visszajöttek hamar. Egy nagybátyja eljutott

egyszer Pestre. Bölcsészetet hallgatott s egy jókora füzetkét hozott haza onnan, telistele diákhistóriákkal. Jóízűekkel. Csuda dolgok voltak benne. Aztán papnak került Joó Ferenc Kibédre, ott is halt meg. Negyvenhat esztendeig nevettek Joóék azon a füzetben. A többi Joók itthon-ülők voltak. Elvégeztek itt-ott, Udvarhelyen, Vásárhelyen, Szentgyörgyön, Kolozsváron a teológián, hiszen olyik elkerült egy-két esztendőre Wittenbergába, Utrechtbe, meg Dorpatba is, haza is hozott egy ládika kutyabőrös könyvet, meg egy-két furcsa idegen dallamot, amit aztán dudolgatott öreg korában is. Az ő apja is hozott egy nótát, öreg, német diáknótát — sokszor dúdolta maga elé: Einst lebte ich so harmlos, in Freiheit und Glück...

Vasárnap délutánonként, uzsonna után pedig, kimentek az állomásra, kiballagtak csendesken, vonatot nézni. A gyorsvonalat. Az jött zakatolva, prüszkölve, fujva, vágatott elé a Tamási-dombok felől, elzúgott az állomás előtt s perc mulva eltűnt a Koppantó megett. Csak a füstje szállott még sokáig, hullámozott, ritkult, gyérült s végül felitta a levegőt az is.

Egyszer egy asszonyt látott fészülködni odabent. Ragyogó nap-színű haja volt, hosszú, puha haja... fészülte, simogatta, csillogtatta ott bent a robogó kalickában s akkor megkérdezte Joó Áron az apját. Hova visz ez a vonat? Vajjon ez nem áll meg soha? Mindig csak megy?

Az öreg elnézett a vonat füstje után s mosolygott.

— Nem visz messzire, fiacskám — mondta. — Nem visz messzire. Lehet, hogy csak a szomszéd faluig, odáig biztosan elvisz.

— Hát itt miért nem áll meg?

— Itt? — S elmosolyodott. — Itt senki se akar felülni reá, hadd szaladjon.

Most hát Pestre megy Joó Áron. Talán utóléri még azt a szőke asszonyt... utóléri talán... Pesten... Ott minden lehet... Minden!...

... Beült. A kis masina elindult. Zihálva, nyögve vánszorgott át a váltók között s húzta, vonszolta maga után az öt-hat selejtes kocsit. Az utolsóban Joó Áront a vágyaival, az álmaival s minden felkavart emlékével együtt.

II.

Kicsit már elcsendesedtek. A bőrdívánon feküdt Áron s a mennyezetre bámult. Szinte már meg is fáradt a sok beszédben. Ágnes nővére még leszállott egyszer, elcsavarta egy kicsit a kályhán a gáz csapját s visszafeküdt. Az égő gáz csendesen sustorgott az otromba vaskályhában s hasadt ajtaján által hosszú fényeket táncoltatott végig a szobán.

Az anyja átszólt halkán.

— Alszol, Áron?

— Nem. Nem alszom.

Kicsit hallgatott az öregasszony. Odakint aludt a konyhában s közből az ajtót nyitva hagyták.

— Jól fekszel? — S nem ezt akarhatta kérdezni.

— Igen — felelte s megfordult. Kicsit beletámaszkodott a tenyérébe s elkapta a szemével a tüzet. A vékony, hosszú csík kitáncolt a lyukon, illegett, billegett, hol kinyúlt egészen a másik sarokig, ahol a piros ripsz-garnitúra állott, hol meg visszabujt szépen, hogy megint kiugorjon, ha a kéményen befütyült a szél.

— Ágnes — szólt át az anyja — Ágnes, elcsavartad a gázt?

Az öregasszony nem tudott megbarátkozni a földgázzal. Nem szeretete s félt tőle. Mindig robbanástól tartott.

A pondusos óra nyekergett egyet s aztán csengve-bongva ütött vagy tizenhatot. Ez is mindig így szokott, ütött összevissza, néha félóránként, néha óránként s volt úgy, hogy napokig meg se mukkant. De járt. Egy órával elébb, vagy hátrább, mikor hogy. Az óra elhallgatott s most már igazán csend lett. Hanem valami még lógott a levegőben s mintha érezte volna is Áron, várt. Az anyja köhécselt kint s sóhajtott is.

— Áron — szólt át — alszol?

— Nem alszom.

— Csak azt akarom mondani, fiam... azt kérdelem..., hogy aztán biztos-e a dolog... azzal az állással?

Most kérdezte meg. Most az éjtszaka biztonságában, az ajtón keresztül. Az este, hogy mesélt a fiú Antalfy Dénesről, Paálékról, Makláriékról, nem mert ilyen apertén előhozakodni. De most megmondta.

Hanem Joó Áron igen biztonságban érezte magát. Nevetett is kicsit hetykén, hogy hát óóó a Mamuka az ő örökös aggodásával!...

— Ne féljen semmit, anyám — mondta s hogy arrafelé fordult, recsegett alatta a dívány. — Ne féljen semmit. Ki vagyok bélelve ajánlással, hogy még a golyó sem fogna.

— Szép, szép. De hát mégis valami biztosat kellene tudni.

— Biztosat? Maklárty Béni bácsi nem elég biztos édesanyámnak?

— Hát jó — s érzett a hangján, hogy Maklárty Béni bácsi ajánlólevele nagy megnyugvás mégis. — Csak azért mindent megírnál... tudod-e!... Mindent... Ha beteg vagy, azt is. Ha éhez, azt is, ne mástól tudjam meg, ha bajod van, hallod-e!... úgy vigyázz...

S csend lett a konyhában. Sirt a kicsi öregasszony odakint. A fiú tudta s egyet fordult. Szeretett volna kimenni, megölelni, kezét csókolni, de restelte.

— Ne sírjon, mamuka — szólt ki Ágnes. — Min búsul előre?

Az este nem hozakodott elő ezzel Mamuka. Tett-vett, sürgött-forgott, jókedvű volt és beszédes. Még ugratta is.

— Hát aztán a szívedet kinél hagyod, he? Antalfy Lórinál? Panni? Zsuzska?... Karácsonyiéknál valahol? Tán Paál Anikó...? Hejnye, de mintha piros lenne az úrfi. Tán beletrafáltam vaktába, mi? Na csak nem kell elsietni a dolgot — s ezt már komolyan mondta — ráérsz te még... Jaj erről jut eszembe, hogy Borsaiékhoz is el kell vinni Áront búcsúzni, Ágnes.

— Hát épen átszaladhatunk.

Ágnes elkérte ezt a szombat délutánt a Mayer ügyvédtől, ahol dolgozott s most bosszús volt, hogy helyette vasárnap délelőtt kell bemennie. Bosszús volt s ha az anyja percre kifordult az ajtón, panaszkodott rá suttogva.

— Olyan ideges, te Áron, hogy az borzasztó! . . . Mit tűrök tőle, én Istenem, mit eltűrök! . . . De sokszor már nem bírom. Igaz, nem csoda. Beteg, de mért nem kíméli magát egy kicsit? Muszáj neki azt a padlót felsúrolni? De olyan, mint egy gyerek. Nem szól, ha valami baja van. Ezzel őrjít meg. Aztán a multkor is hazajövök s ájultan találok. Azt mondta az orvos, ez a Gál, pihenjen. Hát hol pihenjen, hogy pihenjen? . . . Én belátom. De legalább azt ne csinálná, amit nem muszáj!

Áron rábólogatott s szégyelte magát. Mióta az apja meghalt, Ágnes tartja a családot. S ő most szökik. Viszi a vágyait, az ambícióit beváltani Pestre. Ezek meg itt maradnak ebben a szobában, a piros ripsz-garnitúrával s a vasággal, a bolond órával. S az anyja átszól esténként . . . lecsavartad a gázt? . . . S egyszer aztán nem fog átszólni többet — s elhidegedett a szíve Áronnak — édes jó Istenem . . . mielőtt az ő kenyéréből egy karéjt is szelne, az ő kanapéján egyet is pihenne . . . mennyit dolgozott Űristen! . . .

S hogy Ágnes elszaladt a pékhez, amint az ajtó becsapódott mögötte, reá járt a panasz.

— Rettenetes már, hogy mi lesz ezzel az Ágnessel? Már olyan ideges, hogy az örület . . . hogy én mit nyelek nap-nap után, arról embernek fogalma nincsen. Sz' nem csoda! Igy örli fel a fiatalságát! Még nyáron elmehet ide a tóra fürödni . . . de aztán semmi. Megmondta az orvos, ez a Gál, megmondta: pihenjen. Utazzon el. De hát Istenem! . . .

Joó Áron állott kettőjük közt s mind a kettőnek érezte az igazát.

Egyébként vígan voltak. Valami házi likórt főztek a tiszteletére, most kóstolgatták — eddig elé se vették — s néha összemosolyogtak.

— Holnap — azt mondta egyszer a Mamuka — holnap lesz a meglepetés . . . Az ebédhez.

— Nahát — csattant fel Ágnes — ne mondja meg! Ne mondja meg még ma.

Vacsora közben kopogtak.

— Jaj — mondta a Mamuka s tréfás ijedtséggel nyitotta kerekre a két tiszta kék szemét — tán finánc!

Borsaiéktól jött át a lány, hogy okvetlen tessenek átjönni a fiatalúrral holnap uzsonnára.

Vidor volt a Mamuka vacsora után, de hogy odament a fiú kezét csókolni hozzá, mégis, mégis elfátyolosodott a szeme. Ó, Istenem, Istenem! — S a hajához babrált a fiúnak.

Elakadtak.

A Mamuka tétován nyúlt az albumhoz az asztalra; nagy, bőrkötéses, barnahátú, kapcsos album volt az, cifra cirádákkal, fényképpel

tele — azt kezdte forgatni s odahajoltak mind a ketten. Régi rokonok, elmúlt ismerősök bukkantak elé feszesen és kipucoválva hatszegletre. Csizmás, szakállas férfiak, zsinórosak, puffosujjú, krinolinós hölgyek, öregek és gyermekek, úgy ismerte őket Áron, azt is tudta, mikor melyik következik. Nézték, forgatták az albumot . . . — Be szétszóródtunk, én Istenem! — sóhajtott a Mamuka. — Be szétszóródtunk! Zakariások, Dajbukátok, Novákok, Bogdánok . . .

— Ejnye — pattant fel fűgén az öregasszony — várj csak, nézd csak — kinyitotta a szekrényt, a fehérnemű közül elővette azt a kis fehér dobozt. — Hát most aztán írd fel ennek a számát.

Bazilika-sorsjegy. Ezt is tudta Áron. Valamikor, mikor a Bazilikát építették Pesten, akkor bocsátották ki ezeket a sorsjegyeket. Valahol hozzájutottak egyhez. Hát azt hajkurászta a Mamuka már hosszú évek óta, hogy vajjon nem húzták-e ki az ő számukat? Nem ért a jegy már semmit, egy huncut krajcárt sem. De a Magyarországra menőknek mindig felírta a számot Mamuka, hogy nézzenek utána, hátha sok pénz vár a gazdájára, valahol abba' a Pestbe'. De nem intézte el soha senki. Áronnak feldiktálta a számot : 097452.

— De el ne felejtse, Áron, nézz utána, ki tudja, mekkora pénz lesz ! Tízezer forintot is lehetett vele nyerni.

— Dehogy felejtsem — mondta s felírta a noteszébe, külön lapra, leghátul : 097452.

Késő éjtszakáig fent ültek s a Mamuka egy szóval sem kérdezett többet a jövődő terveiről, mint amennyit ő maga elmondott. Csak most, hogy az éjtszaka minden rémlátását felszabadította, most vette elő a fiút, hogy mi is lesz tulajdonképen. De Maklárý Béni bácsi levelében megnyugodott. Odakint rendre elállott a szél, a hideg elengedte a felhőket, s reggelre jelentette Mamuka, mint régen a nagy örömeket :

— Itt a hó! . . . Leesett a hó! . . .

Az ágyába adta a kávé t s vaját kent a kenyereére. Agnes összeszedte magát s duzzogva ment az irodába :

— . . . hogy sosincs nyugta az embernek . . .

Mamuka takarított, de olyan jókedvvel, igazán s úgy tudott örülni a hónap, mint egy gyerek. Még énekelt is, dudorászott.

Áron felkelt, csak úgy magára kapott valamit s kiment a konyhára.

— Mit segítek, Mamuka?

— Ne segíts semmit, mit segítenél? Beretválkozz, ha már felkeltél.

Tényleg, nem is látszott semmi segítenivaló. Úgy dolgozott Mamuka, hogy sose látszott dolognak, csak úgy tett-vett, mutatott, aztán kész volt.

— Meleg víz, ne . . . kapard le magad szépen. Vagy tán nem is hoztál szerszámot? — s egész megijedt — hoztál? Vedd a kis tükröt . . . oda az ablakhoz.

Megborotválkozott szépen, még vissza is húzta simára. Az öregasszony néha, ahogy hajolt valamiért, a mellére tette a kezét, úgy lélek-

zett kínlódva s el-elakadt. Hanem jókedve volt. Elnézte, ahogy ott ül a nagy kamasz az ablaknál s fintorgatja az arcát a kés alá . . . Ó, Istenem, hát már a kicsi fiának ilyen hersegő szakállá van! . . . 'Szen csak tegnap vette el tőle még az ollót is. Hanem régen is volt az a tegnap s mind azok a régi tegnapok!

Egész délelőtt elmulattak ketten.

— Bizony Isten — azt mondta a Mamuka — de bizony Isten, más a ház, ha férfi van benne. Megérezni még a szagán is. Bemártasz?

Bemártott, hogyne. A pecsenyezsírba. Nincsen jobb annál. Meg az aljáról, mit össze lehet kaparni . . . meg egy kis zöldséget a levesből, főtt krumplit, ezt, azt. Meg Ágneset sajnálták szegényt. Ó, hogy annak soha sincs egy jó napja se! Az a hóhér Mayer is, az Isten pofozza meg, hét bört lenyúzna róla.

— Délre eléje megyek, Mamuka, jó?

Felcsillogott a szeme a Mamukának.

— Az jó lesz. Déltájon elébe sétálsz. Az nagyon jó lesz. Én addig szépen megteríték, felteszem a meglepetést is.

— Miféle meglepetést?

— Jaj, nem azért meglepetés az, hogy kivalljam . . .

Ágnes nagyon megörült, hogy szembetalálta. Épen a sarkon értek össze. Leszegett fejjel, mérges tünődésekkel jött Ágnes a járda szélén s amint meglátta, csak elmosolyodott nagy jóérzéssel.

Nagy komolysággal ültek az asztalhoz. A két asszony egymásra nézegetett sunyin s csak mikor már nagyon fojtott volt a hangulat s az öregasszony ajakán huncut mosoly futkározott, akkor követte a szemüket Áron . . . az ezüstnyakú üvegre . . . Pezsgő! Nahát!

Töltött. Azok ketten meg nézték, el-elkapott kis nevetéssel. Olyan világosbarnásan jött az ital az üvegből, mint a kapuciner, de nem nagyon értette Áron a pezsgőt, kevés része volt benne, nem is figyelte, csak töltötte szépen s nevetett. Na most már kitört a nevetés. Nagyszerű! Hiszen nem pezsgő az! Almabor! De nagyon finom. Borsaiék csinálták az őszön, ők adták, még a pezsgősüveget is Borsai kerítette elő valahonnan. Dupla meglepetés: pezsgő is, meg nem is.

Megemelték a poharat és elkomolyodtak.

— Isten éltesen — felemelte a Mamuka a poharat az almaborral.

Ágnes is odaértette a magáét s koccintottak hárman.

Elszopogatták az ebédhez az üveg almabort.

— Nahát — azt mondta Ágnes — én nem tudom az idejét, mióta nem evett a Mamuka ennyit. Te nem is képezed, milyen keveset eszik, én nem tudom, miből él, van úgy, hogy egy kávé van egész nap.

— Hát ha többen vagyunk, akkor eszem.

— Az igaz, tényleg, ha Borsaiék néha átjönnek este, mintha kicserélték volna.

— Az attól van, hogy többen ülünk az asztalnál. Mihelyt többen vagyunk, mindjárt megjön az étvágyam.

Elnehezedett a melle Áronnak megint. Most ezek itt ketten maradnak. Mindig csak ketten az egymás szomorúságával.

Ebéd után ledőlt az öregasszony.

— Egy percre csak, épen hogy kicsit megcsalom a szememet. De el ne mosogass, Ágnes . . . majd megcsinálom én.

Ledőlt a diványra s becsukta a szemét.

— Gyere — súgta Ágnes — gyere ki.

— Hagyd — mondta a Mamuka — ne menjetek ki. Beszélgessetek itt.

Valahogy mégis rábeszéltek. Csak aludjon, majd ők elmosnak.

Ágnes elmosogatott. Áron törölgetett.

Egy-kettő kész voltak, de a Mamuka is jött már kifelé. Már átfutotta a tegnapi ujságot is.

Borsaiéknál jól telt az idő. Az ember kedves volt és vidám. Borsai Piroskát megzongoráztatták s egy négykezeset is végigcsináltak. A leány elfogult volt és a szeméből tisztelet áradt a fiú felé, aki íme elmegey messzi idegenbe küzdeni. Butácska volt és roppant lelkes. Áronnak tetszett. Érezte, hogy tiszteli s őt olyan kevesen tisztelték még idáig.

— Hát — s letről nézett rá zavarában — hát most már biztos, hogy elmegey?

— Egészen biztos.

— Pestre . . . — úgy sóhajtott, olyan lágyan engedte ki magából ezt a megdöbbszent szót, mint valami melódiát — Pestre . . .

— Oda.

— Majd . . . még — s akadozott — majd még magáról is megírják, hogy izé . . . hogy egyszerű, de becsületes szülők gyermeke . . . gyermekkorában gondos neveltetésben részesült . . . ki vasszorgalommal küzdötte le az izé . . . az izét . . .

Borsainé szólította. Valami címet adott, hogy keresse fel az illetőt. Az majd tud jó lakást szerezni. Kitünő úri család, elszegényedtek, mindig van náluk egy-két diák szállásban. Áron felírta.

Amint Borsaiéktól jöttek — közbül ment kétoldalról karonfogva őket s aprókat lépett velük — akkor látta csak, hogy a Mamuka gallérban van, kis barna körgallér, szorongatja a jobbával elől, hogy a szél fel ne fujja.

Ez a gallér, ez a gallér! Olasz gallér ez . . . katonagallér, neki is ilyen volt. Kettőt hozott haza Péter, a bátyja egyszer, hogy szabadságon volt — hadnagy volt akkor — két ilyen olasz katonagallért. Egyet ő viselt, egyet meg a Mamuka. Ilyeneket küldöttek haza akkor a katonafiúk, ilyen csukaszürkéket, meg zöldeket. Majd minden szegény gyereknek ilyen volt akkor . . . kabát, nadrág, lábszárvédő, minden . . . ő is ilyenben járt, ilyen gallérban. Aztán egyszerre nem volt szabad viselni; elszedegette a hatóság. Hát megfestették. . . Ez hát a Mamuka télikabátja . . . Neki már van azóta télikabátja . . . a Mamuka meg ebben jár, ebben a barnára vedlett körgallérban . . . Ó, szegény Mamuka, szegény Mamuka . . .

Roppant lassan, roppant kínosan telt az idő most az indulásig. Oda-odakaptak egymáshoz, gyors, apró pillantásokat váltottak s hogy telt az idő, úgy bujtak összébb, összébb . . . a sarokban a piros ripsz garnitúrán . . . összébb, összébb s egyre szótalanabban . . . már csak kis szavak estek elvéve . . . hány óra . . . fél . . . írjál rendesen . . . ha valami bajod van, eredj orvoshoz . . . ne hanyagold el . . . és írd meg . . . rossz társaságba ne keveredj, vigyázz magadra . . . háromnegyed . . . nyolcra áll ki az autóbusz . . . elég, ha háromnegyedkor kimegyünk . . . hallani, mikor túlköl . . . a levelekre vigyázz . . . csak légy szerény, illedelmes . . . tudom, tudom . . . nem kell olyan büszkének lenni, nem volt az jó soha . . . hát . . . hát . . . Isten áldjon meg . . . áldjon meg . . . Ugyan, anyám, majd feljön még maga énhozzám Pestre, majd meglátja, de akkor, tudom, nem súrolgat többet . . . nem, nem én, fiam, én már nem súrolgatok sokat . . . ó, Mamuka, ne legyen már olyan . . . tudom én azt . . . — a sarkon felbődült az autóbusz, dermedten egymásra néztek ott a sarokban.

— Hát akkor — mondta a Mamuka — menjünk . . .

Nyakába kerítette a barna gallért, összekapaszkodtak hárman s mentek. Ott állt már az autóbusz a kávéház előtt, nagy, vörös autóbusz. Ágnes elfogta a kalauzt, hogy a hetes számot adja, az nem ráz, mert elől van.

Közben Mamuka valamit elővett a kebeléből, valami kis papirost s odacsusztatta Áronnak.

— Fogd . . . fogd csak !

Áron azt hitte elsőre : pénz. Tán pénzt kuporgatott a Mamuka s most odaadja. Maga elé tartotta a kezét. Nem veszi el ! A szemébe nézett, a két tiszta kék szemébe a Mamukának. Nem, nem pénz mégse ! S elvette.

— Tedd el — súgta a Mamuka lázasan — tedd csak el, majd aztán megnézed.

Zsebregyúrte.

Ágnes kiveszekedte a hetest s hozta nagy diadallal. Aztán állottak ott a hulladozó hóban hárman.

— Szállj be. Áron, szállj be.

Nem, nem szállt még be. Álltak még. Ott a kávéház előtt álldóáltak, akkor a Mamuka egyszerre megölelte, megcsókolta erősen — na, eredj — Ágnessel is összecsókolódtak . . . akkor még egyszer átölelte az anyját s megcsókolta a puha, jószagú arcát . . . meg még egyszer Ágnest is s felugrott.

De még soká álltak. A nagy utca túlsó feléről is futottak még páran. A soffór egyre túlkölt. A kávéházban egy nagy bundás, kis táskás úr állott, láthatólag utas és fizető után kiabált. Áron leugrott s még egyszer összecsókolóztak. Sírósan nevettek. Felmászott megint s a fagyos ablakon át nézegetett, mosolygott, integetett kifelé nekik . . . kettőjüknek, akik itt maradnak. Hát ilyenek ők — gondolta. — Hát ilyenek?

A szeme . . . A szája . . . A haja . . . ilyen . . . Ágnesnek? Finom apró ráncok ülnek a szeme alatt? . . . A Mamuka mosolyos . . . tisztaszemű . . . fehérarcú . . . Hát ilyen? . . . A Mamuka kitérte a két karját . . . A barna katonagallér visszacsapódott . . . mint két komoly, öreg angyalszárny . . . s felrántotta az ajtót . . . még egyszer . . . Kívülről visszakézzel bevágta a soffór, nagyot túlkölt s egyet zökkentek . . . Úgy állott ott a Mamuka a szállongó pihék között, szomorú fények táncoltak az arcán, úgy állott ott . . . kitérte karjában az el nem ölelt öleléssel . . .

A fiú levágódott az ülésre s Kolozsvárig meg se moccan. A zsebében kotorászott s nem vette ki a holmit. Mi lehet? . . . Anikó is így csente ide azt a kendőt . . . futtában . . . az utolsó percben . . . Mi lehet?

Az első lámpa alatt megállott Kolozsváron s kibontogatta. Levél volt. Kusza, hegyes betűkkel írt levél. Búcsúzott a Mamuka. Amit szóval el nem mondott, az volt benne. Imádságot küldött vele, szép forró és áhitatos imádságot. Egy fürt haját is tett mellé a fehér fejről és egy csipet földet. Nem is földet . . . valami port . . . Zörgött a boríték csücskében egy külön kis selyempapirosban . . . «Ezt hordd magaddal, édes Fijam, mindig, mert én azt gondolom, hogy megóv téged a veszedelemtől. Ha valami rosszat tennél, vedd elő azt a haját, úgy nézz rá, mintha az én szemembe néznél és én megsugom neked, mit kell tenned. Ezt a kis földet megosztom veled, a megboldogult apád sírjáról való, tedd el szépen, ő is buzgón őrködik feletted és akárhova vet is a sors, ne feledd el, hogy itt vagy te itthon, ebbe az idegenbe vagy te itthon s másutt mindenütt idegenbe vagy, ha akármilyen jól is megy a sorsod. Én már nem foglak látni, mert öreg és fáradt vagyok, de a sírban sem lesz pihenésem, ha nem úgy hűnyhatom le a szemeimet, hogy te jól vagy és boldogulsz az életben. Isten áldjon meg, édes Fijam és segícsen hozzá, hogy boldogulj. Amen. Csókol örökké érted reszkető Édesanyád.

U. i. Megboldogult apád megjelent éjjel álomban és ő is búcsúzott tőled.»

Most kiesett Áronból a zokogás . . . — Szentimentálizmus — mondta magának — buta szentimentálizmus — és bőgött ott a Hunyadi-tér sarkán a lámpának dölve, nagy keserves könnyekkel és ő maga tudta legjobban, hogy a Mamuka igenis nem szentimentális . . . és ezek az íráshibák : velled két ellem . . . fíjam jével, amivel annyit csúfolták már szegényt . . . ezek az íráshibák . . . — és egyenként vette elő . . . fáradt két tével, segícsen . . . és egyenként zokogta magába mindegyiket : ó, Mamuka, Mamuka drága . . . páran megállottak már és nézték . . . Egy asszony — Szénásitól jött a kocsmából — pálinkát vitt a surca alatt és azt mondta : részeg . . .

(Folyt. köv).

Török Sándor.

Magyarok a kultúráért. (A magyar munka eredményei az emberi művelődés terén. Francia és magyar írók közreműködésével szerkesztette dr. Lukács György b. t. t., nyug. miniszter, orsz. képviselő. Budapest, 1929. A magyar-francia kulturliga kiadása.) A keserű magyar sors követeli tőlünk, hogy időnként ki kell állnunk a nemzetek pódiumára. Már a háború előtt is éreztük ennek a szükségességét, de most, midőn egyre sűrűbben halljuk az idegenektől, hogy félrevezetett bírák döntöttek sorsunk felett, ez a magunk szellemi mi-voltának közszemlére tétele életkérdéssé fokozódott. Ilyen kiállítás ez a könyv is. Annak a nemzetnek van címezve, melytől Trianon idején a legtöbb függött s tán a jelen pillanatban is döntő a szava és főként annak a nemzetnek, melyet mindig úgy ismertünk, hogy számára kultúra és civilizáció sohasem jelentenek üres szavakat.

A könyv első fejezete az idegen olvasók számára a történeti tájékoztatást adja meg. Elsősorban is Eckhart Ferenc összefoglaló tanulmánya a magyar történetről. Magyarországnak egész Nyugateurópa kialakulásában való szerepét Gerevich Zoltán ismerteti s a saját életünket és kultúránkat elhatározó magyar kereszténységről Serédi Jusztinián hercegprímás ír. Francia szemmel nézi ezt a magyar kultúrát Louis Villat besançoni egyetemi tanár cikke. A következő fejezetet a magyar föld és népe megismertetésének szentelték. Cholnoky Jenő, Gárdonyi Albert, Várhidy Lajos, Bodor Antal, Gyórfy István cikkeit Jules Romains l'Illustration-beli közismert impressziói zárják be.

A harmadik rész a magyar nyelvvel és irodalommal foglalkozik. Balassa József nyelvünk sajátosságait, Császár Elemér irodalmunk jellemző vonásait foglalja össze. Császár Elemér a magyar irodalomnak olyan jellegzetes képletére törekszik, mely az idegen olvasónak meg tudja mutatni irodalmunknak legmegkülönböztetőbb jegyeit. Ez a képlet szerinte három összetevő eredője: immanens nemzetiség, úri jelleg és gyakorlatiasság. Szerb Antal cikke az újabb magyar irodalomról szól. Mondaniva-

lója a rendelkezésre álló szűk térben csak kevéssé tud kibontakozni. Hankiss János dolgozata is a magyar irodalom specifikus vonásait keresi, nem általános elvek nyereséje kedvéért, hanem a külföldi irodalomkutató figyelmének irodalmunk néhány jelenségére (epika, népköltés, történeti regény) való felhívásáért. Sebestyén Károlynak a magyar színműirodalmat bemutató cikke néhány újabbnak drámaíróink értékelésénél nem ment a sietős túlzástól. E fejezetben írt még Pakots József a magyar filmkultúráról, Vészi József a magyar sajtóról, Ranschburg Viktor könyvkultúráról. Végül André Maurois hirdeti a magyar irodalmi művek franciára való fordításának szükségességét.

A magyar tudományról szóló fejezetben első helyen áll Klebelsberg Kunó gróf tanulmánya a háború utáni magyar tudománypolitikáról. Kultúrális erőfeszítéseinknek tömör és világos áttekintése ez. Multunk és jelenünk közoktatásügyének történeti megvilágítását adja Kornis Gyula «A magyar közoktatásügy» cím alatt, hangsúlyozván szellemi műveltségünknek jelen helyzetünkben mindenek felett való fontosságát. Legelőkelőbb tudományos intézményünket, a Magyar Tudományos Akadémiát, Balogh Jenő ismerteti; legrégibb közgyűjteményünket, a Nemzeti Múzeumot pedig Varju Elemér. A magyarság filozófiai, jogtudományi, orvostudományi, technikai és földrajztudományi teljesítményeit Nagy József, Kolosváry Bálint, Győry Tibor, Zelovich Kornél, Stark Lipót és Cholnoky Jenő foglalja össze.

A francia olvasó számára bizonyára a legtöbb már meglevő ismereten alapuló betekintést adhatja a magyar művészetet tárgyaló rész. Festőink, szobrászaink és zeneművészeink neve s munkássága a legismertebb előtte. Épen ezért Ybl Ervin, Hubay Jenő, Hevesi Sándor, Divald Kornél, Rózsaffy Dezső, Viski Károly, Lajtha László és Márkus László általános bemutatásra célzó cikkei mellett nem lett volna felesleges egy-egy, Franciaországban is ismert és értékelt művészünkéről írt tanulmány

keretében összeállítani művészeti eredményeinket. Kitűnő alkalom lett volna erre például Munkácsy Mihály művészete. Életének fénykorát Párisban éli át, legmonumentálisabb művei ott készülnek s e műveket a francia közönség is ismeri. Annál sajnálhatóbb, hogy nagy vásznainak egyetlen reprodukciója sem került be a könyvbe.

A «Magyar társadalom» című fejezetet Ravasz Lászlónak a magyar nép lelke legbelsejét feltáró sorai vezetik be. Itt ír Anna főhercegnő a magyar nőről és József főherceg a magyar katonáról. Vass József a kormány háború utáni munkaügyi és egészségügyi intézkedéseit ismerteti. Itt kapott helyet sportéletünk Mező Ferenc, a sakkozás Maróczy Géza cikkével. A társasági életről gróf Teleki Sándorné, magyarországi háborús internáltságának éveiről Paul de Monfort francia író ír.

A könyv hetedik része a magyarság anyagi műveltségének van szentelve. Bud János, Földes Béla, Mutschenbacher Emil, Fenyő Miksa, Naményi Ernő, Magyar Pál, Szerényi József, Praznovszky Iván és Zelovich Kornél azok, kik ennek a bemutatását végezték. Az utolsó fejezet a magyar alkotmány fejlődésével és általános nemzetközi kapcsolatainkkal foglalkozik. Gróf Apponyi Alberten és báró Wlassics Gyulán kívül, kik e fejezetben a bevezető cikkeket írták, Illés József, Mikszáth Kálmán, Eötvényi Olivér, Gratz Gusztáv, Henry de Jouvenel, Charles Dupuis, Horváth Jenő, Lukács György, Berzeviczy Albert, Pivány Jenő, Eckhardt Tibor, René Brunet és A. de Lapradelle fejtegetik a magyar alkotmányos élet és külföldi kapcsolataink részproblémáit. Az egész könyv zárószavait Jérôme és Jean Tharaud, a nálunk jól ismert francia írók neve jegyzi.

«Azt akarjuk megvilágítani — írja Lukács György az előszóban — hogy ezeréves kultúránemet él a Duna—Tiszamentén, a Kárpátok és az Adria között, amelynek különleges és eredeti civilizációja van; amely történelmi hivatásának tudatában rendületlenül folytatja ezeréves életét; amely tudja, hogy a sors olyan feladatokat szánt neki, melyeket csak ő végezhet el s melyeket helyette más nem teljesíthet.» Az előbbi gazdag tárgy- és névsor meggyőzhet bennünket, hogy ennek a megvilágítására a legjobb elmék szövetkeztek. Minden reményünk meglehet arra, hogy a mű francia kiadása ismét egy

rést üt azon a falon, melyet a rosszakarat, a nemismerés és a félreismerés húzott nemzetünk köré.

A gazdag illusztrációs anyagon kívül Reiter László fametszetű fejlécei, záródíszai és iniciáléi ékesítik a könyvet.
—i.

Mihályfi Ákos Beszédei : I. Egyházi beszédek. II. Társadalmi beszédek.

A Szent István-Társulat kiadása. Budapest, 1929. — Mihályfi Ákos, a magyar katolikus közélet egyik kiváló vezetője, két kötetbe összegyűjtve bocsátja közre már azelőtt elmondott és újabb beszédeit. Az egyházi szónoklat a mult század fordulójára óta nagy formai változatosságot és fejlődést mutat, mely bizonyos különbségek tényét is jelenti a szónoklat ama hagyományával szemben, melyeket a Pázmány-stílus őrzött meg a mult század első negyedéig. Az első formai fordulat talán Albach Szaniszló beszédeiben jelentkezik először. Szószéke körül ott látjuk a reform-kor majdnem minden kiváló politikai szónokát, sőt Kazinczyt is, aki finom kritikával kíséri a kiváló szónok kifejezőképességét. A bölcselő szellem finomabb és mélyebb iskolázottsága jellemzi Schlauch Lőrinc kardinális beszédeit. A franciás szónoklás nemes irodalmi választékossága az érzelmi irányba áthajló módjával Hock János beszédeinek lesz sajátossága. A konferenciabeszédek műfaját klaszszikus mintára dolgozza ki Prohászka Ottokár. Nála a bölcséleti módszer gazdag költői képzelettel áthatottan nyilvánul meg s ez utóbbinak erős uralma beszédeinek irodalmi mértékszabását önállóan is művészi értékkel emeli. Mihályfi Ákos abban a nagy formai hullámzásban és magakeresésben, mely ma a szónoklat jellemző vonása, szilárdan áll, a maga egyéniségével. Nincs más szándéka, mint az, hogy a szónoki beszédet annak teljesen személytelen elemeivel dolgozza ki. Ragyogóan tiszta és világos szerkezet, pontosan meghatározó és kifejező szókincs, nyugodtan és biztosan kitöltött mondatok, logikus fölépítés azok az eszközök, amelyekkel szolgálja az ige-hirdetés igényét. Mindebből kitetszik Mihályfi Ákos beszédeinek legegynibb vonása: a szentbeszédnek a maga belső természetéből és céljából elvont elvi érvényesítése. S bármilyen tárgyerületről induljon is ki beszéde, ezt a belső alapvetését nem adja föl soha. Van ebben a szigorú következetességben.

valami féltés a szentbeszéd tisztasága iránt s valami kegyeletes ragaszkodás a tárgy hangsúlyához a forma külső elemeivel szemben. S ez a tudatosság azért mégis művészet lesz, mert a legkényesebb és legbonyolultabb időszerség tárgyához is az anyagkezelés és problémalátás biztonságával nyúl hozzá s az alakítás izlésével oldja meg azt. Így találkoznak Mihályfi Ákos beszédeiben össze a formai műgond nemes tudatossága az igeszolgálat tárgyi érdekeivel, a hagyomány vonzalma a korlélek időszerségével, az egyházi izlés mély tisztelete a haladó élet igényeivel. A harmóniának ma oly ritka és szép ténye adja meg e beszédeknek esztétikai szépségét és értékét. ss.

Tamási Áron : Erdélyi csillagok. (Mínerva kiadása.) Tamási Áron új elbeszélésein érzik, hogy nem bennük sarjad tovább a gyökér; botanikus nyelven: nincsenek a tehetség tenyész kúpján. Mintha egy nagyobb harc pihenő óráiban íródtak volna. Nem annyira a költő szíve vérevel, mint korábbi elbeszélései, de több tapasztalattal s nagyobb távolságból.

Első könyve: a Lélekindulás nekem felejthetetlen marad. Sosem figyelhettem meg oly közlő egy zavaros dilettantizmus bábójából kifesző nagy költő első mozdulásait, mint ott. Novelláról-novellára mérhetted a növést, mint fiatal diófán az esztendei hajtást. Sűrűség és elpazarolt erő dolgában fölötte állt az ennek a kötetnek. Azokon az elbeszéléseken át egy nyomott tüdő jutott roppant lélekzethez; itt még egy szabad ember szívja mellére az otthonos székely levegőt. Elfelelte ez a hajdani szorongatást; játékból sóhajtozik, mint akinek fölös szusz van a tüdejében.

Érettebbek a Tamási Áron új elbeszélései; jobban fölbe kerültek az anyagnak s kevesebb bennük a modorosság; egy kényes izlés hamarabb összebarátkozhat velük. De azért volt valami azokban az első novellákban, ami itt alábbhagyott. A szellem alacsonyabb hőfokán szikráztak ki. A modorosságuk többet ígért ennél az érettségnél. Aki ezeket írta, volt fontosabb szív-ügye is ezeknél az Erdélyi csillagoknál. Ezek csak a csillagok, de hol a hold? Nem csodálnám, ha Tamási hamarosan új regénnyel állana elő.

Mindenesetre e kötet után is megmaradok mellette, hogy aligha volt e századnak nagyobb novellista tehet-

sége, mint ő. Csak a Hét krajcár és Magyarok Móricz Zsigmondja állítható mellé. Nem olyan biztos és lényegre-szorító, mint Móricz, de a műfaját talán még jobban átformálta. Új virágos bőséggel fakad belőle a beszéd; vaskos móka és áhitat; földi ízek s a mindenségen átnyújtó hasonlatok úgy fordulnak egymásba nála, mint egy szövethet játékos két színe. Senki sem libegtette úgy a mesét a nyelve hegyén, mint ő. Semmi a realizmus földön kúszó kicsinyességéből s mégis hol a réalista, aki színesebb, zamatosabb? A színek eloldóznak a tárgyakról és fölöttük remegnek: nem fakulva, hanem gazdagodva. Délibáb, de tarkább a valóságnál, amely kilehelte.

Ha meg kellene mutatnom, milyen az igazi Tamási-novella, a *Legényfa ki-virágzik* című választanám. Két surján legényke először megy lányhoz, guzsalyasba, de ugyancsak megállja a sarat az emberrny legények közt. Nemcsak bölcs mondásban, célozgatásban teszik csúffá a leány szeretőjét, de azontúl is nyugtalanodik bennük a jó vér. Kimenet fölűsznek a tornác előtti eperfára s lesik, vajjon megrották-e a leány előtt a legényt. Belekárognak a fiatalok turbékolásába és elbánnak a fenyegető udvarlóval is, aki addig strázsálja őket a fa alatt, amíg el nem alszik. A legénykék le-másznak, megkötözik, a bokrétáját a szájába ültetik s bezörgetnek a lány apjához, hogy jöjjön ki, valaki meg-csúfolta a Károlyt, megkötözte s bokrétát dugott a szájába.

Nem zárja le, nem kerekíti ki a történetét, inkább nyitva felejt: lássatok ki rajta az égre. Úgy viszonylanak az ő novellái a mieinkhez, mint a gesztus a cselekedethez. De ez a gesztus biztos és költői! A székely legények otrombahumorú bölcsködései is szerencsésen illeszkednek a műbe, de az ifjúság virágos himnusza sem üt ki belőle. Melyik villám futkos zavartalanabbul ég s föld közt, mint az ő képelete?

Természetesen nem hallgathatjuk el, hogy az ilyen tökéletesen kipattant novella inkább kivétel ebben a kötetben, mint szabály. A *János nemzései*ben, amely szerkezetre a legközelebb áll hozzá, a medvével összebarátkozó fiúcska története mögött kissé dagályos, hamis pátoszó a természeti kép. A *Szentlélek gyermekei*, akik megszasztják a nyulászó novellistát s betö-

mik földdel a puszkacsó végét, akármi-lyen kedvesek is, menyasszony-vőle-gényesdi játékok nem éri el a kiválóbb Tamási-novellák sűrítettségét, a *Só-vidéki társasjáték* pedig alig több pom-pásan előadott anekdotánál.

Különös figyelmesen olvastuk el Ta-másinak azokat az elbeszéléseit, ame-lyekben tágitani, gazdagítani, fegyel-mezni próbálta a műfaját. Hiszen azon fordul meg az ő poétai jövője is, hogy milyen a mai Tamási-novella felvevő képessége: kiszélesedhet-e egy költői állásfoglalás teljes hangszeredé.

Három olyan elbeszélést ad ez a kö-tet, amelynek politikai hegye van; három példa, hogy nem szabad, hogy lehet s hogy hálás novellában politi-zálni. Mindenkinek joga van rá, hogy Dózsa György vitézeivel álmodják, de az az álomba transzponált vezércikk, amelyet *Szabad pályán* cím alatt ka-punk, erősen dilettánszízű s kikíván-kozik a kötetből. A címadó Erdélyi csillagok kissé szélesebb a keleténél s oláh csendőr és magyar lány benné-ge, azaz bennégetése a sütőházban, bár szép, de nagyon kiöltő allegóriája fajok közti gyűlölségnek és fajok fö-lötti szerelemnek. A *Himnusz egy számmal* viszont egyik legtökéletesebb remeke a magyar novella-irodalom-nak. A fogságból hazavetődött szé-kely üres házat talál. A felesége ott-hagyta, a gazdaság elvadult, de ő nem csügged, olasz példára szamarat vesz s a szívósság állatjával, a számmal s «elke forradalmával» bevonul a falu-jába. Ott azonban csak hírből ismerik a szamarat s ezt sem akarják meg-tűrni. Állandó csúfolkodás tárgya a számár. Két becsipett legény is mi jobbat tehet: belopózik éjjel a pajtába s meggyújtja az állat farkát. Az azon-ban úgy rúgja el az egyiket, hogy vérbe fordul, a másik meg elszalad. Lesz erre felzúdulás a faluban. Jegyző, csendőr is elékerül, ráültetik Gábort a szá-márra s úgy vinnék a nép röheje közt. A számár azonban kiugrat tömegből s elnyargal. A történet azzal ér véget, hogy négy székel beszélget este az úton. Nem is számár volt az, hanem óriás nyúl, mondja az egyik. De az ember, aki rajta ült, az sem Demeter Gábor, hiszen ő megholt a háborúban, dupláz rá a másik. Hát ki? kérdi — a harmadik. Az maga az Antikrisztus. — Soha számár ilyen pompásan össze nem békítette a művészetet a politikával, mint ez.

Már kevesebb jót mondhatunk a

székelyek pogány katholicizmusáról, amely a Szűz Máriás királyfi-ban is ludas volt valamelyest s itt egy *Or-szágos góbé* című hidegletéles, bombasz-tikus darabot köszönhetünk neki. Szé-kelységnek, vallásos elragadtatásnak és nagyot mondásnak olyan különös amalgamja ez, melytől nem sok jó várható.

Más novelláknak a formai kiképzését kifogásoljuk. Ha Tamási Áron rá-szánja magát, hogy szabályos, «esemé-nyes» novellává pöndörítse a mondani-valóját, mint a *Cigányvirágban*, vagy a *Sirainivaló székel*ben tette, rögtön valami «első kísérletek»-re emlékeztető íze támad a históriának, amit csak ki-rívóbbá tesz nyelv és szemlélet költő-gazdagsága. Ha meg épen rímtelen alekszandrinokba szedi az ő rosszfajta szimbolizmusban pácolt «prózaí bal-ladát»-ját, mint a *Szép Domonkos Anná-ban* tette, akkor csak nekünk ad iga-zat, akik már a regénye után is sze-mére hánytuk, hogy milyen nagy haj-landósága van hamis műfajokra.

Bizonyos, hogy Tamási nem az a tehetség, aki felől nyugodtan alhat az ember. Egymás mellett rügyezik rajta csodálatos remek és naiv balfogás. De ki tudja, jó volna-e, ha írás közben úgy láthatná a balfogásait, mint az olvasó olvasás közben. Nem ép ez a minden igényének végérejáró vak és mégis látnoki vállalkozókedv tehetségének a garanciája? Mi mindenetre fokozott köteletségünknek tartjuk, hogy e te-hetség hibáira nemcsak őt, de a kri-tikátlanul elfogadó és kritikátlanul visszautasító közönséget is figyelmeztessük. Olyan író ő, akinek minden munkájáról írtunk és írni fogunk. Van-e ennél nagyobb dícséret?

Németh László.

A riportregény. (Szántó György: A bölcső. Dante-kiadás.) Legújabbban egy újfajta regény jelentkezik mind sűrűbben: a riportregény. Ezt a nevet Markovics Rodion adta az új regény-típusnak, aki a *Szibériai garnizón* című regénye műfaját határozta meg ezzel az elnevezéssel. Ebbe a típusba soroz-hatjuk *Remarque* sok port felvert köny-vét, ide tartozik a *Bölcső* is: történelmi riportregény. Ez az újdivatú regény még regény, mert nem a valóságot akarja leírni, mint a riport, hanem az író által önkényesen kiválasztott ese-ményeket, amelyeknek leírásában a fantáziáját nem korlátozhatja a hite-lességre törekvés. Viszont riport az

ilyen regény, mert a valóságból indul ki mindég és azt alakítgatja. Minden regényíró tulajdonképpen ugyanezt teszi, de a riportregényíró nem csak egyszer indul ki, hanem nagyon sokszor. Az eddigi regényírók eljárása az volt, hogy az olvasó kezébe adtak valamilyen fogódzót, a valóság valamilyen részletét. Miután az olvasóval így elhitették, hogy valóságról lesz szó, hogy hihető, amit az író ezután fog elbeszélni, lassanként vagy hirtelen — az író egyéniségétől függött — átvitte a valóságból egy másik világba, a költészet világába, abba a világba, amelyik a regényíró lelkében alakult ki. A riportregényírónál az eljárás ugyanez, de többször megismétlődik. Felvázolja a valóságot: egy jelenetet, eseményt, párbeszédet, tájképet, aztán kiszínezi egyéni gondolataival, érzéseivel, de nem megy tovább. Három csillagot tesz, mint Remarque, kihagy egy sort, mint Markovics Rodion, odatesz egy arab számot, mint Szántó György és kezdődik a folyamat előlről.

A riportregényíró nem adja át magát ihletének, nem akar új világot kialakítani, mint a régi regényírók, hanem vissza-visszatér a valósághoz. Minden fejezet új nekiindulást jelent és a fejezetek néha igen rövidek: egy oldal, fél oldal, három sor. Ezért lesz riportszerű az ilyen regény. A riportszerűség másik forrása az, hogy az író nem összefüggő, kerek eseménysorozatot beszél el, hanem különálló eseményeket. Ezeket az eseményeket csak az foglalja össze — mint a riportot —, hogy ugyanaz az ember látta-élte meg őket. Természetesen az eseményeket valamilyen adott körből válogatja ki. A riportregénynél ez az «adott kör» fontosabb, mint a régi regénynél. A régi regényben a tiszta esztétika szempontjából mindegy volt, hogy mit írt le az író, csak az volt a fontos, hogy hogyan írta le. Itt azonban az író háttérbe tolja az egyéniségét, mellékes, hogy hogyan látta a dolgokat (legalább is ez az író attitude-je; alapjában véve igenis fontos), a fő az, hogy mit ír le. Ezért érdekes tárgyakat kell kiválasztania. Ilyen a harctér vagy a hadifogság, vagy Szántó Györgynél Körösi Csoma Sándor élete.

Az új regényműfaj megszületésének több oka lehet. Az egyik mindenesetre a régi regény kimerülése. A klasszikus regény örök témája, a szerelem körül nem igen akad újabb mondanivaló. Mesterkéltnek érezheti az olvasó ma

már a régi kerek szerkezetet is, ahol logikusan illeszkednek egymás után az események, melyeknek rejtett összefüggéseit finom lélektani elemzések tárják fel. Sok olvasó több valóságot, igazabb életet keres és e keresés kielégítője a riportregény. Az újságtól átvett műfaj, a riport főcélja a valóság valamilyen megörökítésre érdemes részletének leírása. A regény az egész valóságot akarta magában foglalni, a riportregény csak a valóság érdekes részleteit. Remarque könyve az utóbbi évek legnagyobb sikere, nálunk Markovics Rodion kapta a legtöbb olvasót. Itt a tárgy — a harctér — is érdekelheti a közönséget, Szántó György regényei azonban nem ilyen tárgyak és úgy látszik mégis kapósak. A közönség kiábrándult a különböző regényekben különféleképpen felépített világokból, biztos tájékozódást keres és ezt a valóságtól várja. Emellett az írók közül is több arra a meggyőződésre jut, hogy minél közelebb maradunk a valósághoz, minél kevesebb helyet adunk saját meggyőződésünknek és egyéniségünknek, annál igazabbnak leszünk. A kiábrándult írók találkoznak a kiábrándult közönséggel a riportregényben.

Ennek a kiábrándulásnak mélyén az a hit rejtőzködik, hogy az ember képtelen megismerni az abszolút igazságot, ha ugyan van ilyen. A múlt század elejétől kezdve az írók eredetiek akartak lenni, aminek az lett a következménye, hogy annyiféleképpen ábrázolták a világot, ahányan voltak. A sokféle világfelfogás gyümölcse lett aztán a ma divatos nézet: ha ennyiféleképpen lehet a világot felfogni, egyik felfogás sem lehet helyes. Az ember nem tudja igazán megérteni a világot. Az erudítség pedig már nem gyönyörködteti az olvasót, tehát ne is igyekezzünk felfogni, megmagyarázni semmit, csak írjuk le, ábrázoljuk magát a valóságot. A mai ember szkepszise nyilvánul meg a riportregényben is.

A szkeptikus világfelfogás azonban önellentmondás. Sokszor mondták már, hogy a szkeptikus ember állást foglal a világgal szemben. Azonkívül az ember nem tud kivetkőzni embervoltából, véleményt kell formálnia a dolgokról. Az önbizalom hiánya, amelyet a családok okoznak, tehetnek egy kort rövid időre szkeptikussá, vagy relativistává, de ha van egészség és életkedv valamely társadalomban, nem tud megmaradni a lemondás és kiábrándulás állapotában. A riportregény, mint a mai

ember annyi megnyilvánulása, egyik jele korunk betegségének, amelyet azonban vagy valamilyen határozott világnézet vált fel, vagy igaza lesz a nyugat-európai műveltség halálát jósolgatóknak.

Szántó György érdekes helyet foglal el a riportregényírók sorában. Remarque vagy Markovics olyan eseményt írnak le, amelyet megélték s ez még riportszerűbbé teszi regényeiket. Szántónál azonban csak a forma riportregény. A *Bölcső* Körösi Csoma Sándor életét tárgyalja. Nem egészen követi a valóságot, ami nem nagy baj, hiszen ez a műfaj van annyira regény, hogy ezt megengedhesse magának. A valóságban Körösi Csoma Sándor kora ifjúságától kezdve a magyarok ázsiai rokonaival foglalkozik. Szántónál eleinte habozik Európa és Ázsia között, csak amikor látja, hogy Európának a forradalmak csak Napoleont hozták és hogy a magyar társadalom mennyire beteg, szerelmi csalódás is éri, csak akkor határozza el magát ázsiai útjára. Azután jönnek a riportok Balkánról, a készülő görög szabadságharcról, az Ázsiában terjeszkedő angolokról. Ezt még megérti az olvasó, elvégre kell kor- és környezetrajz, ha egy kicsit sok is a jóból.

Azt azonban hosszú fejtörés után sem tudja az ember megállapítani, hogy minek kell egy feltűnő hosszú kitérés a Ptolomaeusok korára, miért kell részletesen leírni az első gőzhajóval való találkozást. Szántó ugyan megmagyarázza, hogy miért is kell neki mindezekkel foglalkoznia. Például az első gőzhajó visszaadja Körösi Csoma Sándor emberiségbe vetett hitét, amit elvesztett, amikor a kalózhajóba zsufolt rabszolgákat látta. Az ilyenfajta magyarázgatások csak feltűnőbbé teszik, hogy fölösleges dolgokat ír össze. Az olvasónak az a gyanuja, hogy Szántó Györgynek nem az a célja, hogy megismertesse Csoma Sándort és korát, hanem hogy elmondjon mindent, amit tud.

Ezzel is baj van, amit Szántó György tud. Tipikus lexikonműveltségű ember. Tud az első gőzhajóról, Byronról, az Ázsiát meghódító angolokról. De mindegyikről csak a lehető legkevesebbet tudja. Az angolok meghódítják Ázsiát, vörös kabátot hordanak és beafstecket esznek, a görögök szabadságharcra készülődnek és kecskét legeltetnek, a törökök kalózkodnak, a hinduk közt vannak lámák, maharadzsák és yoghik: ezt tudjuk meg Szántó

György regényéből. Ahol nem elég a lexikon, a kor jellemzése sántít. Az enyedi tanárok csodálkoznak, hogyan juthatott Csoma Sándor eszébe, hogy a zsidóval hasonlítsa a magyar nyelvet, hiszen nem is zsidó gyerek. A valóságban aligha csodálkoztak ezen. Sylvester Jánostól Révay Miklósig igen sok híve van a magyar-héber nyelvrokonságnak, a múlt század elején pedig valóságos közhely. De erről Szántó nem tud, mert lexikonjai hallgatnak róla. Minden tudása a legszűkebben mért felületre terjeszkedik csak ki, a lényeg, az igazán jellemzőt, seholsem tudja megmutatni, mert kevés hozzá a tudása és képessége.

Amikor Magyarországot jellemzi, amit valószínűleg jobban is ismerhet, mint a könyvéből látszik, igen feltűnő ez a kétbalkezes jellemzés. Szántó György azt hiszi, hogy azzal már jellemezte az embereket, ha valamilyen köznapi helyzetben mutatja be őket. Például a nagyenyedi tanárokat úgy ábrázolja, hogy tarokkznak és közben beszélgetnek a kor eseményeiről. Az olvasó megtudja, hogy a tarokk akkor jött divatba, meg hogy a kor eseményei valóban azok, amelyeket a középiskolában megtanult és kész az enyedi tanárok jellemzése.

Szántó György stílusa folyékony újságíró stílus, néha bukdácsol, néha lendületbe jön, de általában nem sokat kell törődnie a nyelvvel, mert gondolatai kényelmesen elférnek a már kész sablonokba. Általában a könyv kevés problémát ad, ezért villamosra, utazásra, elalváselőttre megfelelő olvasmány. Bosszantó tévedések nincsenek benne, véleményei néha talpraesettek, az eseményeket elég fordulatosan beszéli el. Könyve, ha nem is «halhatatlan», a szórakoztató irodalom mértékét megüti. Sok vizet nem zavar, de nem is unalmas.

Fábián István.

Dr. Pohl Sándor: Képek az angliai jamboreeról. Gödöllői Hírlap kiadása. A magyar cserkészek angliai szerepléséről egész kis irodalom van kifejldőben. Ebbe az irodalomba tartozik Pohl Sándornak, a premontrei reálgimnázium cserkésztszjtjének ízléses kiállítási könyvecskéje. Találunk ebben a könyvben utibenyomásokat, néhány megjegyzést a külföldi megismerjünk belőle a szerző szívesen lelkesülő hazafiságát.

Pohl Sándor azok közé az optimista magyarok közé tartozik, akik a világ

minden nemzete között elsőnek, szinte tökéletesnek érzik a mienket. A jamboree, a világ összes cserkéseinek egybejövetele számára kiválóságunk bizonyítéka volt. Ilyen bizonyíték a sok apróság: az oldhamiek vendégszeretete, a walesi herceg látogatása, amely hosszabbra nyult az előirányoztnál, a magyar zenekarok kapossága és sok ehhez hasonló. Ezekből az apróságokból és a szerző mindent átfonó lelkesedéséből alakul ki az a kép, amelyet ezek az angliai hetek alakítottak ki lelkében: csupa derű, boldogság, jókedv, gyermekkacaj és sok-sok magyar siker. Tündérmesébe illő világot rajzol ez a könyv.

F. J.

Dóczy Jenő Arany János-a. (Életképek. Bp. é. n. 278 l. Génus-kiadás.) Az Arany-kultusz szépirodalmi nyomai mennyiség, s csekély kivétellel érték dolgában sem vetekedhetnek a Petőfi-kegyelet hasonló emlékeivel. Ennek oka azonban nem csupán a két életsors ritmusának különbözőségében rejlik, hanem a szóbanforgó szellemi hagyatékok adottságának s az utókornak viszonyában. A magyarázat igen egyszerű: az ifjúság vitalitásának költői megszólaltatója mindig népszerűbb s talán maradandóbb hatású, mint a lehiggadt kor élményválságainak művészi hangadója.

De noha az Arany-kultusz szépirodalmi emlékei sokkal kisebb számúak a Petőfiéinél, változatosságban csak kevésse maradnak emezek mögött. A költő halálát gyászoló elégiákon kívül nagy helyet foglalnak el közöttük a különböző alkalmi (szoborleleplezési, centenáriumi stb.) versek, melyekben jellemzően tükröződik az egykorú közhangulat ünnepi magatartása. Velük egyidejűleg az öncélúság jegyében fogant megemlékezések s némely Arany-műre írt költői visszhangok is föltűnnek. A kedveltségük révén szellemi tömegcikké vált idézetek, szállóigék és reflexiók mellől az aktualitáshoz igazodó paródiák sem hiányoznak, mintegy jelezve, hogy a nagy költő főbb alkotásai könnyen följúduló elemei a művelt köztudatnak.

Szép prózai mű aránylag kevés akad e kultikus színű kísérletek között, hacsak ide nem számítjuk a Petőfi emlékére írottak közül azokat, melyekben a főhős mellett a szalontai pályatárs alakját is beragyogja a kegyelet glóriája. Annál meglepőbb, hogy most Dóczy Jenő külön, egész kötet-

nyi novellisztikus jelenetsorban próbálja szemléltetni a Toldi költője életsorsának egyes változatait. Az írói technika ez új fogásaival kísérletező vállalkozás nem egészen ismeretlen az olvasók előtt; tudvalevő ugyanis, hogy Dóczy már évek hosszú sora óta foglalkozik az Arany-kultusz ily egyéni felfogású művelésével. Mostani kötete tehát inkább azért érdekes, mert az eddigi közlések tervszerű csoportosításával alkalmat nyújt az egész elgondolás együttes hatásának mérlegelésére.

E szempontból a kötet nyolc fejezete közül kettő (*Arany János neurastheniája*, s az *Arany János, mint kritikus c. tanulmányok*) figyelmen kívül hagyható, mert — a jeles szerző tartalmas mondanivalói révén — ezek is elősegítik ugyan Arany egyéniségének és irodalmi jelentőségének megértését, lényegükben azonban másnemű célkitűzés eredményei, mint a könyv többi része. A borítékon is olvasható műfaji megjelölés, mely a kötet darabjait «életképek» néven foglalja össze, volta-képen a mű első hat fejezetére vonatkozik. Közülök a *Tengeri morzsolás* és a *Janika nagy bűne* a költő gyermekkorának, — az *Egy téli éjtszaka* és a *Csonka torony aljában* címűek ifjúkorának, — a *kőrösi tanár* s az *út vége és az út eleje* pedig férfikorának «képszerű, korrajzi bemutatását» óhajtják adni.

Már az idézett felírásokból megállapítható, hogy a szerző képsorozata nem teljes. Nem is akar az lenni. Nem kíséri végig a költőt egész életútján, hanem csupán ott áll meg, ahol a közkezen forgó életrajzok szerint ismereteink kiegészítésre szorulnak. A szerző becsvágya az így fölvetődő kérdésekre kíván felelni. Sikere már most azon fordul meg, mi módon jut az óhajtott válaszokhoz, s mennyiben hajlandó az olvasó ezeket elfogadni.

Dóczy abból indul ki, hogy «Arany költészetét életének ismerete nélkül teljesen meg se lehetne érteni», azonban az idevágó adatszerű tények igen hiányosak. Már pedig az emiatt keletkező rejtélyeket valamiképpen mégis csak meg kell fejteni. De hogyan? Dóczy szerint úgy, hogy a költő «életének torzóját» képzeletből kell rekonstruálnunk? Olyasfajta eljárásra gondol, aminővel néha a csonka görög szobrokat próbálják megközelítően helyreállítani. Jól mondja, hogy ez a feladat nehéz, de nem lehetetlen. Mind-

járt arra is rámutat, hogy mily módszerrel igyekszik ő célhoz jutni. Szerinte a «korrajzi és életrajzi adatok kritikai megrostálása és egybeillesztése s a jellemnek, az egyniségnek intuitív beleélés útján való legteljesebb megismerése: szóval *kritikai tanulmány és művészi élmény együtt*» azok az eszközök, melyek biztosíthatják az «epikai hitelt».

Mindez igaz, s ha csupán ennyi szabadsággal élne a szerző, ettől műve — akár a szó betűszerinti értelmében vett — hiteles, művészi életrajz is lehetne. Dóczy azonban ennél jóval tovább megy, úgy hogy munkája igen érdekes és kellemes olvasmány, de nem hiteles életrajz (nem is annak készült), hanem elsősorban korrajzi és többkevesebb valószerűséggel ható novella-sorozat, melynek középpontjában Arany János személye áll. A többkevesebb valószerűsége való célzás itt nem jelent kicsinylést, csupán arra utal, hogy az az elképzelés, mellyel a szerző egyik-másik helyzetet rekonstruálja, bár joggal tart igényt a hitelességre, mégsem kelti mindenkiben az igazi életszerűség benyomását. Ilyen részlet pl. Arany és Petőfi szalontai találkozásának leírása. Ezt Dóczy a két költő műveiből vett szó szerinti átvételekkel hitelesíti, de megfélekedzik arról, hogy az írott és élőszóbeli közlés mód között elég nagy különbség van. Igaz, hogy a levél: írott társalgás, de a személyes társalgás életszerűségének megéreztetésére nem mindig alkalmas egy-egy terjedelmes levélidézet. A dolgokkal ismerős olvasónak e ponton az az érzése, hogy a főntebb említett kritikai tanulmány itt a kelle-ténél jobban érvényesül a művészi élmény rovására. Ellenkező esetben Arany talán beszédesebbnek, Petőfi pedig kevésbé szélesnek mutatkoznék. Szerencsére a mű további részeinek élvezetét nem zavarja meg ily fokozott hitelesítő törekvés.

Az igazság kedvéért azonban mindjárt megjegyezhető, hogy a szellemiségükkel tovább élő alakok köznapi helyzetekben való szerepeltetése sokszor igen kockázatos. Dóczy érdeme, hogy az ő ábrázolása a fenti észrevétel dacára sincs ellentétben az átlagköztudattal. Tapintata és művészi önfegyelmzése a többi jelenetek bemutatásában kevésbé hagyja cserben. Az a lelkes, kitartó elmélyedés, melyre Előszavában hivatkozik, figyelemre-

mélto és becses gyümölcsöt termett s alkalmas arra, hogy bámulatának tárgyát közelebb hozza olvasóihoz. Igen érdekes, de élő írótól származó szép-irodalmi műben kissé szokatlan jelenség a könyv függeléke, amely «jegyzetek» alakjában a szerző műhelytitkait is föltárja. Akinek az egyes fejezetek olvasása közben kételyei támadnának a korrajzi háttér megbízhatósága iránt, ily módon örömmel állapíthatja meg, hogy tamáskodása alaptalan volt, mert Dóczy valóban töviről-hegyire utána-járt mindennek, s «reális elképzelésében» csakugyan a valóság tényei öltöttek művészi formát. Különösen szembe-tűnő ez *Az út vége és az út eleje* c. részben, melynek Arany pályaválasztását magyarázó epizódjához «jegyzetül» még egy 1835-ről való röpiratot is közöl a függelék, úgy hogy az olvasó egészen könnyen ellenőrizheti a szerző rekonstruáló munkáját.

Ha mindehhez hozzávesszük, hogy a könyv előadásbeli sajátságai is híven simulnak a problémát-bogozó becs-vágyhoz, bizonyára csak elismeréssel üdvözölhetjük a kritikai tanulmány és művészi élmény frigyéből eredő szép művet s kívánjuk, hogy a szerző az ígért folytatás révén még több barátot szerezzen a tőle annyi szeretettel ápolt Arany-kultusznak. V. M.

En, Ady Endre. Irta: *Vajthó László.* (Széphalom Ktár, 12. sz. Szeged, 1929.) — Áprily Lajosnak van egy gyönyörű költeménye a megdicsőült Adyról. Dardanok és achájok, mindkét fél, a maga táborába akarja vonzolni a halott Patroklost; — ahogy egy «Ady és a konzervatív kritika» c. cikk (Nyugat, 1929 okt. 16.), még tíz év után is «arra» felé vonzolja, miután — szerinte — Vajthó a maga részéről — «erre» felé rángatta...

Vita tárgya lehet, hogy Ady milyen párthoz tartozott színleg avagy való-ságosan; sőt amennyiben «politizált», még a jölehet kor-és időszerű politikai kritikákat is kiérdemelte. Viszont a páratlan görög ókor áldatlan pártharciban, innen vagy onnan, a hazaáruló címet, száműzetést stb. a legtöbb hely-lén szellemóriás megszerezte anélkül, hogy akadt volna görög irodalomtörté-net, mely az illető költők vagy írók oeuvrejét efféle külső, életrajzi adatok alapján próbálná minősíteni. Vagy el tudnók-e képzelni, hogy annyszor be-széljünk «hazafiatalan» görög irodalom-ról, ahányszor ezt, a mai magyar kor-divat szerint, a görög arisztokrata-de-

mokrata pártharcoknak a kora megkövetelné? És tudnók-e egyáltalában, mi volt ott és akkor a valóban hazafias, mi a hazafiatlan?

Ady jellegzetes ellenmondással ke-reste, noha gőgösen megvetette a szocialistákat. Ahogy a testi gyönyöröket is hajszolta, noha a Patyolat volt az ideálja s fő vágya. Épúgy egyoldalú volna tehát a forradalmiságának, mint a konzervativizmusának a kiemelése; és a túlfűtött szexualizmus vádja époly igaz és hamis is, mint aszketizmusának a magasztalása. Vajthó kitünően érez-teti meg, hogy ezeken a pontokon meg-szűnik a közönséges fogalmi értékek illetékessége. Hogy a költészet megfe-lelő kvalifikálásához olyan nézősmód szükséges, amelyben apriori oldód-nak fel az ilyen kényes és merev ellen-tétek. Ady *költői oeuvreje* szempontjából az ő politikája és szerelmei aligha lehetnek lényegesebbek, mint — mond-juk — egy zseniális hadított elbírálásá-nál a napiparancs fogalmazása. Vajthó is ezért fordul el Advtól, az embertől, hogy költői személynének utánélésében keresse meg a választ az alkotó ember kérdéseire.

*

Már Sokrates észrevette, hogy az ihle-tett költők sokban és sokszor legke-vésbébbé tudják, mit és miért csináltak. Vajthó úgy mondja, hogy a költőt lázas álmok szemelik ki szállásul, sőt sokszor ezért életével fizettetik meg. Szemben azzal a bizonyos «es»-szel, amely mint valami külön, beléjük helyezett elősdi-organizmus tesz-vesz bennük és egész «polgári» organizmusukat uralkodóan hatalmába kényszerítheti, — a költők csak a tartály szerepkörét játszhatják. A megszállott ember lehet gazdag vagy szegény, király vagy pásztor, jó vagy rossz, — mint alkotó csak a «hú edény»-nek a tartalmától megkövetelt életfor-máját fogja teljesíteni. És minél inkább «költő», azaz minél inkább van Istentől a kifejezés céljára «lefoglalva», annál inkább kell minden tétével és egész va-lójával csak azt akarnia, amit a kifeje-zendőnek törvénye követel tőle. A benne erjedő Parancsnak minden ösztö-nétől kiszolgáltató, első és létfenntar-tónak érzett feladata csak az lehet, hogy kiforrni engedje, illetőleg segítse az épen benne kiforrandókat. Ezért fogja — erkölcsi és józansági tekinte-tek nélkül — elsősorban csak azt ke-resni, ami épen temperamentuma és az erjedő anyagkomplexus összetétele sze-

rint, abban az időben és helyzetben ezt a célt kiszolgálhatja. Ezért lesz az edény-organizmus kénytelen sokszor maga ellen mindig csak azokat az erjesztő gombákat és mindig a maga edény-falainak olyan erősítéseit «akarni», ami-nők épen a beléhelyezett isteni «letét» kifejlődéséhez szükségeltetnek. Így nézve tehát Ady érzéki tombolását vagy a rezonáló közösségnek (a híveknek, a «pártnak») mindenáron való hajszolá-sát, — már meg is leltük az ellentétek egyeztetését és mindazoknak a végze-tes hibáját, akik ezekhez a tünetekhez a közönséges okságkeresés mértékével közelítettek.

*

Vajthó a gondolkozó költő intuició-jával nem egy olyan, még-még irracionális megállapítást tesz, amely mégis már szerencsésen fogalmi szójelekbe hűtve, felfedezésnek mondható az al-kotó lélek töretlen területein. Épígy igaz a vezérgondolata, hogy Ady nem más, mint valamilyen, az ősi magyar hagyományban gyökerező, de hatalmas originalitásnak tekintet nélkül való érvényesítése. (Egyszerűen ahogy Gei-bel írta: «Das ist des Lyrikers Kunst, aussprechen, was allen gemein ist, Wie er's im tiefsten Gemüt neu und beson-ders erschuf».) Ámde egészében is: Vajthó talán mindenkinél jobban meg-közelíti azt a tárgyalási ideált, melyet Adyról ma a legjobbnak tartunk. Ezért vele szemben minden kifogásunk — eleve igazságtalanul — csak olyan pon-tokra terjed ki, amiket — nem vállalt. Arra, hogy mondandóival egy nagy és összefogó könyv előtt megállapodott és engedte, hogy az a sok finom és részben egészen eredeti meglátás, amit pl. az utolsó («Ady eredetisége» c.) fejezetben anorganikusan fűzve felhalmoz, szá-mára legfeljebb a *πολλά καὶ καλά* dicsé-retét eredményezhesse. Másképen szólva: itt csak a haladás érdekében, néhány olyan lehetőségre szeretnék rá-mutatni, amelyeknek csiráit Vajthó «gerinckönnnyítő» gesztussal szórta el, de következményeiket nem vállalta és nem is vállalhatta ebben a rövidke dol-gozatában.

Igy mindenekelőtt szabadabb távlat-ban kellene látnunk a Vajthótól *ad hoc* kitünően megformulázott «En, Ady Endre»-tételt, vagyis a költőben felfe-dezett abszolút önösség tételét. Ez az «önzés» t. i. távolról sem speciális saját-sága Ady Endrénak; ellenkezőleg: Ady csak egyik nyilvánvalóbb esete annak

az általános törvényszerűségnek, amit Crocenak a minden művészet «lírai» jelleméről szóló tana elsősorban a — szűkebb értelemben ú. n. — lírikus költészetre mutatott ki kötelezőnek. Ebben Adynak nagyszerű — önvallomása, a «Petőfi nem alkuszik» után (Renaissance, 1910, I.) egyáltalában nem kétkedhetünk. Sőt ennek alapján — Vajthó kétkedése ellen — határozottan merjük azt is állítani, hogy Ady szükségképpen *tudott* róla, amikor minden témáját, alakját, ideálját, fel egészen hazája jellemzéséig, a maga arcvonásaira formálta. Tudott róla, már amennyire költőnek tudnia kell, mit és hogy szükséges a maga költő-volta érdekében cselekednie. — Ugyanígy kiált — természetesen — általánosabb beállítás után az élődsi organizmus törvényének követelő és sokszor öngyilkos érvényesülése, amint ennek, bizonyosfajta gazdasági viszonyok — úgy látszik — kérelhetetlenül és feltartóztathatatlanul be kell teljesednie. Ezt különben e sorok frójának egy 1920-ban, az «Erdélyi Irodalmi Társaságban» bemutatott és a kolozsvári «Napkelet»-ben megjelent «Apologia» című dolgozata, épen Adyval kapcsolatosan, már részletesen iparkodott bizonyítani. Nem véletlen tehát, hogy Petőfi viszonya a franca forradalomhoz (és Berangerhez) ugyanazokat a sajátos ellenmondásokat mutatja, mint Ady viszonya a szocializmushoz; és nem véletlen, hogy Ady «álérzéki-sége» mint előzményre hivatkozhatik Petőfi szerelmi «féltelenségének» magátuszító jellemére vagy korhelykedésének a csináltságára. Törvényszerűség van benne, hogy a lírikus mindenáron törekszik a maga egyéni újságát kifejleszteni és ehhez mindig azokat az egyéni és korbelti általánosságokat is segítségül hívja, amelyeket — vajdó lázában elvakultan — mint költői mondanójának igen közeli rokonait, tehát kész és készséges támogatóit adatik felismernie. — Végre ugyancsak ez a szerzőtől választott szerény forma üti el őt legvilágosabban attól a megfelelőbb tárgyalási módtól is, amelyre számos finom, részben idézett megjegyzése — szinte kötelezte már. S ezt tekintjük épen Vajthó legnagyobb pazarlásának. Ady t. i. bárkinél feltűnőbbben tanúsítja, hogy mindent a kikivánkozó mondanandó, ez a misztikus adomány és irracionális komplexitás indít meg és hogy a költő személye is — jöllehet mint talaj elengedhetetlen — mégis mindig csak eszköz lehet a nagy és sze-

mélytelen teremtődési folyamatban. Ez a tény azonban nyíltan utal rá, hogy Adyt, a katexochén lírikust, alaposan és igazán csak egyetlen tárgyalási móddal: a kifejeződés sui generis törvényeinek a megismerésén át, illetve egy ilyen megismerésnek a keretei közt lehet megpillantani. Ezt kell tehát próbálnunk, — ha igaza is lehet Montaignenak, hogy könnyebb csinálni, mint érteni a költeményeket.

Marót Károly.

Semetkay József: Mécs László. (Künlönyomat a Salgótarjáni Reál gimnázium 1928—29. évi értesítőjéből.) A «Napkelet» csak nemrégiben számolt be Farkas Gyula Mécs László-könyvéről. Ha Semetkaynak előttünk álló tanulmányát hozzáadjuk, e két könyvből már majdnem teljes képet nyerünk a költő Mécs Lászlóról. Semetkay épen Farkas könyvére hivatkozva nem foglalkozik részletesen a költő *életével*. Könyve az első nagyobb-szabású tanulmány Mécs László *költészetéről* és a folyóiratok hasábjain már szép számban megjelent Mécs-tanulmányokkal szemben elsősorban teljességre törekszik.

A filológus lelkiismeretes aprólékos-ságával fog munkájához. Gondosan áttanulmányozta a Mécsről szóló irodalmat, kitűnően ismeri nemcsak a három verseskötetet, hanem a folyóiratokban szétszórta, sőt kéziratok költeményeket is, hiszen ő rendezte most sajtó alá a rövidesen megjelenő negyedik verskötetet. A költőhöz fűződő személyes kapcsolatait is a Mécs-problémák megoldásának szolgálatába állítja. Így személyes tapasztalatok alapján száll szembe Bodor Aladár azon nézetével, hogy «tulajdonképpen mellékes Mécs László költészetében az ő életének napi anyaga...» Semetkay találkozott Mécs epikus költeményeinek nem egy alakjával; s a költemények élményszerűségét pontos személy- és helynevek közlésével támasztja alá.

Tanulmányának első részében Mécs költői egyéniségét analizálja mindent észrevevő pontossággal. Ir lelkének kettős természetéről, a szenvedőkkel való együttzenvedéséről, mély istenhívéséről, kifejezett katholicizmusáról, nemzeti érzéséről, mely semmi közös-ségben nincs a szláv kultúrával. Rámutat arra, miben látja Mécs László a magyar tragédiát, milyenek látja a felvidéki magyarságot és hogy mint

Tinódi Sebestyén örököse ő is a nemzeti egység megteremtéséért énekel. Meglátja Semetkay, hogy Mécs lelke a szociális kérdés iránt való nagy érdeklődésben találkozik a kor lelkeivel s megmagyarázza, miért fordul olyan szeretettel a gyermekek és a primitív lelkek felé. Végül sorra veszi Mécs kedvelt emberi és állati alakjait s beszél a földön túlterjedő kozmikus természetéről.

A második részben Mécs László művészi sajátásaival ismerteti meg a szerző. E rész korántsem ad olyan teljes képet Mécs költészetének formai problémáiról, mint az első a költő egyéniségéről és tárgyköreiből. Itt főleg a misztika és a szimbólum iránt érzékeny fantáziáról szól, kiemeli képeinek modernségét és túlszufoltságát, elemzi nyelvét és ritmusművészetét.

Különben a szerző maga mondja, hogy itt sokat ki kellett hagynia kéziratából, mert tanulmánya számára — iskolai értesítőben jelenvén meg — meg volt határozva a terjedelem. Nagyon helyeselhető, hogy «Mécs László és a Felvidék» címen munkáját kiegészíteni szándékozik s ezzel hozzászól a felvidéki lélek és a felvidéki irodalom kialakulásának most mindinkább az érdeklődés előterébe lépő problémájához.

Még nagyobb szolgálatot tenne azonban Semetkay a magyar irodalomtörténetnek, ha Mécs Lászlóban nemcsak az elszigetelt költői individuumot látná meg, hanem az *európai irodalmi közösség* tagját is. Mécs László nem vesztene, ha nagyobb távlatból néznék, Semetkay kitűnő könyvecskéje pedig megérdemelné, hogy e néhány szempont felhasználásával kibővíljön és elmélyüljön. *E. Huszár Irén.*

Móricz Zsigmond: Forró mezők. (Athenaeum-kiadás.) A hősnő, miután elvesztette az urát s el posthumus szerelmét is, kinyit egy mérgegyűrűt, smaragdgyűrű ez, keleti méreggel, ráng néhányat és kiszakad ebből a detektívregényből, ahol a szépség a gyilkosság dajkája s egy férjéhez húzó asszony is a vastag férjévé vák örvényét kavarja föl maga körül. A mérgegyűrűt egy életbiztosítási kötvény előzi meg, a kötvényt egy mésszel konzervált lábnyom, a lábnyomot egy pofonokkal irányított vállatás a hullakamra éjjelében. A kötvény fölött ott a kérdőjel: öngyilkosság maradjon-e a gyilkosság, vagy mégis csak tanácsosabb

a húszezer dollárt zsebre venni; a lábnyom egy megszökött vadász felé siklatja ki a figyelmünket, aki megugrik a gyanú pusztája lehetősége előtt; a pincemélyi vállatás pedig a vizsgálatvezető főkapitányt teszi problematikusná: kétszáz oldalra át izgulhatunk: lovag-e vagy zsvány. Ilyen előzmények után a mérgegyűrű nem véletlenül nyílik ki a hősnő ujján. A regény cégére ez a gyűrű. A szerző szinte odavágja az Est-lapok közönségének: Nesze ez is, ha kívántad. Azt hiszem, hű maradok az alkotás szándékaihoz, ha a Forró mezőket, mint Móricz Zsigmond mérgegyűrűs regényét könyvelem el az emlékezetemben.

A mese méltán meglepheti az utóbbi évek fejlődésétől elmaradt Móricz-olvasót. Avar, a vidéki földesúr, kocsin hajtja be pusztájáról a városba, s autón robot visszaj. A Hungária úri törzsasztalánál célzás pottyant el, hogy az egyik jóvérű fiatalember, Baltazár Pista, alighanem a feleségénél ül: ezért volt szükség a járműcsere. Alig két órába kerül, a társaság még együtt van s magyaros kedéllyel gyilkolja az időt, amikor megszólal a vendéglő telefonja: Avar holtan fekszik a lakásán, agyonlőve. A telefonüzenetet maga a főkapitány veszi fel, aki, ügylátszik, nagy tisztelője Avarynának, mert ugyan csak furcsa műveletekbe kezd — a jóhíréért. A hivatala előtt egy autó áll, Baltazár Pistát hozta be vállóvesel. A főkapitány leviszi a soffort a hullakamrába, szembeállítja egy holttesttel s addig veri, amíg bele nem szorítja a vállomást: az autója a határ másik sarkán szenvedett defektet, fölborult s ott sérültek meg mind a ketten. A főorvost, aki lekötöztette, ráveszi, hogy kulcsontörést írjon vállóves helyett a látletbe; aztán Avarynára zárja rá az ajtót s őt puhítja meg. Az asszony első ijedében hozzámene-kült s ő (noha szerelmes belé vagy épen mert szerelmes) addig ijeszti botránnyal, letartóztatással, amíg aláírja a vállomást, hogy az ura egy családi perpatvar után öngyilkos lett. Majd autóbába vágja magát, kimegy az Avarpusztára, helyszíni szemlét tart s bebizonyítja jegyzőnek, orvosnak, rokonságnak, hogy a gyilkosság öngyilkosság volt. Avaryt el is temetik, az asszony azonban tudja, hogy az urát nem Baltazár Pista gyilkolta meg s mozgolódik benne az igazság. A gyilkoságnak különben szemtanúja is volt, egy lábatlan kertész, aki konzerválta a gyilkos

lábnyomokat s ő tőle, a parasztok sugdolózásain át Fábián szolgabíróig szívárog a gyanú, hogy Avaryt mégis csak úgy ölték meg: egy gumitalpas úr, aki autón érkezett, belopódzott a kertbe s abban a pillanatban lőtte le Avaryt a vontcsövű pisztolyával, amikor az a veranda ablakán át Baltazár Pista vállába röpítette a golyóját. Ez a Fábián persze maga is szerelmes a szép asszonyba, följánlja neki szolgálatait s az ő komplikált hiszékenysége révén a lábnyom, a szökött vadász, egy jegyzőné, Avary egyik szeretője, sőt magának Fábiánnak a szerelme is beledobatik a rejtvényeknek ebbe a forgatagába: a bűnügy a kivonathatóság határain túl komplikálódik. Szerencsére a húszezer dolláros életbiztosítás Avaryné ügyvéd sógora előtt is kívánatosá teszi, hogy a gyilkosság mégis csak gyilkosság legyen s az ő praktikus érzéke meglehetősen szűk hurkká fonja a körülményeket: Avaryné feljelentést készül tenni. A főkapitány megpróbálja lebeszélni, de elveszti előtte a fejét. Az asszony is valami elkéseredett, kegyetlen kacérsággal hajszolja bele őt az önleplezésbe. A férfi a szerelmét követeli, ő kidobja s miután holt férje hűségében csalódott, gyilkosán bosszút állt, kinyitja a smaragdgyűrűt, amelyet ismertetésünk elején a regény fölé rajzoltunk. Mit tehet a gyilkos főkapitány? Golyót röpít a vak szemébe, szédurrantja a fél fejét. S mit tehet a Hungária úri asztaltársasága? Rekonstruálgatja a gyilkosságot: mint lopódzott a főkapitány, készállásról jövet, Avaryné ablaka alá, mint lőtte le a féltékeny férjet abban a pillanatban, amikor az az udvarlót s mint rohogott 37 kilométert, hogy a Hungáriában ő vegye fel az asszony telefonüzenetét.

A szerző, aki detektívtörténetre adta a fejét, szokott bőséggel ontja, bonyolítja az ötleteket (én magam legalább tíz embert gyanúsítottam meg olvasás közben), úgy hogy ez az ismertetés csak igen gyenge izelítő lehet a regény izgalmaságából. De talán ennyi is elég hozzá, hogy a nagy írók sarkában ólalkodó zseni-ellenőrök karban ordítsák: «Elbukott! Ponyvaregényt írt! Móricz Zsigmond ponyvaregényt írt! Emlékeztek, hogy nyilatkozott ez a Móricz Zsigmond Mikszáth Kálmánról! Senki sem mondhatja magát boldognak holta előtt!»

Azonban lassan, barátaim, ti kajánul siránkozó zseni-ellenőrök! Bevallom,

egy kicsit én is közétek tartozom s magam is szívesen szúrnék tuskét a köröm alá, amely a Forró mezőket írta. (Mert aki írta, a körmehegyével írta, bizonyos.) Azonban ne siessünk a sajnálkozással! Nézzük inkább, mit írt ez az író a körmehegyével? Igaz, hogy ez a detektívregény szinte lyukas a lélektani hézagoktól s olykor hihetetlen valószínűtlenségeken gördül tovább. De mégis: körömhegyről is, mekkora ábrázoló erőfeszítés egy-egy abszurdum elfogadtatására. Ez a főkapitány az első perctől fogva, amikor beül a Hungáriába s szórakozottan nevetgél a fiatalok vicein, az utolsó vér-elborulásos szerelmi rohamáig, amely mögött a vontcsövű pisztoly s a tulajdon szétlőtt feje áll: milyen éles profil! Méltóságos titulussig feltolakodott akarnok, szerelem farkasa, akinek mindegy: cseléd vagy úrinő, ha rászorult, beléharap. Avaryné, ez a megtagadott asszony, mint megvont falat ingerli, dühíti; gyilkol érte s miután gyilkolt, nem ijed meg, beleakaszódik a törvény kerekébe; s tekintélye erejével forgatja visszafelé (a magyar megyében vagyunk!). Az utolsó pillanatig verekszik, nemcsak magáért, de az éhségéért is, az asszonyért, akit magához akar vasalni egy ráerőltetett büntudatban. A testet öltött amoralitás, vaskos, éhes, vérbő alföldi kiadásban. S milyen természetes a hangja: úrral, soffőrrel, jegyzővel, kívül-kívél a maga nyelvén beszél. S végig a regényen, a valószínűtlenségek szomszédjában, milyen igazak és valószínűek az emberek közti viszonyok. Gondoljunk arra, hogy fogadja a nép az öngyilkosság híret, majd a bűntény gyanúját! Mekkora szerkezetbeli s belső szemléleti egyensúly tartja lábón ezt a rémregényt a Hungária két pénteke közt! A legvadabb abszurdumok mellett s azok ellenében is egy erős konkrétumokkal megkötött élet sarjad itt föl: az Alföld, ahogy Móricz az Alföldet vérben-bűnben összesűrítette, összeolvasztotta. Soha ilyen zsíros detektívregényt, soha ilyen emberszabású Fantomast! Kevés ponyvaregénynek adatott meg ilyen remekműtermő humuszba gyökerezni.

Más az, ha valaki őt kötetet ír s más, ha ötvenet. A Tündérváros, Árvalányok, Légy jó mindhalálig írójának végre is elnézhetjük mi kaján zseni-ellenőrök, hogy a legjobb magyar detektív- vagy akár ponyvaregényt is ő írta meg. Mert ezt aztán az anyag kellő ismerete nélkül is állíthatom!

Mi a mi kritikái vádpontunkat talán nem is a bűnügyi jelleg ellen fordítjuk; hiszen a világirodalom remekeinek jó része bűnügyi remek; hogy csak a Karamazovokat idézzem. Azonban találhatunk-e jobb alkalmat e Forró mezőknél, hogy az úgynevezett drámaiság ellen kiöntsük meggyült epénket. Ez a regény az «iram» mesterműve akart lenni s bizonyos, hogy Móricz Zsigmond utóbbi időben egyre jobban foglalkoztatja az «iram», vagy mozi nyelven szólva, a drámaiság problémája. Kell-e mondanom, hogy a görögök, Shakespeare, Racine, az irodalmi dráma, nem ismerte az iramnak ezt a drámaiságát. Shakespeare ráér megállni a dráma legnagyobb forratagában is, hogy egy halálesetet, árulást, csókváltást fényes költői képpel vagy hosszadalmas filozófusremekléssel kommentáljon. Az igazi drámában, regényben még inkább, a következő pillanat sosem olyan fontos és sürgető, hogy a közlés pillanatának a bőségeit meggyilkolhatná. Mit szólnunk azonban egy regényhez, amelyet másodsor is el kell olvasnom, hogy lássam, mi van benne, mert először csak a végére voltam kíváncsi; s miután másodsor is elolvastam, kiderült, hogy igazam volt, amikor a végét vártam, mert itt a stílus szófukarsága, az egyszavas dialógusok, a gyorsan félredobott jelenetek, a kivonatolt alakok: a megszokott Móricz-előadás «eseményes beszűkülése» az én bolond kíváncsiságomat s tárgyi tükörképét: az iramot, a hamis drámaiságot szolgált. Vajjon nem a drámaiság sülyesztette le a drámát a mai szintjére? Odaengedhetjük-e neki legszélesebb szavú, legméltóságosabban bő regényírónkat is? . . .

Ha valaki következetesen túlmagaszan tűzi ki céljait: a tehetségben van hiba; ha következetesen túlalacsony: az írói morálban. Ötven kötet mellett négy-öt jelenthet-e következetességet? Legalább is állandósuló rossz szokást. Vigyázzunk! Sohasem az élet szállíttatja le önmagunk ellen támasztott igényeinket, mindig mi magunk! Fiatalemberek legalább így hiszik. S midőn elismerem, hogy a Forró mezők «nem rossz a maga nemében», voltaképp azt sajnálom, hogy ennyire jó.

Németh László.

Darnay Kálmán: Kaszinózó táblabírák. (Korfestő történeti tréfák. Egykorú képekkel. Budapest, 1928. Athenaeum. Két kötet. 208+229. l.) Kü-

lönös könyv ez. Ha az ember Mühlbeck Károly címlapját szemléli, ruházat, arc, miliő arra mutat, hogy nagyapáink nemzedékénél sokkal régiebb korról lesz szó. Végig olvasva a könyvet, mégis el kell ismernünk, hogy szelleme és a művész címke között nincs ellenmondás: nagyapáink valóban ilyen régesrégi világban éltek, lelkületben és külsőségekben annyra távol a világháború utáni nemzedéktől, hogy zavarba hozzák történettávlati érzékünket is. Könyve végén azt mondja az író, hogy a hozzá ellátogató és mesélgető Eötvös Károlyban látta életrekelni a régi táblabírák utolsó alakját. Szerintünk inkább az utolsó-előtti, mert az utolsó maga Darnay Kálmán. Aki ennyi rajongással tud csüngni a táblabírák korán s a kutató lázával hord össze róluk két kötetre való adomát, az minden bizonnyal örökösüknek érzi magát s kötelességének emléküket feltámasztását. . . A családi és helyi vonatkozások szinte rákényszerítik, hogy tárgyával foglalkozzék. Ami még ezenkívül szükséges, azt kipótolja képelete. Csak behunyja a szemét s máris peregni kezd a száz év előtti kor «empirestílusú» filmje. Ott ül a sümegi Baglashegyen szőlőjének táblabíró malomkőasztalánál. A nap fényverése rávilágít Kisfaludy Sándor sírszobrára és a temető empirekoszorus emlékeire s a sírdombok alól kikelnek Sümeg és vidékének nemzeti urai. Tréfálkozó kedvük derűjét már ott hallja a vén diófák lombosságában. Látja, amint Zala földesurai oda-csilingelnek tüzes négyeseiken a Gerszó-patika elé és a városi sóház oszlopaihoz, hogy nyelvhegyre vegyék a haza sorsa mellett a pámpilláskodó, verdigály-szoknyás táblabíró-kisaszszonyokat s nem ritkán a táblabíró uraimékkal incselkedő mamáikat is. Odajár Kisfaludy és a fiatal Deák Ferkó is. Tőle ered ez a szállóige: akit Sümegen meg nem szólnak, Rendeiken meg nem lopnak és Egerszegen föl nem akasztanak — az vigan járhatja a világot.

Ilyen hangulatban és ilyen háttérrel vetítve indulnak meg az apró történetek. Ezekben a bálos, vadász, pince-szerező, megyepolitikai jelenetekben vagy éppen csak sümegi kadarkát és badacsonyi kéknyletű dícsérő idillekben van sok bájos historikum, van sok, magyar lelkélettörténeti valóság, de van számos színező hozzáköltés is. Darnay nemcsak gyűjtő. A legegy-

szerűbb adomát is szereti az epika nagy vásznára kifeszíteni. Sok mindent kell megtudnunk, mire a történet sava-borsát megízlelhetjük. Igaz, hogy e bevezető, terjedelmes exordiumokban is rá-rábukkanunk néha érdekesebb kortörténeti adatokra, de gyakran közismert dolgokat (pl. Csokonai rövid életrajzát) kell újra meg újra olvasnunk. Az ilyen hosszadalmas bevezetések ugyanis nem szükségesek a történetek clou-jának érvényesüléséhez. Másrészt éppen ezekben tárul elénk csillogva-zörögve Darnay elbeszélő stílusa. Mennyi eleven elképzelés, formavágy feszül meg benne és mégis mennyi roszdásan zötyögő mondat, formatörés és tájnyelvvé sűrűsödő vidékiesség rontja a kivitelt! Az írói tehetség igazi kibontakozását el-elakasztja az írói mesterség hiányossága. A sok idiotizmus és archasztyikum megnehezíti a megértést is. A tiszavidéki magyar pl. törheti a fejét a zalai tájszavakon.

Mégis a kort nem közönséges erővel rajzolja meg. Az intim részletek több történeti alakunkat (Kisfaludy S., Deák, Festetics Gy. gróf stb.) realisztikusan formálják elénk s így egész embert látunk bennük. A szerző legfőbb érdeméül azonban e hatalmas anyagnak feltárását kell tekintenünk. Az olvasó kellemes órákat tölthet el a két kötettel, bár néha beletorzul a mosolyba az arca a kérdéstől, vajjon mi lett volna, ha a kadarka, kártya és verdigály-zoknyák körül forgolódo nemzetes urak néha-néha túltekintettek volna a sümegi Baglashegyén is? Mi lett volna, ha nem a Csukly Pepik és Horváth Lacik típusa lett volna többségben? — Ezért szomorú ma ez a nevető könyv...
Gál János.

B. Czeke Vilma: A lyukas mogyoró. Mesék. (Singer és Wolfner.) E kiállításában is finom ízlésre valló könyv 6—10 éves gyermekek számára készült. Tizenhat mesét tartalmaz, igen változatos anyaggal. Elég gazdag, de kritikailag nem igen ellenőrzött gyermekirodalmunkban nem egy jó könyv akad, élvezetes is, tanulságos is, de csak keveset olvastam, melyben e tulajdonságokhoz a lelkeség, mágond ízlés és magyaros előadásmód oly nagy mértékben járulna hozzá, mint B. Czeke Vilma könyvében. Különösen az utóbbi két vonást emeljük ki erősebb hangsúllyal, mert a szerző áttetszően szép magyar beszéde, a csodás elemet mértéktartással alkalmazó ízlése és meleg

hangja már az első mese elolvasása után arra készíti a felnőtt olvasót is, hogy a könyvet tovább olvassa.

Azt hiszem egyébként, a jó mesének az a kritériuma, hogy nemcsak a gyermek, hanem a nagyok is élvezzék. B. Czeke Vilma meséi az előadás mellett tartalmukkal érik el e célt. A mesék szövése friss s míg serkentőleg hatnak a képzeletre: a szépség, szeretet és igazság fogalmait lopják bele a gyermeklélekbe. Termékenyítő, értelemébresztő és erkölcsileg is tanulságos mesék, anélkül, hogy tanulságuk kiábrándító módon szembetűnne.

Mint hogy egy jó mesekönyv fölér egy házinevelővel: ajánljuk a szerzőnek, hogy munkásságát tovább is folytassa e téren. Megédesíti vele a gyermekek első találkát az irodalommal; első magvait hinti el az olvasási kedvnek, a könyv szeretetének s így közvetve a műveltségnek. Kell-e ennél szebb feladat?
—*rlm.*—

Emlékkönyv a Székely Nemzeti Múzeum ötvenéves jubileumára. Szerkesztette: *Csutak Vilmos.* (A Székely Nemzeti Múzeum kiadása, nagy 8°, p. 1—780.) Sepsí-Szt.-György, 1929. — Lehetetlen mélységes megatódottság nélkül gyönyörködni ebben az igazi «opus magnum»-ban: székely férfiak huszáros hatvágásában. «Sub pondere crescent palmae.» Valóban olyan ez a mi fajtánk, mint a költő írja: «Harcmoraj kell a magyarnak!» Szürke, tunya időkben olyan mélyre rejti hatalmas tetterejét, hogy semmi sem látszik ki belőle. Ám ha úgy fordul az idők járása, hogy ember kell a gátra, menten kitűnik: valamennyi talpig ember s csaknem mindegyik mind a két karjával tud küzdeni. Az egyikben fegyverrel a puszta létért, a másikban a tudomány műszereivel vagy a művész eszközeivel fájának kulturális haladásáért.

A hatalmas, tömérdek képpel illusztrált kötet szerkesztője hét csoportba osztva sorakoztatja föl a Székely Nemzeti Múzeum tudományos anyagát földolgozó, illetőleg a székelyföld és nép sajátosságait bemutató kisebb-nagyobb tanulmányokat. S már itt meg kell jegyeznünk, hogy ezek közt valóságos monografiákat is találunk.

Az első csoport bevezetéséül *Csutak Vilmos* mondja el részletesen a Székely Nemzeti Múzeum alapításának és gyűjteményei 50 éves fejlődésének történetét. Néhány megkapóan közvetlen hatású vonással igazán eleven képet

fest az imecsfalvi kúria nagyasszonyáról, özv. Cserey Jánosné, Zatlareczky Emiliáról, akinek nemes áldozatkészége vetette meg a múzeum alapját. Majd az 1911—13. években épült szívet-lelket gyönyörködtető új múzeumépület művész-tervezője, Kós Károly ismerteti az építkezés történetét; kell-e mondanunk, hogy ez a történet sok-sok regénynél érdekesebb? Bizonytalán általános érdeklődést kelt továbbá Balogh Istvánnak «Az ősi vagyoni jogi védelme a régi székelyeknél», Domokos Pál Péter «A csiki énekeskönyvek», Elekes Andor «Szemelvények a székelyek sajátlagos jogtörténetéből», Erőss József «Háromszék telepedési története», Gyulai Farkas «A magyar színeszet székely nagyjai», Kodály Zoltán «Ötfokú hangsor a magyar népzeneben», valamint Sebestyén Gyula «Miként bizonyosodott be a székely róvásírás hitelessége?» címen közölt tanulmánya is.

A Székelyföld régészeti leleteivel foglalkozó II. csoportban nyolc tanulmány foglal helyet. Ezek közül első-sorban Roska Márton «A Székelyföld őskora» címen megírt monografiája emelkedik ki (p. 258—326). Egy német (H. Schroller: «Die bemahlte Keramik im Komitate Háromszék») s egy angol (Ch. v. Gordon: «Erőd and Dimini») tanulmány kétségtelen bizonyítéka annak, hogy a Székely Nemzeti Múzeum 1925-ben tragikusan elhalt őreinek, a kiváló szaktudású László Ferencnek erődsi és oltszemi régészeti ásatásai az egész tudományos világ osztatlan elismerését vívták ki. S való, hogy legelső-sorban ezeknek az ásatásoknak meglepően gazdag eredménye tette Európaszerte ismertté a sepsi-szt.-györgyi székely múzeum nevét.

Nagyon érdekesek itt Fellich Nándor «Az aldobolyi kard koráról», Buday Árpád «A Székelyföld római régészeti feladatai»-ról, K. Sebestyén József «A középkori nyugati műveltség keleti határai»-ról szóló egy-egy közlemény is. S bizonyára sokan fognak Divald Kornél «Székely szárnyas oltárok» című cikkéből meglepődéssel értesülni arról, hogy «az erdélyi oltárok renaissance ornamentikája nagy mértékben elút a régi felsőmagyarországiakétól, s jóval részletesebb. Am egyik sem mondható német renaissance-nak, amelynek kialakulása csak később kezdődik».

A székely népművészet és folklóre ismertetésének szentelt III. csoport általánosságban is, de főként a többihez viszonyítottan mostoha elbánásról

tanuskodik. Igaz gyönyörűséggel olvaszuk Viski Károlynak «A székely népművészetéről», Haáz Ferencnek «Egy székely falu öltözetéről», Roediger Lajosnak «A Székely Nemzeti Múzeumban őrzött székely eredetű varrottasokról», Huszka Józsefnek «Székely kapuk meséjéről» és Balogh Ernőnek «Tulipán ornamentikánk eredetéről» magvasan megírt rövid cikkeiket, de ez a rész még Sebestyén Gyulának, Kodálynak és Solymossynak voltaképpen idesorozandó essay-jét is ideszámítva sem rúg többre 25—30 oldalnyi szövegnél. Ha pedig nem tévesztjük szemünk elől, hogy a székely népművészet és folklóre nemcsak magyar érzésünk világa mellett, hanem az általános összehasonlító irodalomtörténet és néprajz európai szémszögéből is rendkívül fontoságú, s hogy már a külföld figyelmé is feléje fordult — sajnálnunk kell ezt a rövidességet. Gondolnunk kell itt arra is — amit az etnológia érdemes bűvárai szüntelenül hangoztatnak — hogy napjainkban a népművészet, népdal, népmese rohamos pusztulásnak indult s így az utolsó órákban fokozott erővel kell mentenünk, ami még menthető.

A IV. csoportban a hírnévhez jutott székely képzőművészeknek: Barabás Miklósnak meg Gyárfás Jenőnek és alkotásaiknak rövid méltatását találjuk. Ennek a rövidségnek mintegy magyarázatául ezt olvassuk Csulak bevezető értekezésében: «A képzőművészeti gyűjtemény az összes gyűjtemények közül talán a legkevesébbé nyujt hű és teljes képet arról az ősszékely teremtő erőről és művészi készségről, amelynek jellemző példák útján való bemutatása ennek a gyűjtemény-csoportnak az igazi feladata. Egyébként Barabás Miklósról Hoffmann Edit és K. Sebestyén József, Gyárfás Jenőről pedig Gödri Ferenc és Lyka Károly írt.

A Székelyföld természeti viszonyait ismertető tanulmányok az V. csoportban foglalnak helyet. Itt Szádeczky-Kardoss Gyula élénk szemléltető előadásban ismerteti a székelyek földjének geológiai kialakulását, Bányai János pedig a Hargita vulkános kőzeteknek elterjedését. Nagyon érdekes és meglepő adatokat találunk ez utóbbi szerzőnek a hargitai ásványvizek — székelyesen «borviz»-ek — geológiai viszonyairól írt magvas értekezésében: Ugyan hány honfitársunknak volt eddig fogalma arról, hogy 1000-nél is több a székelyföldi borvízforrások száma, s hogy ennek a területnek az

egész földkerekségén nincs mása? *Tulogdy* János a Székelyföld földrajzát mondja el — igen helyesen — turista szemszögből való földolgozásban. *Moesz* Gusztáv két kisebb botanikai cikkén kívül *Nyarády* E. Gyula pompás monografikus tanulmányát olvashatjuk «A vizek és vízben bővelkedő talajok növényzetéről a Hargitában» címen. *Méhely* Lajos néhány hargitai gyűjtő kirándulásának emlékeit fűzi csokorba. «A székely székek ősföldjének állati és növényi élete», majd pedig «A háromszéki ősmedve» címen e sorok írója értekezett.

A VI. csoportban vegyes tartalmú essay-i közül *Bitay* Árpád «Újabb szempontok és adatok a román nyelv magyar elemeinek kutatásához», valamint *Csutak* Vilmos «Bujdosó kurucok Moldvában és Havasalföldön 1707—11-ben» címen közölt cikkét emelhetjük ki. Végül a VII. csoportban a székelységre vonatkozó irodalom bibliografiája van összeállítva. Teljességre ugyan nem tart számot, de első kísérletnek, alapkönyvnek jó teljesítmény.

A hatalmas kötetnek szűk téren való ismertetése szükségszerűen magával hozza a hézagosságot, a vázolt kép elmosódottságát. Befejezésül tehát külön is hangsúlyoznom kell, hogy az Emlékkönyv a székelységnek valóságos hitvallása a tudományos haladás mellett. S ez annál örvedetesebb, mert ez a legnehezebb próbatétel fényes kiállása. Hiszen nyilvánvaló, hogy kisebbségi sorsban a tudomány művelése rendkívüli nehézségekbe ütközik. Mert hogyan is lehet olyan országban tudományosan búvárkodni, amelyben az eredményes kutatás külső föltételei: rendszeres, nagy gyűjtemények, laboratóriumok, könyvtárak, tudományos intézetek és társulatok, egyetemek, bel- és külföldi tanulmányutakra szóló ösztöndíjak stb. mind ellenséges állásponton vannak az erdélyi magyar tudós kutatóval szemben.

S íme, a külső föltételek hiánya ellenére is van erdélyi magyar tudományos élet. Hihetetlenül acélos akaratú emberek eredményezték ezt. A székelyek büszkének lehetnek Nemzeti Múzeumukra s köréje seregülő tudósaikra, mi pedig büszkének lehetünk rájuk.

Gaál István.

Pécsi László: Szalomea. Regény. — A feltűnést áhító, értelmetlen címlap mögött egész értelmes szövegre találunk, amely jelentékenyen több elismerésre tarthat számot, mint a szerző korábbi verseskötete, amelyről annak ide-

jén megemlékeztünk. Meséje épkezláb, érdekes és egységes. Színtere a mongol-kínai határ egyik kirgiz falucskája. Az ismeretlen miliő is, a romantikus mese is egyaránt érdekelhetné az olvasót, de amíg a jól folyó eseményeket követjük, sajnálattal kell minduntalan megállapítanunk, hogy Pécsi László leírásai sem a cselekmény színhelyét, sem a szereplőket nem elevenítik elének.

A regény önvallomásszerű végső sorraiból arra kell következtetnünk, hogy a szerző ott járt a történet színhelyén és bizonyos mértékben átélte az eseményeket is. Mégis az az érzésünk, mintha hallomás után jutott volna a témához, annyira minden lendület és szuggesztív erő nélkül írta meg könyvét. *M. Gy.*

Cholnoky Jenő dr.: A napsugár diadala. (Singer és Wolfner r. t. kiadása.) *Cholnoky* Jenő a legszélesebbkörű közönségnek írta ezt a könyvét. Szembeállítja a föld belső erőit a napsugár hatalmával. A föld izzó belsejének hatalmas energiái óriási változásokat idéznek elő a felszínen, a vulkánok, a meleg források és a föld kérgének összehúzódása által okozott hegyképződés óriási köztömegeket igyekszik feltornyosítani. Ebben a törekvésében szembetalálja magát a nap hatalmával. A nap melege örök körforgásban tartja a vizeket, amelyek kimossák és lehordják a kőzetet, a nap tartja folytonos mozgásban a levegőtömeget, amely évezredek és évmilliók során megbontja és elhordja a legkeményebb sziklát is, a tenger hullámverése és a nap hatalmát támogató árapály folytonosan bontja, törli a tengerpartok szikláit. *Cholnoky* leírja ennek az örök küzdelemnek régmúlt fázisait, a szárazföldek és hegyek képződését és a folytonos letarolást, azután megrajzolja a jövőndő perspektíváit is. A föld hőenergiája el fog fogyni, a nap azonban megmarad. A végeredmény a napsugár diadala lesz, a letaroló örök le fognak hordani egy alacsony síkra minden kiemelkedést és a tenger úrrá lesz a föld felszíne fölött. — Mindez különösebb előképzettség nélkül is könnyen érthető, érdekfeszítő és tanulságos, amelyet a könyv természetesen minden vonatkozásban a tudományos kutatások legmodernebb eredményeit adja. *Cholnoky* Jenő megmutatja, hogyan kell népszerűen és mégis tudományos színvonalon írni. Külön említést érdemel a könyv hatalmas képanyaga, amelynek technikai kiállítása is elsőrangú. (*Th.*)

Szent Imre herceg.

A történelem nem tudja sorsdöntő jelentőségűvé felépíteni alakját. Legendák halk, szüzi szálai fonják körül alakjának emlékezetét. S mégis él, mint az eszmény igazsága és diadala. A történelmi élet sokféle gondolatot és felfogást gördített el huszonnégy földi éve előtt, különböző embertípust és lelki alkatot épített föl körülötte s ő legyőzte mind és kilencszáz év távlatán keresztül ma is úgy él, amint a középkori hymnus énekelte róla: *Subtus pedum vestigia cuncta terrena subiicit.*¹ Egyéniségének legbelső tájaiba csak a legendák szent küszöbén át léphetünk be, s hogy mit jelentett volna korának, azt csak a krónikák elborult szavaiból sejtethetjük: «... siralmasan meghalt». Még késő századok multán, Katona István kritikuskollán is átremeg a krónikairó megrendülésének hangulata: *Nec nos meminisse sine gravi doloris sensu possumus, spes sollicitissimi patris ita succisas; spes Hungariae, quae sibi regem in eo praestantissimum despondebat, ita subversas esse.*² S ennek ellenére Szent Imre alakja tele van sugárzó erővel s egészen napjainkig elható jelentőséggel, úgy hogy reátekintve önkéntelenül is eszünkbe jutnak Louisa May Alcottnak Emersonról mondott szavai: *Míg élt, nemesebb, mikor pedig meghalt, gazdagabb lett tőle a világ.*

Egész élete a vallásos ihlet fönséges fogantatása volt. Ő volt az első vallásos magyar geniusz. Talán kevesebb benne az az aktív vonás, mely édesatyjában, Szent Istvánban a szinte földöntúli nagyság arányainak felsőbb-ségével ragyog. A katolikus hit értékeit inkább benső élménnyel éli át. Hogy ennek a befelé forduló vallásos életnek mi volt a fejlődési vonala, mivel táplálkozott, egyénisége kialakításában mennyi része van a skolasztikának, mennyi a misztikának, mennyire hatott rá a korabeli bencés szellem formája, inkább csak sejtethetjük, mint tudjuk. De ahogy Szent Imre fiatalságának hősi fegyelmességében előttünk áll, a maga rövid életének kérdéseit a hit világán keresztül megoldva, számos magasztos vonást sugározat le önmagáról.

Szent Imre volt az első, aki fölnevelte magában a keresztény egyéniség teljességét, mondjuk úgy, ő alkotta meg először az új magyar lélek szintézisét. Ez pedig az egész magyarság szempontjából azt jelentette, hogy a teremtés, a nyers vonások helyett a magyar lélekben megindult a lelkiség felé való tájékozódás és törekvés. Kezdődik tehát az Én. A kollektív egyéniség történelmi keretei fennmaradnak ugyan, de ezen belül már kiválik az egyéniségnek sub specie aeternitatis felfogása és beállítása. Senki sem vádol-

¹ Minden földiességet lábai alá tiport.

² Mi sem tudjuk a fájdalom meghatottsága nélkül szemlélni, hogy az aggódo atyának reményei így összeomlottak. Magyarország reménye, mely benne legkiválóbb királyát várta, így meghíusult. — *Historia Critica.* 1779. I. 384. p.

hatja meg ezt az egyéniség-szemléletet azzal, hogy túlságosan egyoldalú volt a lelkiség irányában. Minden közösségbe újonnan beolvadó elemek elevebben és finomultabban veszik át annak formáit, mint azok, akik azokban már régebb idő óta benne élnek. Szent Imrének a keresztény egyéniség szentségi fokának felismerése, az arra való törekvés épen olyan gyönyörúsége lehetett, mint a renaissance emberének a természet felfedezése és élvezete. A munka, amelybe ez a hősi élet került, egészen új érték-mértéket hozott a magyarságba: az erkölcsi erő értéktöbbletét a fizikaival szemben. Szent Imre lemondása, aszkézise, önmegtagadása tehát tulajdonképpen a barbárság érték-hagyományaitól való teljes elfordulást s vele a világ új föltértését és magyarázatát hozta magával.

Mindezzel természetszerűen járt együtt az is, hogy amikor a magyarság a lelkiség életrendjébe lépett, határozottabb formát öltött nemzetegyénisége is. Igaz, hogy a kereszténység alakító formái egész Európában azonosak voltak, de e formák sohasem bántották a természet alapjait. Csak egy pillantás asszisi Szent Ferencre, Szent Bonifácra, Szent Ágostonra és aztán Szent Istvánra és Szent Imrere s rögtön észrevevessük a faji különbözőség szerint a szentek alkatkülönbségeit is. Az egyéniségnek soha nem volt gazdagabb lehetősége, mint épen Szent Imre korában. Csupa ősi, eredeti vonás duzzad mindegyiken. És tulajdonképpen e belső feltétel alatt alakul ki, nevelődik fel e szentekben, tehát Szent Imrében is, a csak magára valló, faji, nemzeti vonás. Magyar benne, épen úgy, mint Szent Istvánban és Szent Lászlóban, hogy életét már «fájának gyermekkorában» is egy nagy nevelő gondolat oltárára teszi; önmagában átéli az állandó magyar problémát: a vér keletének s a szellem nyugatának egyensúlyozó munkáját; csak a hősi lelkesedés gyönyörében tudja értékelni az életet; megvan benne a hallgatás férfias mértéktartása; önmagáról az eszmék tiszteletének fényében alkot fogalmat; az erőnek néha zordon káprázata és félelmes fensége lobban ki rajta, melyből hiányzik az érzelmi lágyság, de amelyet finomra enyhít az eszes kedély megindultsága. Talán azért mondta Beöthy Zsolt: A magyar szentek mind nemzeti ideálok.

Nem készült el rajta minden történelmi vonás. Nincs meg benne a későbbi századok nagy és fájdalmas magyar örökségének hagyománya. Az Árpád-ház nagyszerű frissességéből és töretlenségéből lép ki. A szentség lelkesültsége nem halaványítja el emberségét, csak felfokozza és magasabbrendűvé teszi. Valahogyan így is volt stílszerű, hogy a magyar kezdet vele induljon meg, vele, aki «in hymnis et canticis» járta be ezt a földet és virrasztotta át az éjtszakákat. S ha igaz az, hogy a nagyságnak egyetlen szabását az hordozza magán, akiről messzire el lehet látni, akkor Szent Imre nagy, időtlenül nagy abban az értelemben, hogy róla a magyar történelem ama oromzatára látunk, ahol a valóságos erkölcsi ihlet tiszteletének és komolyságának erejében és szépségében tündöklök az élet teljes szolgálata. S ebből a szempontból valóban sohasem volt jubileumi ünneplésben annyi igazság, mint az ő halála kilencszázéves emlékezetében. Megújulásra váró vágyaink idején kire lehetne több hittel és bizalommal föltekinteni, mint «az újult magyar haza nagyfényű csillagára», a hófehér élet heregére, Szent Imre királyfira.

Irodalmi élet a Vajdaságban.

Már nem egyszer ért az a felelősséggel járó megtiszteltetés, hogy különböző lapok és folyóiratok felszólítására a vajdasági magyar irodalomról szóltam. Egy-egy ilyen cikk megírása után mindig olyan érzéssel tettem le a tollat, hogy nem lehettem őszinte. Amikor manapság az elcsatolt területeken a pusztai magyar beszéd már politikát jelent, hogyne jelentene politizálást magyarul írni, magyar lapot szerkeszteni, vagy magyar könyvet kiadni. Ezeket a tényeket leszögezni az utódállamok valamely kisebbsége irodalmáról írva alig lehet, mert a mindenkori kormányok irredentának bélyegzik az írást s a valójában nem létező kisebbségi szólás- és sajtószabadságra hivatkozva a tények megírójának rengeteg kellemetlenséget okoznak. Ezzel szemben minden kiejtett magyar szó után gyanakvó idegen szemek tüzelnek a beszélő felé: «ez magyarul beszél». Ami egyben annyit is jelent: ez tüntet, ez rendbontó, — s így államellenes elem.

A vajdasági magyar irodalom tehát mert van, — politikát jelent és tüntetést; a Jugoszláviában élő félmilliónyi magyarság szellemi élniakarását, a tízéves kisebbségi sors keserőségei közt az édes anyanyelv megejtő szépsége fölötti elandalodást, a magyar gondolat menedékét. Csoda-e tehát, ha a szellemi életében megcsönkített, gazdasági életében pedig lerongyolódott magyar kisebbségtől ezt az örökölt jogot az utódállamok el szeretnék vitatni.

Mivel a Jugoszláviában uralkodó állapotok áldozataként, hála a sorsnak, már Budapesten írhatom ezeket a sorokat, megkísérlem a vajdasági magyar irodalom helyzetét őszintén megrajzolni.

* * *

Amíg az erdélyi és felvidéki magyar szellemi élet kialakulása az ott élő magyarság nagyobb számaránya miatt a háború előtti évtizedekben nyúlik vissza, a Vajdaság (Délvidék) szellemi élete Budapesthez közelsége miatt csak az új államalakulásokat követő esztendőkből ébred önmagára. Ez az önállótlan és mindenben a fővárosnak kapcsolódó viszony érthető is, ha meggondoljuk, hogy a koradélutáni lapok megjelenésük után néhány órával már Szabadkán és Újvidéken az olvasók kezeibe kerülhettek. A hírszolgálat s a napisajtó hiánya mutatkozik legelőbb s miután a határokon kívül szorult fővárosi lapok nem tölthették már ki ezeket az igényeket, a Délvidék megszállásával majdnem egyidőben, a meglévő lapokon kívül, három-négy új magyar napilap alakult. Szabadkán a Hírlap, Újvidéken a Délbácska és a Vajdaság című napilapok igyekeztek a léket kapott hírszolgálatot ellátni. A szabadkai Hírlap az 1926-ban megalakult magyar pártnak hivatalos lapjaként szerepelt a mult esztendő szeptemberéig, amikor a mai katonai kormány őszinte kisebbségi hangja miatt beszüntette. De nemcsak a máról-holnapra írott napisajtó szükségében támadtak igényei az elszakadt magyarságnak, hanem a maradandóbb szellemi termékek, folyóiratok, könyvek hiánya is egyre jobban sürgette egyrészt a magyar folyóirat, másrészt a magyar könyvkiadás megteremtését.

Hogy ezek ellenére az első időben megjelent szépirodalmi lapok (a becskereki Fáklya, az újvidéki Út és Revü stb.) nem találkoztak az olvasóközönség támogató készségével, annak oka főleg az, hogy az irodalom nem talált rokonhangot a megváltozott sorsú magyarság lelki világához. Többé-kevésbé ez a sors érte a vajdasági magyar irodalom első kollektív megnyilatkozását az 1924-ben megjelent *Vajdasági magyar írók almanachja* című kötetet is. Ennek a

könyvnek egyik feltűnő hibája még az volt, hogy a forradalom függvényeként jelentkező aktivista irány túlsúlyban volt képviselve a kötetben. Mint a vajdasági magyar irodalom együttes megnyilatkozása mindenestre az első lépést jelentette ez a könyv a magára maradt vidéki író és olvasó között. A Csuka Zoltán szerkesztésében megjelent Út és Revü megszűnése után egyéb nyilvánosság híján a mindjobban erősödő napilapok (Bács megyei Napló, Délbácska, Hírlap, Vajdaság stb.) hasábjain, az egy napig tartó életre kárhóztatva tengődött hosszú esztendőikig a Délvidék magyar irodalma.

Ez a napilapok köré csoportosulás igen érdekesen nemcsak az írók, hanem az olvasók látszólag egységes táborát is szétszította s amíg az írók klikkszerűen építették ki a napilapok hasáb-barrikádjait, addig a napilapok olvasótáborára a felekezeti gyűlölködés jelszavait puffogtatta egymás felé.

A vajdasági magyar sajtó-irodalom, sőt a szépirodalom megteremtésében is kétségtelenül nagy szerep jutott az 1918-as magyar forradalom s az azt követő kommunizmus magyar politikai menekültejének, akik eleintén a délvidéki származású írókkal szemben az irodalmi baloldalt képviselték. Ez főleg a vajdasági magyar irodalom létjogosultsága fölötti nagy sajtó-polémiák idején (1926) tünt ki, amikor a különben termékenyítő hatású viták egyéni csatározásokká is fajultak, épen a délvidéki magyar irodalom jobb- és baloldalisága miatt. A rákövetkező esztendők azonban leszűrték a medrűkből kicsapott szenvedélyeket s a Vajdasági irodalma is mintha biztos és céltudatos irányt vett volna s az addig csak kísérleti alapokon nyugvó könyvkiadásnak is határozottabb tempót adott. A szabadkai Bács megyei Napló érdekkörébe tartozó Minerva-könyvkiadó egymásután jelenteti meg a Napló munkatársainak könyveit. Így a vajdasági irodalom ősz és nagymultú munkásának, Milkó Izidornak (Baedeker) 1926-ban megjelent hat kötetét. Szenteleky Kornélnak, a kitűnő essaystának «Úgy fáj az élet» című lírai írásait és Tamás István «Fekete majális» című verseskötetét, később pedig színes riportjait «Őt világrész a Szajna partján» címmel. Borsódy Lajosnak «Házibál» című elbeszélés-kötete feltűnést keltő komoly irodalmi esemény volt. Még Novoszel Andor, a korán elhunyt tiszamenti elbeszélő «Igy a koma» című népies, de friss ízzel megírt könyve jelent meg a Minerva kiadásában. Szenteleky Kornél és Debreczeni József együttes fordításban «Bazsalikom» címmel a modern szerb költők magyarnyelvű anthológiáját jelentették meg. De a magyarhoni kiadók is szívesen hozták ki vajdasági írók írásait; így Radó Imrének «Akarat szárnyán» és «Riport» címmel jelentek meg regényei a pesti Pantheon kiadásában, amely kiadó legutóbb Munk Artur «A nagy káder» című sikeres könyvét is csinos kiállításban adta az olvasó kezébe. Az időközben Budapestre távozott Szántó Róbert szabadkai papköltőnek saját kiadásában jelent meg «Viaskodó tavasz» című verseskötete, majd «A próféta szerelme» címmel elbeszélései láttak napvilágot. Kristály István, a vajdasági elbeszélők egyik erőssége «Tiszamenti május» című könyvét a múlt év derekán hozta ki a szabadkai Minerva-kiadó. Grób Imre «Hét év Szibériában» címmel hadifogoly-regényt írt. Farkas Geiza «Mi tetszik és miért» című könyve komoly lélektani tanulmányokat tartalmaz. Csuka Zoltán, ez a nagy energiájú fiatal költő évenként megjelentet egy-egy versesfüzetet, mint legutóbb megjelent «Fundamentum» és «Eszteendők ütőerén» című munkái bizonyítják.

A Vajdasági Írás erkölcsi megerősödésének bizonyítéka a folyóirat mind népszerűbb könyvkiadvány-sorozata, amely sorozatban eddig Farkas Geizának «Kamasz-drámák», Szenteleky Kornélnak «A fény felgyúl és ellobog» című szín-

padi játéka s legutóbb e sorok írójának «Szent grimasz» című verseskönyve jelentek meg.

* * *

A különböző kultúregyesületek kebelében is észlelhető volt némi életresarjadás, főleg a megszállást követő esztendőekben. Egymásután alakultak meg a nagyobb városok magyar népkörei, ahol ha rendszeres népnevelést nem is, de kielégítő könyvtárakat találtak a tagok. A magyar színjátszás főleg a becskerekai Bánáti Magyar Közművelődési Egyesület keretében indult virágzásnak. Az előadásokhoz szükséges engedélyek kiadásának megszorításával azonban a műkedvelő színészek kedve is lelohadt s így magyarnyelvű előadásokat ezidő szerint a Vajdaságban sehol sem hallani. Komoly kultúrmunkát végzett a vajdasági írók társadalma is, amikor felolvasásokkal, előadásokkal egymásután kereste fel a városokat és falvakat s ezzel a már-már hamvadó magyar öntudatot és kultúrérdeklődést élesztette. Ilyen nagyarányú előadássorozatot főleg a vidéki magyar népkörök rendezésében sikerült összehozni gyakrabban. Az óbecsei Magyar Népkör ötvenéves jubileumi ünnepsége volt a legutóbbi, igazán impozáns megnyilatkozása a magyar együvértartozás dokumentálására. Ennek az ünnepségnek a keretében (1928 november) zajlott le a vajdasági magyar írók első találkozója is, ahol az egymástól elszórtan élő délvideki írók először szoríthattak kezét a magyar ügyért való közös küzdelemben. Sajnos, az írói találkozó előtt erős hírlapi viták tették feszültté a helyzetet, minthogy az annak idején első számaival megjelenő Vajdasági Írásnak az írók egyrésze az önálló irodalmi szemle szerepét szánta, míg a nagyobb tábor az akkor már népszerűségnek örvendő Képes Vasárnap című hetilap mellékleteként gondolta megvalósíthatónak s csak a teljes anyagi megerősödés után tartotta célszerűnek az önálló és reprezentatív formát.

Az Óbecsei Magyar Népkör jubileumi ünnepségeinek során mégis tisztázódott némileg a kérdés s a régóta vajdudó vajdasági folyóirat is végleges alapokat nyert, amivel az elcsatolt Délvidék irodalma hozzáértő dobogóhoz jutott s a ma már harmadik évfolyamába lépő folyóirat, ha veritékes is, de komoly és maradandó munkaeredményre tekinthet vissza. A Vajdasági Írás multjában megszépítő esemény, de egyben anyagi helyzetére súlyosan befolyó körülmény volt az, hogy a folyóirat tavalyi április—májusi kettős számát a szabadkai ügyészség — elkobozta. Az utódállamok magyar irodalmában kétségtelenül egyedülálló eset az elkobzás ügye, de tagadhatatlan bizonyítéka is annak, hogy a kisebbségi sorsban élő magyarság helyzete épen Jugoszláviában a legtarthatatlanabb. Főleg az utóbbi esztendőök hoztak sok megpróbáltatást ennek az elszakított területnek a népére. Könyvek, napilapok és folyóiratok előzetes cenzurája sem biztosít a hatóságok elkobzó rendelkezése ellen, ami az amúgyis komoly gazdasági válsággal viaskodó magyar sajtó helyzetét szinte napról-napra elviselhetetlenebbé teszi. Az új sajtótörvény-módosító tárgyalások kilátásba helyezték a napilapok százezer, míg a folyóiratok ötvenezer dináros kaució-rendszerét, ami után magától vetődik fel az a kérdés, melyik vajdasági magyar napilap vagy folyóirat tudja a kérdéses összeget előteremteni, hogy fennmaradását biztosíthassa?

* * *

A vajdasági költők 1928-ban megjelent «Kéve» című anthológiájának egyik erdélyi kritikusa a kötetről írva sajnálkozással állapította meg, hogy a «Kéve» költői között senki sem igyekezett a magyar kisebbségi sors kifejezője lenni.

Ez a megállapítás arra világít rá, hogy az erdélyi magyar író ilyen szempontok hangsúlyozása mellett feltétlen ki is fejezheti kisebbségi és nemzetiségi érzéseit, de egyben tanulság is a vajdasági író és irodalom részére, hogy amíg az erdélyi irodalom messzibelendülő célkitűzései élén bátran viheti a nemzeti érzés jelszavát, addig a vajdasági magyar irodalom egyszerű létezésével is idegesítőleg és kihívólag hat a hatalommal szemben.

Fekete Lajos.

Tudományos élet.

Szent Imre képei. — Dobozi Mihály franciául. — A bolgárok származása. — Néprajzi atlasz. — Nevető fejták.

A közelgő Szent Imre-évre a tudományos élet is készülődik: így kapott megbízást Wolf Rózsi, ki jelenleg az Egyetemi Könyvtár tisztviselője, arra, hogy Szent Imre ikonográfiáját összeállítsa. Most a Régészeti Társulatban be is mutatta olaszországi körútjának egyik eredményét: egy eddig ismeretlen Szent Imre-ábrázolást talált a Firenze és Settignano között fekvő Vincigliata községben. Az ottani San Martino-templomban, mely a VIII. században épült és a XIII. században nyerte mai alakját, a kórusba elhelyezett triptikonon találta meg Magyarországi Szent Imre képét. A kép pontos dátumot is ad: 1391-ben készült egy bizonyos Giuliano Amerigo Zatti rendelésére. Középen a Madonna foglal helyet s a triptikon két oldalszárnyán a rendelő két patrónusa: Szent Julián és Magyarországi Szent Imre (S. Amerigo d'Ungheria). Az Orcagna iskolájába tartozó festő eltért a hagyományos Imre-képektől. Nem elégedett meg a szokásos szimbólumokkal: a szüzességet jelképező liliommal és a királyi származást jelentő karddal, hanem magyar jelleget is akart adni alakjának: kecskeszakállat, főveget és egy huszárórmestert is megszegyenítő, félelmetesen hosszú és egyenes bajuszt pingált a magyar királyfinak. Különben Szent Imre legrégebb képe a XI. századi koronázási paláston van; más, nevezetesebb régi ábrázolásai a felvidéki Zsegráról, Bernből és Nápolyból ismeretesek. Azt hisszük, hogy az 1930. év népszerűsíteni fogja az ujonnan felfedezett Imre-képet, csak úgy, mint a többit is.

*

A *Revue Indépendante* 1840-iki évfolyamában Louis Viardot, az ismert nevű francia író leírta magyarországi útját és vadászélményeit: *Un affût au cerf dans les Monts Crapacks* címen.

Ugyanakkor a *Revue* olvasói megkapták Dobozi Mihály és hitvese megrendítő történetének elbeszélését lelkes rímtelen versekben. Sipos Lajos, ki ezt az elfeledett költeményt kihalászta és a Magyar Philologiai Társaság ülésén bemutatta, a költemény alá tett F. S. jelzés alapján megállapította, hogy a francia Dobozi-ballada Schwarzenberg Frigyes osztrák generális műve, ki Louis Viardot-val közeli barátságot tartott. Sipos lelete új arculatáról mutatta be a magyar közönségnek azt az osztrák schöngéist, kiről eddig csak annyit tudott, hogy ellenünk harcolt a negyvennyolcas szabadságharcban. Dobozi történetét természetesen Majláth német műveiből ismertte, kinek nevébe a magyar romantika kezdetén minduntalan beleütközünk. Dobozi történetét a francia közönség azután még egyszer megkapta: Boldényi híres könyvében (*La Hongrie ancienne et moderne*, 1850) Kisfaludy Károly balladáját dolgozta át szabadon a divatos melodramatikus ízlésnek megfelelően.

*

A magyar őstörténetet érdekes adattal gyarapította Moravcsik Gyula; a Magyar Nyelvtudományi Társaságban egy, eddig a turkológia részéről még fel nem használt bizánci forrást, Agathont idézte, ki a bolgárok 713-iki támadásáról szólva, azokat *onogurbolgároknak* nevezi. Ezzel egy csapásra megoldódik az a sokat vitatott probléma, vajjon a dunai bolgárok milyen török nép leszármazottjai s megerősödik a bolgár Zlatanski elmélete, ki először egyeztette népét az onogurokkal. Moravcsik azután tovább menve azt állítja, hogy így az onogur-bolgárok lehettek az a nép, mely a magyaroknak egyik népnevét adta (ungari), mert a magyarok az onogurnép politikai közösségébe tartoztak s végül Moravcsik az onogurok fejedelmében, Bajánban jelöli meg az első ismert nevű magyar fejedelmet; mindezek az állítások azonban még erősebb alapoásra szorulnak s a kritikával szemben aligha fognak helyt állani.

Wichnyi Bal
Károlyi Mihály

A Magyar Néprajzi Társaság ülésén Erdélyi Lajos cáfolta meg a kolozsvári Oprean Szabin tudománytalan értekezését, ki a szintén igen gyakran tudománytalan Jorga elméletét, a székelyek oláh származásának legújabbban kiészelt meséjét, igyekezett »tudományosan» bebizonyítani. Erdélyi rámutatott arra, hogy az idézett székely nevek nem oláh eredetűek, hiszen Magyarországon másutt is használatosak s hogy nincs a legcsekélyebb alap sem ahhoz a feltevéshez, hogy a székelyek a katolikus vallás révén elnemzetlenített oláhok volnának. Újból hangsúlyozta, hogy a székelység hely- és személynevei, valamint nyelvjárási sajátosságai a Dunántúl is megtalálhatók, ami a székelyeknek a magyarokkal való közös származását valószínűvé teszi.

Schwartz Elemér felhívta a társaság figyelmét arra, hogy Németországban most indul meg az összes népi hagyományok *allaszának* megszervezése, mert mint a nyelvjárási eltéréseket eredményesen és hasznosan lehet térképezni, úgy a népélet minden megnyilatkozását tájak szerint lehet csoportosítani és egymástól való függésüket megállapítani. A németek roppant lelkesedéssel fogtak hozzá a terv megvalósításához és ezrével állítják fel a gyűjtőállomásokat (a nyelvjárást 60.000 gyűjtőállomáson tanulmányozzák állandóan). Schwartz Elemér bejelentette, hogy a magyarországi németiséget a magyar germanisták fogják tanulmányozni az egyetemen felállítandó német néprajzi intézetben, ami mindenesetre egészséges és nemzeti szempontból is egyedül helyes megoldás. Bár a hazai tótsággal is foglalkoznának hasonló figyelemmel és tudományos pontossággal!

A komoly problémákba merült hallgatóságot újra Szendrey Zsigmond derítette jó kedvre *Nevető fejják* című előadásával. A humoros sírfelirat valószínűségi irodalmi műfajja fejlődött, de azért a gondos gyűjtő a temetőekben is lehet szándékos vagy önkénytelen humorú feliratokat. Vannak búcsúzó tartalmúak, névrímek, a legtöbbnek a betegség, a halálnem (étel, ital, verekedés) megjelölése, avagy a családi körülmények körül, esetleg a szövegezésben felbukkanó lehetetlenség ad mulatságos tartalmat. Egnéhányat ide iktatunk:

Nevem vala Kiss Marcella,
Lakásom ez a kis parcella.

Egy verekedő legény így szól az utókornak:

Itt nyugszik Csorba,
Kit disznótorba
Úgy vágtak orrba,
Hogy most nyugszik porba.

Egy másíkról:

Meghalt végre valahára — az egész falu kívánságára.

Egy gyászoló férj:

Itt nyugszik Gróf Márta feleségem,
Jó már neki, még jobb nekem.

Egy cserepező haláláról emlékszik meg eme felirat:

Itt esett le Honkicsek Antal a ház fedeléről az örökkévalóságba.

Valószínűleg önkénytelen a humor ezekben:

Itt nyugszik Orbán Balázs, ki tavaly nyáron beleesett az Olta, máig sem találták meg.

E sírban aluszza örök álmát Kiss Lukács s. k. 1903.

Eckhardt Sándor.

Színházi szemle.

Ami keresztvizet már a régibb angol regényírók is, újabban pedig nevesebb drámaírók is az angol «társaság»-on meghagytak, azt most színpadi szerzőik közül egy nálunk eddig kevésbé ismert céhtag, Frederic Lonsdale, a Belvárosi Színházban bemutatott *Utolsó kaland* című darabjában minden aggodalmaskodás nélkül leszedi. De sikerül-e ez neki csakugyan? Mintha rajta valahogyan a «ki sokat markol, keveset fog» ősi igazsága teljednék be. Mert Lonsdale ezt a kedvelt írói sportot meglehetősen ad absurdum úzi. Mutatványszámba menő hipokrita előkelőségei köré olyan holdbelien valószínűtlen mesét kanyarít, hogy a végén csakugyan eszünkbe sem jut tamaskodni benne, hogy itt csak mesearányokat kapunk, mesepszichológiát csempésztek a markunkba, mit kezdünk hát vele? Nem csekélyebb dologról van szó, minthogy kiderüljön: egy «jobb» tolvajbánda sokkal magasabb szintet reprezentál — nem is csak értelmi, hanem erkölcsi tekintetben is — mint egy «jobb» arisztokrata társaság. Ám legyen a szerző akarata szerint: ha elég elmés csattanókon át igyekszik e felé a nagyon előre meg-

fontolt eredmény felé: talán vele megyünk s a végén azt mondjuk: viccnek ez is megteszi.

Hanem szerzőnk itt veti el a sulykot. Rajzol egy kiskörméig (ez esetben épen: kárminszínűre manikűrözött kiskörméig) mondva csinált tolvajkisaszszonyt, ki mindaddig mezei ártatlanságú fejecskejét egy szép napon a «besurranó» pályára adja s evégből előbb dúsgazdag brazilai indigénahölgy képében a legjobb körökbe «surran be», középpontjává lesz a társaságnak, egyszerre két lord is belebolondul és megkéri a kezét, közülök az egyik ezt levélben cselekszi meg, melyben egyúttal egész környezetéről is le-sújtó kritikát gyakorol, a másik pedig hogy, hogy nem: gyanut fog, próbára teszi önagyságát, ki ezen az első kalandon rajtaveszt. Most a nemes lord, ahelyett, hogy beérné a szerencsésen megmentett milliós nyakékkal, a csapdába került «próbaidős» tolvajt megkísérli megszarolni egy pásztoróra erejéig. Csakhogy — risum teneatis! — kislül, hogy a tisztaságnak ez az élő szobra inkább választja a Nagybritannia uralkodójának szíveslátását (mely legkevesebb három esztendőre szól), mint ezt az egy órát a nemes lord gondozásában. Az egérfogóban egyszerűen magára csengeti az egész háznépét. Csakhogy most e «háznép» körül támadnak szörnyű zavarok. A kisasszonynak birtokában van a másik kérőnek vaskos stílusú levele s a hölgykoszorú is meg lovagjaik is, viharos alkudozást kezdenek a «drága kis levélke» visszaszerzése végett. Csodálatos hősnőnk végül kivág valami irtozatos összeget s mikor erről a csekklapot megkapja, azonmód — összetépi, mint ahogy (ez is kiderül) a kompromittáló levelet is már régen összetépte! Ennyi szívemesség láttára az ifjabb lord — se szó, se beszéd — nőül veszi a tolvaj-ság iskolájában csúfosan megbukott, de az erkölcspróbában annál fényesebb eredménnyel levizsgázott ex-bolti-kisasszonyt, kinél ragyogóbb feleséget a maga ismeretségében keresve sem találhatott volna.

Mіндеz annyira a «teteje» mindanak, amit a színpadon némi valószínűség látszatának reményében egyáltalán meg lehet kockáztatni, hogy nyomban ki is van vele rántva az egész «véreszátírá»-nak méregfoga. Efelől ugyan London őlordságai és őladységei nyugodtan alhatnak. Ez nem gyilkos őszinteségű tükre az igazságnak, ha-

nem maga a cseppentett, szintiszta hazugság — szép hegedűszóban.

Mert a darab stílusa épen nem olyan nyers vagy inzultus-izú, mint meséjéből gyanítani lehetne. Még ízlés is van benne s a szellemességnek is némi sugara, e részben csak az a hiba, hogy ezt a feje tetejére állított világ paraszti bámulásában nem igen van érkezésünk észrevenni. A harmadik felvonás általános rémületében azonban tagadhatatlanul van lelemény is, írói készség is.

Az előadásnak is ezt kellett volna legjobban megoldania. A Belvárosi Színházban mostanában rendszerint nagy becsvággyal és odaadással dolgoznak. Ebben hiány most sem volt, annál inkább volna rendezői értelmezésében. Ha már Lonsdale céltáblájára ez van felírva: *Hipokrizis*, akkor a jeles arisztokratáknak játékkal is ebből kellett volna minél többet megéreztetniök. Látnunk kellett volna, kinek mi van «a füle mögött» s hogy a figurák egymással szemben léptenyomon milyen ferde és hazug helyzetekbe kerülnek. Mindebből az előadás édeskeveset mutatott: a képmutatóknak szánt hölgyek és urak olyan formán viselkedtek, mint holmi «begyuladt» kispolgárok, kik egyébként — ha így sarokba nem szorítják őket — egészen jól «összestimelt» és kedélyes teremtetések.

Ez alapvető felfogásbeli hiba a színészek játékát is bénította. Somlay csak blazirt Don Juan lehetett, a másik lord-kérő (Z. Molnár) meg egy papucs-férj (Keleti) csak tökfilkó, a hölgyek pedig csak — lármások. Ezek közül Székely Lujza még így is kedves volt, — ha nem is épen a darab szellemében. A főszerep tulajdonosa, Honthy Hanna, szintén nem találta meg a maga helyét olyan biztos stílusérzékkel, mint korábban, francia vígjátéki szerepeiben. Az első két felvonásban több érzélgősséget mutatott, mint amennyit a szerző e figura felől elgondolt, még a lelepleztetés jelenetében sem találta meg az őszönösen feltámadó «erkölcsi szilárdság»-nak azt a szavát, mely ugyan itt — nem győzzük ismételni — merőben hamis szó, de hát a szerző mégis csak ezt várja az alakjától... A harmadik felvonásban azután Honthy Hanna elfogott néhány csakugyan megkapó hangot, de itt meg — épen erről panaszkodtunk az imént — a vele szemben álló tábor nem adott ezekre megfelelő visszhangot.

Galsworthy-nyomokat is lelhetni a

darabon, de ennek valahogyan jobban áll a catói tóga. Nem merészkedik addig a határig, melyen Lonsdale kötél-táncos mutatóványai folynak, mert jól tudja, hogy a szatírának ez a «többlet»-e valójában nagyon sokat elvesz annak erejéből. Galsworthy ostora becsületesen csattan, a Lonsdale-é meg inkább csak úgy cifrázva pattintgat.

Izléses és a kicsiny térrel ügyesen számot vető színpadi díszleteket látunk s örömmel telt a szövegben is, mely megfelelő diszkrécióval pergette a dialógusokat s nem pályázott a derűre-borúra beiktatott «pestiességek» olcsó s annak megfelelően silány babérajaira. Ilyenekben különösen ifjabb színművészeink lelik kedvüket, mikor fordítanak. Lonsdale színművének átültetése egy régibb nemzedékbéli fordítónak: Salgó Ernőnek izlését dicséri.

Rédey Tivadar.

Képzőművészeti szemle.

A *Nemzeti Szalon* frissen megnyílt kiállítása hat festőművész legújabb alkotásait mutatja be. Képek függenek véges-végig egymás mellett, anélkül, hogy szobrok tarkítanák a sort, a kiállítás mégsem unalmas. A festők nem tartoznak össze, mindegyik mást akar s azt a mást is másképen akarja kifejezni. Kisebb arányú kiállításoknál, mint amelyekre a *Nemzeti Szalon* hivatolt korlátolt terével, az ilyféle csoportosítást szerencsésnek tartjuk. A látogatókat a hatásos kontrasztok arra kényszerítik, hogy hitet valljon egyik vagy másik irányzat mellett s e hitvallás kétségtelenül tisztító hatással van kialakuló esztétikai véleményeire.

A hat festő közül elsőnek *Boromisza Tibor* említjük. A Napkelet legutóbbi számában szó volt már róla s arról, hogy mostani kiállítása előtt hosszú ideig a Hortobágyon dolgozott. *Boromisza* annakidején a nagybányaiak tanítványaként kezdte el pályafutását s mikor a nagybányai tradícióktól megszabadult, teljes energiával a fényproblémák, világítási effektusok kutatására vetette magát. Ez utóbbi azonban nem történt a francia impresszionizmus értelmében. A fény nem bontotta a figurát foltsíkokra, nem bántotta szerkezetüket, hanem a zárt formán belül a színezést változtatta el. Már akkoriban, közvetlenül a háború utáni években világossá vált *Boromisza* festői stílusának egyik alap-

vető jellemvonása: a dekoratív síkszerűség. Dekoratív a szó legjobb értelmében, amennyiben a síkokkal s nem tömegekkel komponál, anélkül, hogy a lineáris stilizálás olcsó örömeit keresné.

Új képeivel hű maradt ahhoz az úthoz, amelyen elindult. A Hortobágy pompás és pazar tájpanorámái szinte kínálkoztak arra, hogy a világítási effektusok tanulmányozását folytassa. A sík rónaság festői szenzációja a levegőben játszanak le, a Nap feltartóztatatlan, izzó sugárkévei aranszínűvé festik a felhők széleit, rézsút dőlnek a tájra s elmozzák a horizontot. *Boromisza* kitűnően érzékelteti a déli Nap fényébe került tárgyak bizonytalan, reszkető karakterét. Kellék-tára rendkívül primitív és rendkívül hatásos. Alig néhány formából alakulnak ezek a tájképek. A feloldódottság érzetetésére olykor pointilista eszközöket is igénybe vesz, apró színpöttyök egymás mellé helyezésével vibrálóvá teszi képeit. Legjobb táj-ábrázolásai *Egry József*re emlékeztetnek, anélkül, hogy kapcsolatra gondolnánk a két művész között.

Boromisza kollekciónak nem a tájképek keltették a legnagyobb fel-tűnést, hanem magyar karakterfeje- nek, csikósokról, gulyásokról, kondásokról és pásztorokról készített portréi. Ezek a portrék nemcsak esztétikai szémszögből említésreméltók, antropológusok figyelmét is fel kellene hívní reájuk. A néző, aki a képek elé kerül, elfelejti, hogy festett vásznakkal áll szemben, nem a művészi problémák megoldását honorálja, hanem elgyö- nyörködik a szebbnél-szebb, öreg és hetyke fiatal, makrapipás és szakállas magyar koponyákban. Ez a sorozat modern etnográfiai képeskönyvet helyettesít, amelyet élvezettel forgathat végig mindenki, akinek érzékei nem romlottak el az ősi magyar típusok virágoskertje iránt. A vernissage kö-zönsége, úgy láttuk, honorálni tudta a ritka élvezetet, melyet *Boromisza Tibor* szerzett neki s a művésszel együtt reméljük, hogy kiállítása fel-rázza a lelkeket és érdeklődést kelt a pusztuló pásztor-sors iránt.

Fodor Böske kiállítása bemutatko-zás, képeit eddig még nem láttuk tárlatokon. A fiatal művésznő jól megtanulta mindazt, amit festőnek a porondra lépés előtt meg kell tanulnia s technikai fogyatékoságokat nem is érezni alkotásaiban. Az expresszioniz-

mus utáni piktura száraz tárgyilagos-sága hatott reá, egy-egy aktkal kombinált csendélete a német Karl Hoferre emlékeztet. Mondanivalóit biztosan és szélesen adja elő, színezése azonban még nem forrott ki, olykor még túlságosan nyers.

Epen a fordítottja mondható el Szivessy-Aczél Barbaráról, akinek aktjai Rippl-Rónai erős és félreismerhetetlen hatása alatt készültek. Színkultúrája rendkívül finom és érzékeny, bizonytalanul ködlő formái azonban sok kívánnivalót hagynak hátra, bár egészében művésze rokonszenves.

Az egyházi művészetet Miskolczy Ferenc képviselte a kiállításon. Legjelentősebb művét, a baja-kiscsávolyi templom freskódíszítését természetesen nem mutathatta be, a templombelsőről készült fotográfiák azonban arról tanuskodnak, hogy Miskolczy hivatott freskófestő. Formáiban nagyvonalú, kompozíciója változatos, nem ijesztik meg a hatalmas méretek. A Jézus életéről készült három rézkarcSOROZATA azt mutatja, hogy a kis méretekben épügy otthon van, mint a legnagyobbakban. Kitűnő rézkarcolónk azonban nem egy akad s ép ezért Miskolczy igazi terrénumának a freskóművészetet tartjuk s felhívjuk az illetékes körök figyelmét erre a csendben dolgozó magyar talentumra.

Pólya Iván néhány képe izléses és finom munka, főképp ami színeit illeti. Egyszerűen komponált interieurjei (pl. Uzsonna) Berény Róbert műveire emlékeztetnek. Rónay Ernő kiforrotlan, de tehetséges fiatal művész. A Matisse-hatás alatt készült aktjai és figurális képei mellé konzervatív-realisztikus portrékat akaszt.

*

A Tamás-galériában Halápy János festőművész és Gáder István keramikus művei kerültek kiállításra. Halápy János csak néhány hallatlanul bravuros akvarellal mutatja be művészetének jóoldalait. Artisztikus, friss és elegáns apróságok ezek. Annál elszomorítóbb, hogy Bracque-ból és Paul Kleeből összegyűrt, tehetetlenül formátlan képekből áll kiállításának nagyobb része. Gáder István vázái, mázas zsiráfjai, vízilovai és csikói bizarr, komikus és groteszk formáikkal megtöltik a polcokat és vitrineket. Öröm végignézni ezeket a kisigényű és mégis értékes tárgyakat, amelyek egy nagy-kulturájú művész következetesen írá-

nyított talentumának rokonszenves bizonyítékai.

Genthon István.

Blaha Lujza síremléke.

Sokat és sokszor írtak Budapest szobrairól, amelyek között alig akad olyan művészi alkotás, amely kifejezné nagyjaink érdemét, vagy az eszmét, amelyért éltek. De azt a távolságot, amely Blaháné élete és készülő monumentális síremléke között van, még a ma élő nemzedék képzelete se tudja betölteni. A kis virágos hant helyén ma egy baldachinos ágy áll és benne párnákon fekszik a «nemzet csalogánya».

Ki az alkotója a szobornak, nem keressük. Kik döntöttek az emlék felállításáról, nem tudjuk. Megállunk az emlék előtt és úgy érezzük, hogy ezzel az alkotással meghamisították Blaháné jelentőségét és megsértették magyar érzésünket, mert hiszen Blaha Lujza a magyar dal felejthetetlen csalogánya, Budapest megmagyarosításának nótás apostola, a magyar érzés legbájosabb ébrentartója volt. Az ő kacagásában magyar szívek derüje ragyogott és az ő dalában magyar fájdalmaok zokogtak.

Miért zárja kőágyba a művész, miért ábrázolja hálóköntösben? Miért nem adott rá magyar ruhát, miért nem kötött gyönyörű fejére fejkendőt? A mi képzeletünkben csak így él Blaháné. A szobrász hiába állított a temetőbeli ágy köré éneklő, fehér angyalokat, hiába veri lantját a vén regős, Blaháné nincs sehol az emléken, hasztalan keressük. Mit akarnak kifejezni ezzel a síremlékekkel? Azt, hogy Blahánéval élt és meghalt a népszínmű? Mit szimbolizálnak az éneklő angyalok? Bizonyára nem azt, hogy Blaháné egy nemzet vigasztalója, nótás csalogánya volt.

Mit keres az öreg regős az ágy végében? Talán hősi dalt ver felajzott kobzán? Blaháné nem a multat ébresztgette, ő a magyar délibáb tündöklése volt, az ő dalában a nép lelkének szépsége dalolt. Ha úgy akarta ábrázolni a művész, hogy a dal még síri álmából is felébreszti, akkor terített volna fekvő alakjára himes szűrt, vagy a rónák ezernyi virágát.

Ez a szobor nekünk nem kell, mert meghamisítja képzeletünket és ami még ennél is szomorúbb: megcsalja az eljövendő nemzedékek képzeletét is.

Azt vártuk, hogy a sírkert kereszt-erdejében, a fiatal, a nótás ajkú, minden ízében magyar asszony fehér kő-

alakja fogja hirdetni minden idők magyarázai számára, hogy: ki volt Blaháné!

Agoston Gézáné.

Zenei szemle.

Háry János és egész mesevilága vonult be a minap Budapestre. A csákvári földművesek feljöttek falujokból a fővárosba, hogy megmutassák, hogyan értelmezi maga a nép Paulini-Kodály művét, azt a művet, amelyet elsősorban az ő számára, róla írtak.

Azt hisszük hogy erről az előadásról igazi beszámolót csak úgy lehet írni, ha lemondunk minden nagyképűségről, amit a zenekritikus vagy színikritikus már hivatalból is magára kell, hogy öltön és gyermekekké leszünk újra, meshívó, boldog gyermekekké. Népi fantázia s gyermeki fantázia édes testvérek a maguk friss, őseredeti naivitásukban.

A zenének aránylag amúgy is kisebb szerep jutott a csákváriak Háry Jánosában. Kodály hangszerelte zenekart nem várhatunk tőlük. Hangjegy nélkül, egy pár hangszerrel kísérik a dalokat. De ezek a dalok azután a szívből fakadnak, az ő tulajdonuk. Ha itt-ott félre csúszik is egy negyedhanggal, félhanggal az Örzse vagy a János hangja, ez bizony nem oly fontos, mint az, hogy ilyeneket csak ők tudnak «szerezni». Ezt a zenei produkciót nem lehet bírálgatni, boncolgatni, még csak meghallgatni sem, csak — hallgatni. Hallgatni, úgy ahogy hallgatjuk a csalogány énekését.

Épen úgy vagyunk a csákváriak színpadi produkciójával is. Mit kellett ott alakítani vagy játszani, mikor mind-egyik szereplő önmagát adta, egy kiszakított részét az ő lelki világának. A saját jóízű, törülmetszett nyelvükön szóltak, a saját érzéseiket tolmácsolták, tulajdon naiv mesefantáziájukat szórták elének. És hogy állt ezeken a derék magyar paraszton a huszáruniformis! Nem jó lett volna melléjük állítani az operaházi statisztákat. Hiába, katonának szülni kell, azt nem lehet megjátszani.

Az öltözeteket és a díszleteket is ők maguk hozták. Valahogy minden nagyon ismerős, meleg, otthonos lesz körülöttünk, midőn ezekről a meseképekről föllebben a függöny. Magyar lélek van benne; értelmes, világos, egyszerű és mégis színes, rendkívül plasztikus elképzelés, egyenes eszjárás, amely a képzelet legmerészebb röpté-

ben is a lényegest, a leginkább kézzelfogható hangszúlyozza.

Nagy sikerük volt a derék csákváriaknak. Tanulhattak tőlük a budapestiek egyben-másban. Vidéki körútjukon alkalmuk lesz rá, hogy az egész országban lelkes híveket szerezzenek a magyar nép művészi tehetségének.

*

A karácsonyi hónapban erős lanyhulás érezhető a hangversenyéletben. A *rendkívüli filharmonikus hangverseny*, amely Heger Róbert, a bécsi Staatsoper karnagyának vezetésével folyt le, sem jelentett rendkívüli zenei eseményt. Többek között előadták Verdi *Otello*-balletzenéjét, melyet Páris számára írt. Ezt színpadon, Párist kivéve, sehol sem szabad játszani, csak újabban kezdik koncerttermekben előadni. Egy olyan művet, amelyet tisztán színpadra szántak, elszakítva a hozzátartozó milieutól, lehetetlenség teljes értékében felfogni. Verdi zenekara itt is, minden szabad mozgása, színessége és a motivisztikus lehetőségek kihasználása mellett is teljesen a verbéli drámai színpadi muzsikussá elképzelésére vall, melodikus zsenije ennek dacára most sem tévesztette el hatását.

Csajkovszki IV. szimfóniája a romantikus orosz léleknek egyik legteljesebb zenei kifejezése. Vigasztalan búskomorság, csüggedt melankólia, majd vad, lármás, féktelen jókedv egyik szélsőségből a másikba kergetik a hallgató lelkét.

Az első tételben eleinte a levertség, a reménytelenség hangulata uralkodik. Az Allegro visszatérő témája új színeket hoz: vajjon nem jobb-e elfordulni a valóságtól és az álmok világába menekülni? A téma sejtelmes távolból hangzik, gyönyörű álomképek zsongítják el a lelket. Felejtve egy időre ami rideg, örömtelen, felejtve a valóságot. Ez az élet Csajkovszky tépett lelkén keresztül: a boldogságról szőtt csapongó álmok és a zord valóság örökös váltakozása. Nincs pihenés sehol, ide-oda vetnek a hullámok, amíg egy örvény le nem ránt magával a mélybe.

A II. tétel ezt a tragikus borongást az emlékezés terére viszi át. Kiérezzük a hangokból Csajkovszky értelmzését, amelyet erről a művéről egy levelében írt. Kár a multért, a letűnt, boldog fiatal éveikért, de már nincs bátorság, nincs kedv ahhoz, hogy újra kezdje az életet.

A III. tétel csupa szeszélyes arabeszk,

homályos, bizarr, szétfeszülő hangulatképek. Sehol semmi támpont. A félfalom rejtelmes, öntudattól elszakadó állapota.

Az utolsó tétel fejezi ki a másik szélsőséget. Tomboló, lármás öröm, amelyben minden féktelensége mellett érzünk valami mesterkéltséget, erőltetettséget. Mintha a mesternek szüksége volna erre a nagy erőfeszítésre, fellendülésre, hogy búskomorságát ezzel egyensúlyba tudja tartani. Egypár percre oda adja lelkét az öröm forró napsugarainak. Orosz lélek szalmalángja, amely a következő pillanatban szürke hamuvá omlik össze.

Prahács Margit.

Gárdonyi Zoltán.

A berlini Zeneakadémia nemrégiben tartotta meg Hindemith Pál neves német zeneszerző tanítványainak szerzői estjét. Összbenyomásunk a bemutatott kamarazenei művekről nem hízlel mindenben a pedagógus Hindemithnek.

Hindemith legutóbb bemutatott vígoperájával, a «Neues vom Tage»-val, továbbá ezt megelőző szerzeményeivel a Cardilacal, a Marienlebennel és Konzertjével (Konzert für Orchester Op. 38.) a legfrissebb és legtermékenyebb alkotókészséget jelenti a legújabb német zeneirodalomban. Személyisége jellemzését nem lehet egyoldalúan alkotott jelszavakban összefoglalni; nem lehet rá egyszerűen kimondani: «neoklasszikus». Ellenkezőleg, sokkal gyakrabban romantikus ő a szó legteljesebb értelmében. Túláradó temperamentumával és szomorkás érzelmes érzékiségével szinte úgy hat néha, mint Schumann az ő jellegzetes kétarculatú, kettős természetű szellemével. Érthető, hogy ez az erős alkotóerejű zeneköltő stílusának iskolát akar teremteni. Azonban tehetségének természetéből folyik, hogy bár tanítványai sokat ellesnek külső technikai fogásaiból, stílusának külsőségeiből, tehetségük egyéni ízének kifejlesztését, sőt még annak a megértését is hiába keresik Hindemithnél. E pontnál zátonyra jut Hindemith, a tanítómester.

Elsőnek Harold Genzmer vonósnyégyesét és Trióját hallottuk. Gondtalanul siklik tova Hindemith stílusának felületén... A finomság, sőt elegancia jegyében csendül meg a másik tanítvány, az angol Walter Leigh vonósnyégyese. Am akire elsőbben felfigyel-

lünk, az a magyar Gárdonyi Zoltán. Kéttételes vonóshármasát (fantázia és variációk), azután Paul Gerhardt szövegére komponált többszólamú énekre és hangszerekre írt kantatéját hallottuk. Kétségtelen, hogy Gárdonyinak ki-kicsendülő egyéni tehetsége még a Hindemith-tanítványok egyéni fejlődése számára megadott szűk határokon is túlterjedő reménnyel biztat. Különösen örvendetes jelenség, hogy Gárdonyinál is érvényesül a mai magyar zeneművészet jellegzetes sajátága: a hazai népzenevel való mind szorosabb kapcsolatok. A rögtönző jelleg a temporubato triójának első tételében, úgyszintén régi magyar melódiákra emlékeztető részek a kantatében, Gárdonyi tehetségének magyar talaja mellett szólnak. S ha az est folyamán nem jutott eszünkbe, hogy Hindemith-tanítvánnyal állunk szemben, úgy ezt csak Gárdonyinál tapasztalhattuk. Ezt a tényt az egész berlini zenekritika elismeri. A Berliner Zeitung a. M. szerint a «legerősebb egyéni színezést» a tanítványok közül Gárdonyi mutatja. A *Vossische Zeitung* megjegyzi, hogy a három tanítvány közül Gárdonyi a «legeredetibb» tehetség.

(Berlin.)

Edvin v. der Nüll.

Néhány szó a magyar cigánymuzsikáról.¹

Nem vagyok képzett zeneértő. De szeretem a muzsikát, szeretem mindazon változatában, amely lelkünk rejtettebb hűrjait megrezdíti s eltávolít attól, «ami bennünk földi». Szeretem, csodálom Beethovenben, Wagnerban, Lisztben épügy, mint Pucciniben, a keringőkirály Straussban és mint Balázs Árpádban meg a magyar cigánymuzsikában. Igenis, a magyar cigánymuzsikában. S most épen erről a magyar cigánymuzsikáról szeretnék megjegyezni valamit, ami — hogy elolvastam Prahács Margitnak a szept. 15-iki Napkeletben közölt Zenei szemléjét — a tollamra kívánczik.

Ismétlem, laikus szól bennem, aki az aposztrófált szerző zenei kritikáiból, zeneművészeti értekezéseiből sokat tanult és ha most Prahács Margit cikkének egy passzusára megjegyzése van, azt nem annyira a kritikus bátor-

¹ E cikkben fölvetett eszmékkel foglalkozik ugyane számban dr. Prahács Margit tanulmánya.

ságával, mint inkább a tanítvány tiszteletével teszi.

Azt mondja Prahács Margit: «... És ami a cigányzenét illeti? Vajjon veszélyeztethet a jazz egy olyan muzsikát, amely alapjában véve sohasem volt igazán magyar, amelynek egész szelvéme közelebb áll az indusokéhoz, mint a magyar lélekhez? A modern, dolgos, produktív Magyarország fiatalága talán már érzi a cigányzenében a stagnálást, egy letűnt, soha vissza nem térő világ kiélttségét, midőn érdeklődése mindig erősebben fordul az aktivitástól, életerőtől duzzadó igazi népi zene felé.»

Bevallom, nagy szomorúsággal olvastam e sorokat. Mert tisztelettel kérdem: ha Bartók Árpádban, Kodály Zoltánban az eljövendő korok zenéjének gigantikus méretű előfutárjait tiszteljük is, vajjon szükség van-e arra, sőt így kérdem: szabad-e a magyar cigánymuzsikát, a mai formájában a «magyar globus» egyik hamisítatlan, jellegzetes színfoltját alkotó cigánymuzsikát a magyar élet képéből kitörölnünk? *A magyar életnek abból a képéből, amelyet a jövőbe is át akarunk menteni!* ... Az én laikus, de magyar jelkem *nem-mel* felel és hiszem, hogy ezt a *nem-et* velem együtt mondják nagyon sokan.

A mi szomorú arculatú irodalmi dzsungelünkben párját ritkítja a Napkelet, amelyet — sajnos kevesed-magával — a magyar élet élő lelki ismeretének nevezhetünk. Hasábjain mindég megtaláljuk a hamisítatlanul magyar értékek megbecsülését és védelmét. Hiszen egy kis általánosítással e folyóirat egész programját a magyar értékek mentésének nevezhetnők. És épen azért, mert ez — hál' Istennek — így van, merünk e sorokra megjegyzést tenni s annak közlését e folyóirat hasábjain kérni.

Készséggel elismerjük, hogy cigánymuzsikánk lényegében stagnációs állapotot örökít meg és azok közé tartozunk, akik a minden magyar értékért remegő szív holdog örömeivel üdvözlik azt, amit Bartókék, Kodályék, Lajtháék az eredeti, az ősi magyar népi muzsika felderítése és megmentése körül végeznek. De mindezek mellett talán mégsem tagadható, hogy a cigánymuzsika, *abban a formájában, amelyben magyar földön kifejlődött* s ahogyan mindenféle akár komoly, akár nem komoly nemzetközi zene ellenére itt van közöttünk, speciálisan magyar képződmény és — tovább megyek: *speciálisan magyar érték.*

Csak örülni lehet, ha a magyar zenekutatás eljut ahhoz a nagyjelentőségű felfedezéshez, amely szerint az eredeti magyar népi zenét nem a cigánymuzsikában, hanem azon túl, sokkal mélyebbre visszanyúlva, sokkal ősbib rétegekben kell keresnünk és lehet megtalálnunk. Sokkal gyökeresebbé, történetibbé vált a magyar zene ősi elemeire, eredetére vonatkozó ismeretünk e kutató munka eredményei által. De azt hisszük, nem tévedünk, amikor nem látjuk elvetendőnek a kertész kezével mesterségesen kitermelt díszvirágot — csak azért, mert nem illik a vadvirág mellé! Azt a díszvirágot is *olyanná, amilyen, a magyar nap nevelte;* a Bartók, Kodály-féle népzene és a cigányzene között is a mi laikus szemünk csupán az eredeti vadvirág és a mesterséges dísznövény különbségét látja. S meggyőződésünk, hogy minden magyar egyet fog érteni velünk abban, hogy a magyar virágokban úgy sem igen bővelkedő, mert nemzetközi színekkel meghamisított magyar életben necsak a vadvirágot, hanem a díszvirágot is becsüljük meg — megadva mindegyiknek az őt megillető jogot.

Nem perlekedés volt a célunk e pár sorral! De úgy éreztük, sokak lelkének visszhangját szólaltatjuk meg az idézett passzus válaszaképpen. Ismételjük: igenis valljuk mi is, hogy a cigánymuzsika egy olyan kornak öröksége, amely a nagy fordulat óta a mi szemünkben már a történelem távlatába bukott; valljuk mi is, hogy «a modern, dolgos, produktív Magyarország fiatalágának ... érdeklődése mindig erősebben fordul ... az igazi népi zene felé». De valljuk és annak a minden magyar értékért remegő szívnek aggodásával hirdetjük azt is, hogy *a jövőben is megbecsülendő magyar értékek között az első sorban szerepeljen a cigánymuzsika is!* És aminthogy fájdalmas — ezt sokszor elmondották épen a közelmúltban —, ha a külföldi mást sem lát bennünk, mint cigány mellett pénzét elmulató, «álmodozó magyar Jánost», viszont vétkes mulasztás volna részünkről, ha bizonyos, eredetibben magyar érték védelme kedvéért elmulasztanók egy másik, újabb keletű jövevényt, de ma már a nemzeti lényeggel át-meg-átítatott, tehát hamisítatlanul magyar termék, magyar érték megbecsülését!

Péché Zoltán.

Magyar folyóiratszemele.

A kultúra decentralizációja a magyar tudománypolitikának régi problémája. Már a 90-es években érezték vezetőköreink annak a helyzetnek fontosságát, hogy hazánk az egy nyugat-európai színvonalú fővárosa kivételével az anyagi és szellemi kultúra terén sajnálatosan elmaradt. Mint minden politikával átítatott gondolat, a kultúra decentralizációjának eszménye is az utolsó évtized alatt nagyon sok jelentőségűvé vált. A szó etimológiai értelemben «leépítést», egy túlságosan nagyranőtt és betegesen funkcionáló szervezet operációját jelenti. A gazdaságnak és a kultúrának lényegéhez tartozik, hogy fejlődésük a centralizáció jelenségével kapcsolatos. Nemzeti művelődésünk történetében kulturális téren is döntő jelentősége volt annak a ténynek, hogy Kármán és Széchenyi Pestből a nemzeti szellem és élet központját akarták megalkotni. A kultúra tehát centralizációból születik meg és a decentralizáció, ha a meglévő javak szétosztását jelenti, a dolog lényegének megneveléséből fakad. A kultúra decentralizációján ennél fogva nem értjük más, mint Budapest mellett új és számottevő egyéb oly központok alkotását, amelyek anyagi és szellemi tekintetben egyaránt a fővárostól ma még annyira irigylet európai színvonalat jelentenek. Ha a kultúrát egyénfeletti társadalmi funkciójában tekintjük, akkor azt látjuk, hogy a legszorosabb kapcsolat áll fenn a kultúra és a város között. Amikor nemzetünk a múlt században önmagára eszmélve a nyugodtabb fejlődés és erőgyűjtés idejét érthette meg, akkor minden erejével azon volt, hogy önmagához méltó reprezentánsát alkossa meg. Budapest gazdasági és kulturális szerepe tehát nem fényűzés, hanem a nemzeti erő megmutatása. A mai korszakban is az egységesítő törekvések eleven erejét mutatja úgy a politikában, mint a gazdasági életben. A kis egységek nem állhatnak meg tömörülés nélkül. Ezért a decentralizáció problémáján ma csak azt érthetjük, hogy a kultúra számára a főváros mellett újabb és újabb központokat kell teremtenünk, azaz minél több igazi várost létrehozunk. Végül eredményben pedig nem egyéb ez, mint a keveseknek szánt műveltség helyébe egy nagyobb, átfogóbbnak, de azért nem kevésbé mélynek tervszerű kiépítése intézmények és

emberi akaratok segítségével. (*Nagy József: A kultúra decentralizációja. Magyar Paedagógia szept.—okt.*)

A romantikus fogalma a világirodalomnak egyik legvitatottabb kérdése. A művek, amelyek e probléma megoldására vállalkoztak csak több-kevesebb sikert értek el. A magyar irodalomtörténetírás és esztétika ebben a nemzetközi vitában alig vett részt, aminek legfőbb oka az, hogy a magyar romantikának legalapvetőbb kérdései sincsenek még tisztázva, sőt az is problematikus, volt-e a magyar irodalom fejlődésében olyan korszak, amelyet a romantika szóval jelezhetünk. *Farkas Gyula* végigkíséri a romantikus szót különféle alakváltozataiban a magyar nyelvben való föltűnésének első félszázadában. A XIX. század elején az új természetérzés kifejezésére jelenik meg és a német lovagregények magyarosításával válik általánossá. A 20-as években főként *Toldy* által németelví irodalmi értelmezést nyer, együtthaladva az irodalmi gyakorlattal. *Vörösmarty* nem osztályozható költői egyénisége adja meg az első lökést magyar-elví értelmezésének megkísérlésére, de a közben elterjedő francia romantizmus megakasztja ezt a folyamatot és a szónak is francia értelmezést ad. Régebbi németelví értelmezése teljesen feledésbe megy, a franciaelví pedig az irodalmi gyakorlat túlzásai következtében ellenszenvessé válik. *Erdélyi János* megkísérlé a kor végén a szó hitelének visszaállítását, de a század második felében kifejlődő magyar irodalomtörténetírás nem követte *Erdélyi*-t a megjelölt úton. Az első félszázad elméletének egyetlen tételét mentette át, hogy *Vörösmarty* romantikus költő; anélkül azonban, hogy *Vörösmarty* sajátos romantikájának elemzését szükségesnek tartotta volna. *Kemény Zsigmond* a francia irodalom alapján még elmélkedett a fogalom jelentőségén, de *Gyulai Pál* és az újabb irodalomtörténetírók elvi megalapozás nélkül alkalmazták a romantikus szót, amely így a magyar irodalmi elmélet szókészletében eredeti homályosságában került bele. (*Romános — romántos — romantikus. Minerva 4—7. sz.*)

A háború óta, amely annyi elszigeteltséget tört meg, a nyugati nemzetek úgyszólván felfedezték az egyetemes irodalmat és vele a fordítást is. Mi, akik irodalmunk speciális helyzeténél fogva évszázadok óta szakértői voltunk a műfordításnak örömmel sietünk oda,

ahol a hidak épülnek. Nem üres és céltalan anekdotek élőködnek a műfordítás ügyén. Hiszen évszázadok óta annyi konkrét adat gyűlt össze, hogy minden panasz száz százalékos szükségletnek felel meg. A panaszok oly közösek, hogy a nyugatról elhangzott első szóra mindenünnen előjöttek és egymásra találtak. Az Értelmi Együtműködés Nemzetközi Intézete is átlátta, hogy egyik legelső, szinte centrális feladata a műfordítás ügyének rendezése és szóba is került itt már minden, ami a fordítás nyomorúságát betölti. Az Értelmi Együtműködéssel párhuzamosan a Pen-klubok is állandóan foglalkoznak a műfordítás becsületének emelésével. A kérdés egészenesen érik és már remélhetőleg a közeljövőben fel is fog fakadni. A műfordítás kérdése nemcsak az egyetemes irodalmi közvélemény kialakulásának küszöbproblémája. A mi számunkra döntő fontosságú nemzeti érdek is. A műfordítás nemzetközi szabályozása hozhatja meg végre a magyar irodalom külföldi expansióját. Mert bármennyire is hívei vagyunk elméletben az irodalmi szabadforgalomnak, a mi irodalmunk természetesen exportja elé tornyosuló akadályok normális eszközökkel el nem háríthatók: nekünk aktív propagandára és hivatalos támogatásra van szükségünk. (*Hankiss János: Fordítás nyomorúsága. Debreceni Szemle szept.*)

A tudományos felfogás még nemrég az azt tartotta, hogy az emberi hatások a tájban mélyreható változásokat nem idézhetnek elő. Ma azonban a táj-földrajz arra tanít, hogy a táj történelmi kora sok esetben valóságos fölforgató változásokat hozott. Ki tagadhatná, hogy a tudományon alapon gondozott és javított szántóföldek, a guzsbakötött vadvizek, a tervszerűen kezelt erdőségek és bányatelepek, a falutól a milliós városokig számtalan változatban elénktároló emberi települések, a szárazföldi és vízi közlekedés bonyolult hálózata, az ősi tájnak a felismerhetetlenségig való felforgatását jelentik. Az emberi tömegek belemennek a tájba, elfoglalják a föld felszínét, horizontális irányban mindent birtokba vesznek, de ezzel sem elégszenek meg. Hogy lakóhelyének értékét növelje, az ember felfelé és lefelé is terjeszkedik. Miután pedig a föld felszínét minden irányban a lehetőség határáig kiaknázták, birtokba vette magát a levegőóceánt is és az érintkezésnek ezáltal új utakat nyitott. (Ko-

gulowitz Károly: Dunántúl. Széphalom szept.—okt.)

A szellem alkotásának megértése és ezáltal a szellemtudományokban a megértés problémája természetesen kényszerűséggel követeli a magyarázatot és válik így az egész kultúrfilozófia egyik alapproblémájává. A megértés kérdésének fontosságát különös világossággal emeli ki Freyer (*Theorie des Objektiven Geistes. 1928*) és a szisztematikus kultúrfilozófia feladatául annak a kérdésnek tárgyalását vallja, hogy miféle elemekből áll a történet világa, miféle komplexumformák fordulnak elő és miféle strukturális törvények érvényesek benne. Tehát itt nem a kultúra tudományainak, hanem a kultúrának elméletéről van szó. A kultúrfilozófiának legfőbb feladata az objektív szellem vizsgálata a bölcsélet eszközeivel és szempontjai szerint, az első teendő pedig az objektív szellemnek mint pusztá ténynek megértése. A kultúrfilozófia egyik másik nagy kérdése az objektív szellemnek mint folyamatnak megértése. Ez a kérdés Freyer szerint szintén nem fejlődéseméleti vagy lélektani probléma, de nem is bölcsellettörténeti. Nem az a kérdés, hogy az ember lelki élete micsoda objektív lelki formákat produkált, minő utakon és módokon hozta azokat létre. A feladat itt az, hogy ezeknek a formáknak a lényegében a processzusok raktarték szükségképeni jegyül mutassuk fel. A fejlődéseméleti kérdés: hogyan lett a kultúra? A történetbölcsélet problémája: melyek a kultúra létesülésének általános elvei? A kultúrfilozófia ellenben azt a belső dinamikát vizsgálja, amely mindenütt ott hőmpölyög, ahol objektív szellemről van szó. (*Bartók György: A kultúrfilozófia néhány alapkérdéséről. Athenaeum. 3—4. füzet.*)

A bölcselati áramlatok változásának s hazai skolasztikusaink derekas munkásságának tulajdonítható, hogy az utolsó évtizedben a magyar filozófia berkeiben is elnémult a keresztény bölcsélet ezeltől oly gyakran hallott ócsárlása. A jelek azt mutatják, hogy nagy filozófiai megújulás előtt állunk. Ennek távlatában a keresztény bölcsélet számára is kezdenek a feladatok körvonalai kibontakozni. Voltaképen ugyan XIII. Leó «Aeterni Patris» kezdetű encyklikájának programja nincs még megvalósítva. A történelmi kutatás még korántsem merítette ki anyagát. A skolasztika klasszikusainak

és a skolasztika eszmevilágának szélesebb körök számára való hozzáférhetővé tétele tekintetében aránylag még kevés történt. A skolasztika tanrendszerének és a modern filozófia problémáival szemben elfoglalandó álláspontnak megvitatására az 1925-ben Rómában tartott kongresszuson a megoldandó feladatok egész tömege tárult föl. Korunk gyors iramban fejlődő bölcselete pedig egyre újabb kérdések elé állítja a skolasztikus bölcséletet is. Az értékelméleti érdeklődés sürgeti a skolasztika gondolatvilágának sajátos értékelmélete szerinti feldolgozását. Az új pszichológia metafizikai alapvetésé-

nél nem maradhatnak kiaknázatlanul az évezredek skolasztikus spekuláció kincseshányái. Forrongó korunk társadalmi kérdései számára a skolasztikus szintézisnek a görög bölcsélet antropológiai korszakából és a középkor virágzó korporatív életének tanúságaiból leszűrődött elvei nem lehetnek haszon nélkül. A keresztény világnézet számára oly nagy jelentőségű vallásbölcsélet és valláslélektan szinte beláthatatlan kutatási területén csak a legutóbbi években tűntek fel a keresztény bölcsélet első munkásai. (*Kecskés Pál: A keresztény bölcsélet jubileuma. Katholikus Szemle nov.*)

K. B. O.

A NAPKELET minden közleményéért írója felel. A folyóirat szerkesztője: TORMAY CECILE; s. szerkesztője: HARTMANN JÁNOS. A kiadásért felelős: HEGEDŰS ISTVÁN.

Stephaneum nyomda és könyvkiadó r. t. — Nyomdaigazgató: KOHL FERENC.